

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
FILOLOĢIJAS FAKULTĀTE
BALTU VALODU KATEDRA

SAHARNOJES LATVIEŠI UN VIŅU VALODA

BAKALaura DARBS

Autore: **Kristīne Zute**

Stud. apl. kz05006

Darba vadītājs: asoc. prof. Lidija Leikuma

RĪGA 2008

Anotācija

Bakalaura darbā pētīta līdz šim neaplūkota augšzemnieku dialekta izloksne, ko runā Sibīrijas ciemā Saharnojē, kas atrodas Krasnojarskas apgabala Biriļusu rajonā. Ciemā dzīvojošie latgalieši ir 19. gs. beigās – 20. gs. sākuma izceļotāju pēcteči, kas joprojām runā latgaliski, gados vecāku teicēju vidū latgaliešu valoda ir galvenā saziņas valoda ģimenē. Valodas materiāls iegūts 2006. gada vasarā un 2008. gada ziemā, intervējot teicējus dabiskos apstākļos ekspedīcijās, ko organizē Latvijas Universitāte sadarbībā ar Sanktpēterburgas Valsts universitāti. Iegūtie materiāli tika primāri noklausīti, anotēti, atlasot piemērotākos fragmentus fonētiskai transkribēšanai. Apstrādātais materiāls izmantots tālākā analīzē, salīdzinot Saharnojes izloksni ar tai tuvām latgaliskajām izloksnēm Latvijā.

Bakalaura darbā aplūkotā izloksne ir uz izmiršanas robežas, ekspedīcijās savāktie materiāli un to analīze ir galvenā liecība tam, ka šāda izloksne pastāv. Pateicoties pētnieku aktivitātei un entuziasmam, Sibīrijas latgalieši, kas līdz tam bija maz zināmi, ir atgriezušies latviešu valodnieciskajā un kultūras aprītē.

Atslēgas vārdi: Sibīrija, izceļošana, latgalieši, izloksne, apraksts.

Annotation

This thesis describes an unexplored idiom of the dialect of the Eastern part of Latvia, which is used in the village of Saharnoye in Siberia. It is located in the region of Krasnoyarsk. Latgalian, who live in Saharnoye nowadays, still speak the Latgalian language, like their ancestors at the end of the 19th century who left Latvia for a better life in Siberia. The oldest members of the Latgalian society in Saharnoye still prefer the Latgalian language rather than Russian in their families.

Language materials are from expeditions to Siberia which were organized by the University of Latvia and St. Petersburg State University in summer 2006 and winter 2008. All interviews were accomplished in natural conditions. Language materials from interviews were primarily listened, annotated, sorting suitable fragments for transcription. Transcribed materials were used for comparing the idiom of Saharnoye with other similar Latgalian idioms.

The idiom of Saharnoye is about to expire in the next few years. Materials from expeditions and analysis are many witnesses about its existence. Thanks to expeditions and explorers' enthusiasm, Latgalians of Siberia are now well known in their ethnic motherland as a part of the Latgalians.

Key words: Siberia, emigration, Latgalians, idiom, dialect, description.

SATURS

Ievads.....	5
1. Vispārīgs ar izceļošanu saistīto jautājumu raksturojums.....	8
1.1. Izceļošanas iemesls un nolūki (pēc publicēto avotu ziņām).....	8
1.4. Sibīrijas latgaliešu ciemu raksturojums 20. gs. sākuma latgaliešu periodikā.....	11
2. Sibīrijas ciema Saharņoje raksturojums	14
2.1. Saharņojes vēsture un attīstība	14
2.2. Etnolingvistiskā situācija Saharņojes ciemā.....	17
3. Saharņiešu runas raksturojums	28
3.1. Fonētika	28
3.2. Morfoloģija.....	39
3.3. Leksika	47
Secinājumi	56
Izmantotā literatūra.....	58
Pielikumi.....	61
1. pielikums. Latgale kā Vitebskas guberņas daļa.....	62
2. pielikums. Saharņoje un kaimiņu ciemi	63
3. pielikums. Agrākā Saharņoje un kaimiņu ciemi.....	64
4. pielikums. Vārda <i>бу́лва</i> izplatība	65
5. pielikums. Dzimšanas apliecības ar vecāku tautības ierakstu латгалец	66
6. pielikums. Teicēji un Saharņojes ciems	67
7. pielikums. Saharņojes ciema latgaliešu gala plāns.....	71
8. pielikums. Saharņojes iedzīvotāju saraksts no Ačinskas pilsētas administrācijas arhīva.....	72
9. pielikums. Ševeļu lūgšanu lapiņa	73
10. pielikums. Dricānu pagasts mūsdienās.....	74
11. Pielikums. Saharņojes izloksnes tekstu paraugi	75

IEVADS

Bakalaura darbā tiek aplūkots Sibīrijas latgaliešu ciems Saharnoje (latgaliski – *Saharnuo*, krieviski - Сахарное) tā etnolingvistiskā un sociolingvistiskā kontekstā, kā arī tuvāk pētīta tā iedzīvotāju valoda (runa). Plašākai temata izpratnei uzmanība pievērsta gan cēloņiem, kas izraisīja latgaliešu došanos labākas dzīves meklējumos, gan pārvietošanās un iedzīvošanās procesam, sīkāk ieskicējot konkrētu teicēju dzīves stāstus.

Mūsdienās Latgales latviešu valoda vienkāršojas latviešu literārās valodas iespaidā, to visi apgūst skolā, lieto oficiālajā saziņā. No Latgales izceļojušo latviešu (turpmāk tekstā – latgaliešu) valoda Sibīrijā ir īpaša ar to, ka tur minētā ietekme nepastāv. Akadēmiskā darba mērķis ir gūt iespējami pilnīgu priekšstatu par viena Sibīrijas latviešu ciema vēsturi, kultūru, valodu, pēdējo aprakstot tuvāk; noskaidrot, kā valoda mainās noteiktā vidē, kādi faktori nosaka noteiktu leksikas slāņu saglabāšanos, kā valodas lietotāji saglabā mantotās fonētiskās un morfoloģiskas īpatnības, lai uz šīs zināmā mērā iekonservētās valodas fona izdarītu secinājumus par svarīgākajām augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu attīstības tendencēm, pēc iespējas salīdzinājumā ar Latgali.

Galvenais šī darba uzdevums:

- gūt sociolingvistisku ieskatu konkrētā lauku vidē, noskaidrojot tās ietekmi uz valodu un tās lietotājiem;
- iepazīt viena Sibīrijas latgaliešu ciema vēsturi, kultūras un sociolingvistisko situāciju, salīdzināt dažādu ciema iedzīvotāju paaudžu runāto valodu;
- noskaidrot galvenās turienes latgaliešu valodas parādības;
- salīdzināt Saharnojes latgaliešu runu ar Austrumlatgalē dzīvojošo latgaliešu runu, augšzemnieku dialekta latgaliskajām izlokšnēm, latviešu literāro valodu.

Bakalaura darbā aplūkotās runas lietotāji ir cilvēki, kuru senči pēc pašu vēlēšanās atstāja dzimteni labākas dzīves meklējumos 19. gs. beigās. Izbraucot no Latvijas, tie līdzī aizveda arī savu valodu, ko, pamatos nemainītu, ir saglabājuši līdz pat mūsdienām. Sibīrijas vidienē cilvēku, kas joprojām runā latgaliski, kļūst arvien mazāk. Ekspedīcijas uz Krievijas latviešu ciemiem ir pirmais un pēdējais mēģinājums izpētīt izdzīvojušās Austrumu latviešu saliņas, kurās vēl skan latviešu valoda. Ekspedīcijas galvenais mērķis ir savākt pēc iespējas vairāk pētniecībā izmantojama valodas materiāla, jo arī Sibīrijas latviešu valoda ir organiska latviešu valodas daļa. Audio ierakstu materiāla analīze palīdz izprast procesus, kas notiek ar valodu noslēgtā vidē.

Tāpat ir svarīgi uzzināt, cik dzīvotspējīgas ir tādas kultūras izpausmes kā folklorā, tradīcijas, arī prasme lasīt dzimtajā valodā, spēja nodot šīs zināšanas tālāk.

Latgaliešu izceļotāju pēcteču likteņu un viņu valodas pētniecībā Sibīrijā svarīga ir spēja saprasties ar teicējiem latgaliski, jo vairāki no viņiem, kuri paši ir bijuši Latvijā vai kuriem Latvijā dzīvo radnieki, atzīst, ka latviski nesaprotot. Ar teicējiem ir svarīgi runāt viņu valodā. Minētajās divu universitāšu ekspedīcijās tā arī notiek – uz jautājumiem latgaliski tiek saņemtas latgaliskas atbildes. Atsevišķos gadījumos pat ģimenes locekļi ir brīnījušies, kad atklājies, ka kāds no viņu tuvujiem cilvēkiem ir latgalietis un pat māc runāt *pa sovam*.

Bakalaura darba izstrādē galvenais ir bijis darbs ar audio ierakstiem. Ekspedīciju intervijas tiek noklausītas, ierakstu teksti anotēti, pēc tam izlases veidā transkribēti, lai turpinot veiktu to analīzi atbilstoši latviešu dialektoloģijas tradīcijām. Notiek sibīriešu runas salīdzināšana ar mūsdienu latgaliešu izloksnēm, izmantojot tiešo vērojumu metodi, analīze un galveno atziņu apkopošana.

Ne mazāk svarīgi ir tiešie vērojumi vidē, kurā pētījamā valoda funkcionē. Darbā izmantoti un analizēti 2006. gada vasaras un 2008. gada ziemas ekspedīciju ieraksti Saharnojas ciemā. Pēdējā ekspedīcijā piedalījusies arī bakalaura darba autore, kas pati pārstāv Saharnojas izloksnei tuvu augšzemnieku dialekta izloksni.

Dziļākai izpratnei par Sibīrijas latviešu ciemu veidošanos attīstību tika iepazīti Ačinskas pilsētas administrācijas arhīva materiāli par Saharnojas ciemu un iedzīvotājiem, citi pieejamie informācijas avoti.

Faktoloģiskais materiāls bakalaura darba teorētiskajai daļai balstīts uz arhīvos un avotos atrodamo informāciju, 20. gs. sākuma latgaliešu avīzes „Drywa” rakstiem par bīskapa J. Cepļaka vizitācijas braucienu pa Sibīriju katoļu mācītāja Kazimira Skrindas atstāstījumā ar vērojumiem par tur esošajiem latgaliešu ciemiem un dzīves apstākļiem. Tāpat izmantota literatūra krievu un latviešu valodā par pārceļošanas procesu 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā, par iebraucēju dibinātajiem ciemiem.

Darbam ir ievads, trīs nodaļas, secinājumi un pielikums. Pirmajā nodaļā aplūkota vēsturiskā un sociokulturālā situācija Latvijā 19. gs. beigās un galvenie iemesli, kas izraisīja latgaliešu masveida pārceļošanu uz Sibīriju, raksturots pārceļošanas process. Otrajā nodaļā uzmanība tiek pievērsta Saharnojas ciemam, tā izveidošanās vēsturei un attīstībai, sādžas iedzīvotājiem. Trešā nodaļa ir veltīta sahariešu valodas aprakstam un analīzei.

Fonētiskajam pierakstam izmantota lietuviešu izstrādātā sistēma *Palemonas*, kas dod iespēju datorsalikumā attēlot specifiskus skaņu apzīmējumus.

Apstrādātā informācija par teicējiem un viņu runu tiks izmantota izlokšņu tekstu hrestomātijas veidošanā.

Mūsdienās no senāk ļaužu bagātajiem latgaliešu ciemiem Sibīrijā pāri palikuši nelieli ēku puduri. Viņu dzīvo galvenokārt vecākās paaudzes pārstāvi, kuru bērni un mazbērni lielākoties ir jau asimilējušies, latgaliski vairs nerunā un pat nesaprot. Tie Sibīrijas latgalieši, kuri ir saglabājuši valodu, tomēr daudz ko jau ir aizmirsuši, viņu stāstītājā vērojams liels krievu leksikas piejaukums. Tas, ko vēl var atrast Sibīrijā, ir lauskas no agrāk stiprās latgaliešu diasporas, kas tālu no dzimtenes spēja saglabāt dzimto valodu un kultūru vairāk nekā simts gadu garumā.

1. VISPĀRĪGS AR IZCEĻOŠANU SAISTĪTO JAUTĀJUMU RAKSTUROJUMS

1.1. Izceļšanas iemesls un nolūki (pēc publicēto avotu ziņām)

Baltiešu diaspora Krievijā līdz šim ir salīdzinoši maz pētīta.

20. gadsimta divdesmitajos gados Sibīrijā dzīvojošo latviešu un latgaliešu kolonijas ir pētījis K. Šķilters, atziņas publicējot darbā „Latkoloniju vēsture”¹. Vēl sīkāks šo jautājumu aplūkojums atrodams 1938. gadā iznākušajā V. Krasnā darbā „Latviešu kolonijas”², kurā ir uzskaitīti ciemi, pilsētas un valstis gandrīz visā pasaulē, kur dzīvo latvieši.

Arī padomju gados pētījumi tika turpināti. Informāciju par Austrumu latviešiem un latgaliešiem var atrast B. Brežgo, Dz. Vīksnas, A. Beikas, J. Broliša, V. Štrausa un R. Ozoliņas darbos. Latgaliešu „pirmatklājējiem” Sibīrijā var pieskaitīt Uldi Briedi un Ingvaru Leiti, kuri 1975. gadā izbrauca no Rīgas līdz Vladivostokai, ceļā sastopot arī latgaliešu ciemus³. Ziņas par apmeklētajiem tautiešiem atrodamas I. Leiša veidotajā mājas lapā⁴.

2004. gada vasarā sākušās Sanktpēterburgas Valsts universitātes Baltistikas nodaļas un Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes etnolingvistiskas ekspedīcijas uz Krasnojarskas novadu Sibīrijā, paverot daudzas turpmāku pētījumu iespējas.

Latgales latvieši izceļoja uz Sibīriju, lai risinātu dzimtenē samilzušās problēmas – šņoru sistēmas dēļ, kas pastāvēja Latgalē, zemes apstrāde bija ļoti neērta un neizdevīga⁵. Ekonomiskā situācija Latgalē krasi atšķīrās no pārējiem Latvijas novadiem – zemes koplietošanas iekārta gāja savu īpatnēju gaitu, nekā Krievijā. Šņoru izdalīšana bija aprēķināta ar nolūku, ka ikviens saimnieks dabū savu šaurāku vai platāku zemes strēmeli ikvienā, kā labākā, tā arī sliktākā tūrumā. Tas ļoti kavēja zemes izstrādāšanu, jo art un ecēt vajadzēja tikai vienā virzienā, kas sakrita ar šņores garuma virzienu. Latgalē pastāvēja tradīcija tēva sētu dalīt starp dēliem – mantiniekiem, kur katrs dabūja savu „šņori”. Katram zemniekam bija iespēja kļūt par saimnieku, kaut arī

¹ Šķilters K. *Latkoloniju vēsture I*. Minska, 1928

² Krasnais V. *Latviešu kolonijas*. Rīga: Latvju nacionālās jaunatnes savienība, 1938

³ Андронов А. В., Лейкума Л. Латыши и латгалцы Сибири - язык и культура // *Балто-славянские исследования XVII*, Москва, г. 2006

⁴ Leitis I. *Latviešu ciemi PSRS*. Pieejams: <http://www.iclub.lv/life/galv.htm>

⁵ Šķilters K. *Latkoloniju vēsture I*. Minska, 1928

nelielu, līdz ar to Latgalē praktiski nebija bezzemnieku. Šņoru sistēmas dēļ zemes apstrāde bija zemā agrotehniskā līmenī⁶.

Iedzīvotājiem vairojoties un saimniecībām samazinoties, savstarpējās zemes dalīšanas starp ģimenes locekļiem dēļ, zemnieku stāvoklis palika arvien sliktāks. Pārtikas līdzekļu trūkums kļuva par pastāvīgu parādību. Bija jāatrod izeja. Izeja varēja rasties trejādi: 1) pāriet no „obšinas” uz racionālu saimniecību, bet priekš tam vēl nebija vajadzīgo priekšnoteikumu; 2) izceļošana un 3) „burlakošana” (par „burlakiem” sākumā dēvēja plostniekus, vēlāk šo vārdu attiecināja uz visiem, kuri gāja uz ilgāku laiku peļņā). Visparocīgākie latgaliešiem bija beidzamie divi ceļi. Latgales zemnieku pārcelšana uz citām zemēm sākās jau 19. gs. 70. – 80. gados⁷.

Atraduši zemi svešumā, viena peļņinieku daļa vairs nedomāja par atgriešanos dzimtenē, bet pie pirmās izdevības vilka prom arī citus ģimenes locekļus uz jaunajām zemēm. Tā bieži vien „burlakošana” izvērtās par izceļošanas procesu.

No sākuma izceļotāju skaits nebija liels, bija pat gadi, kad neviens neizceļoja. Ap 1890. gadu latgalieši sāka izceļot masveidā⁸.

Latvijai tuvākās gubernās (Baltkrievijā, Pleskavas un Novgorodas gub.) latgalieši apmesties nevarēja, jo latgaliešu izceļošanas kustība sākās vēlāk nekā latviešu. No citiem novadiem ģeogrāfiski tuvākajās gubernās ap 1890. gadu labākās zemes jau bija aizņemtas. Ļoti augstās rentes maksas spieda Baltkrievijas, Pleskavas un citu apkārtējās gubernu latviešu zemniekus pamest iekoptās druvas, saceltās ēkās un doties uz tālo Sibīriju, lai tur raudzītu iedzīvoties no jauna. 19. gs. beigās notika Sibīrijas lielā dzelzceļa būve, tur daudzi varēja atrast labu peļņu vasaras mēnešos. Tajā pašā laikā tika arī daudz maz noregulēts pārceļošanas jautājums Sibīrijā. Pārceļotājiem solīja zemi par brīvu un vēl ceļa naudu. Tas viss Latgales „burlakotājiem” šķita izdevīgi, tāpēc viņi traucās prom uz Sibīriju.

Vairāk latgalieši sāka izceļot uz Sibīriju 1890. gadu beigās. Vēlāk ar Stolipina reformas likumu 1906. gada 6. novembrī, no jauna pārdalot zemes īpašumus, liela Latgales zemnieku daļa tika izstumta no savām zemēm. Tie atkal papildināja izceļotāju pulkus uz Sibīriju.

Ne par visām vietām, kurās apmetās latvieši, ir saglabājušās ziņas. Pēc Omskas apvidus Latsekcijas ziņām, viena tā apvidus kolonija – Alinkova (Aleksandrova) dibināta 1883. gadā. Bet vai viņas pirmiedzīvotāji bija nometinātie vai brīvprātīgie ieceļotāji, tas nav zināms. Zināms, ka

⁶ **Ефремова Л.** Латышская крестьянская семья в Латгале 1860-1939. Рига : Зинатне, 1982, 25. лрр.

⁷ **Ефремова Л.** Латышская крестьянская семья в Латгале 1860-1939. Рига : Зинатне, 1982, 36. лрр.

⁸ **Ефремова Л.** Латышская крестьянская семья в Латгале 1860-1939. Рига : Зинатне, 1982, 36. лрр.

Minusinskas apvidus kolonijas (Kreslavka, Maļinovka un Algaštika) dibinātas pašās 19. gs. beigās un pārceļotāju iecirkņi te izveidoti jau ap 1896. gadu.

Ačinskas, Tomskas un Barabinskas apvidus koloniju vairākums ir dibinātas pēc 1900. gada. Ačinskas un Tomskas apvidos koloniju vairums ir nometušies taigā, Barabinskas – stepēs. Taidziniekiem pirmos gados veidoja līdumsaimniecības. Kolonisti, apmetoties jaunā dzīves vietā, vienmēr stingri ievērojuši latgaliešu „bausli”: „*Apsamet tur, kur vairuok sovu cylvaku, vīgluok byus izbyuvet boznicu un dabot garigu tawu*”⁹. Latgalieši sarežģījumu gadījumā uzskatījuši par savu cilvēku kuru katru katoli: poli, leiti, baltkrievu. Daudz gadījumu bija tādu, kur pirmie latgaliešu kolonisti apmetās labākā vietā un uzcēla sev baznīcu. Pārējie, kuri atbrauca vēlāk, cenzdamies būt tuvāk „garīgam tēvam”, neskatījās ne uz zemes labumu, ne dzīves sliktiem apstākļiem, lai tikai būtu baznīcas tuvumā. Šo apstākli uzsver ne tikai K. Šķilters.

„Lauksaimniecības veids latgaliešu kolonijās ir ļoti primitīvs. Tiek lietota tā saucamā atmatu saimniecības iekārta. Ir tādi latgaliešu ciemi, kur dzīvo vairāk par 225 cilvēki, bet zemi apstrādā tikai 20 – 25 desefīnas. Te zemnieki nodarbojas ar blakus peļņām, kā dēļu zāģēšana, trauku taisīšana utt.”¹⁰

Izbraukušo cilvēku skaits bija ārkārtīgi liels, to rēķināja tūkstošos, tādēļ Sibīrijā varēja izveidoties veseli latgaliešu ciemi vai viensētu kopas.

Labākas dzīves meklētāji atstāja dzimteni brīvprātīgi, taču viņu pēcteči, vismaz kādā mērā, joprojām ir savas tautas daļa, līdz ar to šo cilvēku apzināšana un pētīšana ir svarīga latviešu nācijai kopumā.

Vecākās paaudzes teicēju leksikā vieta, no kurienes izceļoja viņu vecāki, tiek apzīmēta ar vārdu *Ras'eja*. Kad notika latgaliešu masveida izceļošana uz Sibīriju, tādas valsts kā Latvija vēl nebija, tās teritorija bija cariskās Krievijas sastāvdaļa. Paši Sibīrijas iedzīvotāji savas apdzīvotās zemes nesauc par Krieviju, bet gan tieši par Sibīriju, ar vārdu *Ras'eja* apzīmējot visu, kas atrodas uz rietumiem no Urāliem.

Latgalieši Sibīrijā joprojām ir latgalieši. Jau veselu gadsimtu viņiem ir izdevies saglabāt savu kultūru un valodu tālu no dzimtenes. Daudzi vairs nezina, kur Latvija un Latgale atrodas, toties joprojām runā latgaliski. Arī valoda, kuru Sibīrijas latgalieši lieto, saglabājusi daudz īpatnību, kuras Latvijā dzīvojošie latgalieši ir jau atmetuši vai pārveidojuši. Sibīrijas latgaliešu senči Latvijā atstāja 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā, līdz ar to valoda, ko viņi paņēma līdzi, ir no

⁹ Šķilters K. *Latkoloniju vēsture I*. Minska, 1928

¹⁰ Šķilters K. *Latkoloniju vēsture I*. Minska, 1928

19. gs. beigām. Kaut krievu valodas ietekme ir darījusi savu, tās iespaidi vērojami galvenokārt leksikā, kurā ienācis daudz krievu valodas vārdu un dažādu kalku.

Sibīrijā latgaliski runā vairs tikai vecākās, daļēji vidējās paaudzes cilvēki, jaunieši dodas prom no laukiem, kur nav nekādu izaugsmes vai attīstības iespēju, un runā galvenokārt vairs tikai krieviski. Latgaliski runājošo teicēju valoda atšķiras arī savstarpēji.

1.4. Sibīrijas latgaliešu ciemu raksturojums 20. gs. sākuma latgaliešu periodikā

Uz Sibīriju ir braukuši latgaliešu mācītāji, lai apmeklētu tur esošos katoļus un katoļu baznīcas, daļa katoļu mācītāju, kā var spriest, visbiežāk tie ir lietuvieši, Sibīrijā strādāja patstāvīgi.

Savās piezīmēs mācītājs Kazimirs Skrinda¹¹ min vairākus ciemus, kuros garo pārbraucienu laikā, pavadot vizitācijas braucienā J. Cepļaku, gadījies apstāties ilgāk. Arī viņš neaizmirst piebilst, ka latgaliešiem vajadzētu turēties ciešāk kopā, lai saglabātu kultūru, novērstu pārkrievošanās draudus.

Baznīckungs K. Skrinda visai precīzi raksturo latviešu apmetnes un apdzīvotās vietas dažādos Sibīrijas reģionos, aptuveni aplēš latviešu daudzumu šajos ciemos, analizē kultūras un reliģisko situāciju, piedāvājot, viņaprāt, labāko risinājumu nācīgas saglabāšanai – latviešiem vajadzētu apvienoties ciemos, tuvāk citiem latviešiem. Skrinda savās piezīmēs min arī, kā Sibīrijā tiek dalīta zeme. Katrs vīrietis saņem 15 desetīnas (1 desetīna ir 1,09 ha). Sievietēm zeme netiek piešķirta. Atvēlētās desetīnas netiek dotas par velti, tās ar laiku ir jāizmaksā. Skrinda atzīmē, ka latvieši saglabājuši savu valodu (brauciens notika 1909. gadā), jo tad krieviski runāt pratuši vēl tikai vīrieši, bet sievietes un bērni joprojām runājuši latviski, respektīvi, latgaliski.

Nabadzīgie saimnieki izbrauca no Latgales jaunu zemi un jaunu laimi meklēt. Neviens no teicējiem gan neatklāj, vai vecāki kādreiz ir teikušies šo laimi atraduši.

Ar mācītāju starpniecību tiek pasūtītas grāmatas un avīze „Drywa”. Mācītāji zināmā mērā atgādina senāko laiku misionārus – nes gara gaismu un izglītību tālās un mazapdzīvotās vietās. Kā jau minēts, arī paši latgalieši tiecās apmesties baznīcas tuvumā. Latgaliešu reliģiozitāte gan sāka apsīkt jau nākošajā paaudzē. Tas skaidrojams ar padomju sistēmas īpatnībām, kas sākotnēji sludina valsts un kristīgās ticības nesavienojamību, bet vēlāk pret baznīcu izvērš dažādas represijas. Šī iemesla dēļ Saharnojē, kas izveidojusies 20. gs. 20. gadu beigās, baznīcas nekad nav

¹¹ **Skrinda K.** Kur dzeivoj latviši, kas aizbrauc uz Sibīriju // *Drywa*, Nr. 26, 1909, 4. lpp.

bijis. Toties katoļu kulta vieta (labi uzturēts krucifikss ar koptu tā apkārtni) bijis ne pārāk tālajā kaimiņu ciemā Maļinovkā, mūsdienās šī ciema vairs nav (sk. kartes 2. un 3. pielikumā).

Latvieši Sibīrijā turas kopā, uz patstāvīgu dzīvi starp krieviem nemēdz apmesties. To viņiem iesaka darīt arī mācītājs K. Skrinda caur avīzi „Drywa”. Tiek sme svešā vietā turēties kopā ar savējiem ir ļoti labi saprotama, jo, sākot apdzīvot līdz tam neiekoptas platības, ir ārkārtīgi daudz darba, ko vieglāk paveikt kolektīvi (zemes iekopšana, māju celtniecība, līdumu līšana).

Ačinskas apkaimē latvieši lielākoties dzīvo viensētās jeb tā sauktajos „hutaros (kutaros)”. Tas arī bija viens no galvenajiem izceļošanas iemesliem – tikt pie savas saimniecības, līdz ar to, neskatoties uz tieksmi apmesties pēc iespējas tuvāk tautiešiem, katrs latgalielis vēlējās izveidot savu saimniecību.

Bakalaura darbā pētāmais ciems Saharņoje K. Skrindas aprakstos 1910. gadā vēl netiek minēts. Teicējs O. Ševeļs droši apgalvo, ka uz šo ciemu pārcēlušies 1919. gadā. To apstiprina pētnika M. Lavrinova darbs „Медвежий угол за Чулымом”, kurā parādās informācija par Saharņojes vēsturi. Pirmie iedzīvotāji Saharņojē ieradušies 1919. gada martā. Tātad - salīdzinoši jauns ciems, ja ņem vērā, ka ap šo laiku lielākā izceļotāju straume bija rimusi. Saharņoje bija jau otra Latgales ieceļotāju apmešanās vieta, vairāki teicēji min iepriekšējo – Čemurdu, jeb vietējo izrunā Čumordu.

Sibīrijā tika izdota latgališu avīze „Taisnība” (vēlāk „Taisneība”), kas bija pieejama visiem latgališiem. Tajā regulāri tika publicētas ziņas no dažādiem latgališu ciemiem, kas vēstījā gan par dažādiem notikumiem, gan atspoguļoja lasītāju viedokli kādā jautājumā. Saharņojes latgališi atceras, ka ģimenē šī avīze savulaik pasūtīta un lasīta. Ziņas no Saharņojes ciema šinī izdevumā neparādās.

Par latgališu kolonijām Sibīrijā M. Apeļs izdevumā „Jaunais Vārds” publicējis divas rakstu sērijas - 1935. un 1936. gadā. Rakstu sērijā „Latgališu kolonijas Sibīrijā” M. Apeļs apstrādā K. Skrindas savākto un publicēto informāciju laikrakstā Drywa 1909.–1910. g., piebilstot, ka izvilkumi no šiem rakstiem var interesēt arī M. Apeļa laikabiedrus¹². Uzmanība tiek pievērsta ar reliģiju saistītajiem jautājumiem - katoļticības saglabāšanai, mātītāju daudzumam, iespējai lūgties lagaliski. Latgališu ciemu uzskaitījumā Ačinskas pilsētas apkaimē tiek nosaukts ciems Čumorda, kurā apmetušās ap 20 latgališu saimes¹³. No Čumordas (Čemurdas) ciema

¹² **Apeļs M.** Latgališu kolonijas Sibīrijā // *Jaunais Vārds*, Nr. 44, 1935, 2. lpp.

¹³ **Apeļs M.** Latgališu kolonijas Sibīrijā // *Jaunais Vārds*, Nr. 45, 1935, 2. lpp.

1919. gadā daudzas saimes pārcēlās uz Saharņoĵi pārapdzīvotības dēļ¹⁴. Saharņoĵes ciems šajos apskatos neparādās.

Otra rakstu sērija „Sibīrijas latgalīšu dzeive pi Padūmu īkuortas” publicēta 1936. gadā. Tajā M. Apeļs vēsta par latgaliešu zemnieku pāriešanu uz kolektīvajām saimniecībām, piebilst, ka latgaliešu zemnieki nevēlējās pāriet uz citu saimniekošanas sistēmu, parādot iekārtas negatīvo pusi¹⁵. Šai rakstu sērijai par pamatu autors izmantojis avīzi „Taisneiba”.

¹⁴ Лавринов М. С. *Медвежий угол за Чулымом*. Красноярск, г. 2004, 216. lpp.

¹⁵ Аpeļs М. Sibīrijas latgalīšu dzeive pi Padūmu īkōrtas // *Jaunais Vōrds*, Nr. 18, 1936, 4. lpp.

2. SIBĪRIJAS CIEMA SAHARNOJE RAKSTUROJUMS

2.1. Saharņojes vēsture un attīstība

Labākas dzīves apstākļu meklējumi bija tie, kas lika pirmajiem latgaliešiem apmesties Saharņojes ciemā. Krievu pētnieks M. Lavrinovs darbā „Медвежий угол за Чулымом”¹⁶ raksturo situāciju, kas noteica jaunu ciemu, tajā skaitā arī Saharņojes, veidošanos – apgabalos pie Transsibīrijas dzelzceļa līnijas sāka trūkt zemes pārceļotājiem no centrālās Krievijas. Piešķirtās zemes apjoms tika samazināts no 15,5 desetīnām uz 4 līdz 8 desetīnām, kas bija par maz, lai varētu uzturēt ģimeni un saimniecību. 1906. gadā pārceļotāji no Latvijas vērsās Ačinskas pilsētas pārceļošanas lietu pārvaldē ar lūgumu ierādīt tiem jaunas apmešanās vietas. 1918. gadā saņemta atļauja būvēt mājas Saharņojes teritorijā. Līdz tam daudzi nākamie ciema iedzīvotāji saimniekoja Čemurdā un Troickā.

Saharņojes ciems tika uzskatīts par labu apmešanās vietu. Neilgi pēc tā dibināšanas tur dzīvoja jau salīdzinoši daudz saimnieku. M. Lavrinovs raksta, ka lielākā daļa saimnieku no Čemurdas uz Saharņoji pārcēlās 1919. gada novembrī. Pētnieks min arī pārceļotāju uzvārdus, starp kuriem ir latgalieši Latkovski, Ševeļi, Čeveri, Cupeļi, kas joprojām ir pārstāvēti mūsdienās Saharņojē, un dzimtas, kas jau ir izmirušas – Estas, Lizdiki. 1941. gadā ciemā bija 70 saimniecību, kurās kopā dzīvoja ap 430 cilvēkiem¹⁷. Ačinskas pilsētas administrācijas arhīvā atrodams saraksts ar Saharņojes pirmo saimnieku uzskaitījumu, tajā parādās arī iepriekšminētie latgaliešu uzvārdi (arhīva sarakstu sk. 8. pielikumā).

Ilustrācijai par Sibīrijas ciemu daudznacionālo sastāvu labi noder arī Saharņojes piemērs¹⁸: Pirmajā Saharņojes saimnieku sarakstā no 29 saimēm 13 ir latgaliešu. Sarakstā uzskaitīti uzvārdi, par kuriem savās atmiņas stāsta arī teicēji – trīs Latkovsku saimes, Čeveri, Esti, Lizdiki (sarakstā – Lizdiki), Ševeļi, Cupeļi, Suraki, Ločmeļi.

Ziņas atrodamas arī par Čemurdu – ciemu, kurā izceļojošie latgalieši mitinājās pirms pārcēlās uz Saharņoji. Atsevišķi personu vārdi no Saharņojes sakrīt ar Čemurdas iedzīvotāju sarakstiem, kas atrodami Ačinskas pilsētas administrācijas arhīvā¹⁹. Iebraukšana Čemurdā sākās 1903. gadā. Iebraucēju sarakstos fiksētas vietas, no kurienes katra saime ir nākusi. Estas cēlušies no Dricānu pagasta Ratinīkim, Suraki (Suriki) – no Zahariem, Čeveri, Cupeļi – no Brokiem.

¹⁶ Лавринов М. С. *Медвежий угол за Чулымом*. Красноярск, г. 2004,

¹⁷ Лавринов М. С. *Медвежий угол за Чулымом*. Красноярск, г. 2004, 216. lpp.

¹⁸ Ачинская пилсētas администрācijas архивс, 10. фонс, 1. апракстс, 1. лиета, 214. lpp.

¹⁹ Ачинская пилсētas администрācijas архивс, 10. фонс, 1. апракстс, 153. лиета

Visas minētās vietas var atrast mūsdienu Dricānu pagasta teritorijā²⁰ (sk. karti 10. pielikumā). Tāpat arī minēts, ka Ševeļi un Čeveri Čemurdā iebraukuši 1906. gadā.

Par Saharņojes ciema nosaukuma rašanos ir pat kāds nostāsts. Kā ekspedīcijas dalībniekiem no Latvijas vēstīja Saharņojes ciema bibliotekāre Raisa Čevere, pēc tautības krieviete, precējusies ar latgalieti, vārdu ciemam devuši pirmie tā iedzīvotāji. Viņi bija ieradušies izcirst kokus un būvēt pirmās mājas, kādā no darba pārtraukumiem apsēdās nelielas upītes krastā, lai papusdienotu. Kā gadījies, kā ne, vienam no strādniekiem upītē iekritis līdzpaņemtais cukura gabaliņš. Pārējie smējušies, ka nu būšot cukurūdens (сахарная вода), tā upīti nosaukuši par Saharņo, un no upītes devuši vārdu visam ciemam.

Politiskā režīma maiņa 1917. gadā pēc februāra revolūcijas ļoti sāpīgi skāra daudzus latgaliešus, jo viensētas visur tika likvidētas, to vietā veidoti lieli ciemi un katrā savs kolhozs. Tomēr Saharņoje jau sākotnēji bija sādža, un teicēji visi kā viens atceras, ka Saharņojes „Касный латгалец” bijis liels un „spraus” kolhozs, daudzi no citiem ciemiem vēlējušies tajā dzīvot, tomēr svešinieki pieņemti nelabprāt. Daudzi jauni vīrieši Saharņojes ciemā vienkārši ieprecējās ar mērķi iekārtoties uz dzīvi vietā, kas turīgāka. Jau pirmajā Sibīrijas ekspedīcijā noklausīts apkārtējo iedzīvotāju apziņā iespaidies apbrīnas vērtais fakts, ka saharņiešiem maize bijusi pat kara gados.

Teicēji stāsta, ka agrāk ciems bijis ļoti liels, tajā bijušas vairākas ielas (ne tikai viena – galvenā, kā tas ir patlaban), māju bijis daudz, tās cēluši pat dārzu galos.

Sākoties kolektivizācijai, kolhozniekiem principā bija aizliegts pārcelties uz citām vietām. Ciemi, kuros iedzīvotāju galveno īpatsvaru veidoja latgalieši, apkārtējā vidē vienmēr izcēlušies ar ko pozitīvu. Tas, kas dominē, saista sev arī citus. Saharņojē galvenā saziņas valoda bija latgaliešu, tādēļ liela daļa no cittauniešiem, kas apprecēja latgalieti, iemācījās runāt latgaliski, integrējās latgaliešu vidē. Daža laba krieviete pēc laika dziedājusi katoļu psalmus, apguvusi latgaliskos ornamentus adījumiem, mācījusies gatavot latgaliešu sieru u. tml. Saharņojes cittauniešiem latgaliešu kultūra un tradīcijas likās pietiekami saistošas, lai viņi censtos tajās iedzīvoties. Raisa Čevere stāstīja, ka labprāt būtu mācījusies runāt latgaliski, bet jaunākos laikos neviens viņai nav vēlējis palīdzēt. Raisa apmeklēja katoļu dievkalpojumus, vāc ziņas par latgaliešiem un viņu kultūru.

Ikdienas dzīve bija darbu un stresa pilna, tādēļ dažādas garīga rakstura aktivitātes (baznīca, dažādi svētki, kultūras pasākumi un tradīcijas) pamazām nonivelējās. Baznīca, kas sākotnēji bija

²⁰ Enciklopēdija „Latvijas pagasti” 1. A–L. A/S Preses nams, 2001, 221. lpp.

visas garīgās dzīves centrs un kristīgo svētku organizētāja, padomju laikā praktiski tika iznīcināta. Ar katru nākošo paaudzi arvien vairāk tautas tradīciju tika aizmirsts. Tradīciju saglabāšanai un izkopšanai tika veltīts arvien mazāk laika, galvenās tradīciju glabātājas, vecākās paaudzes ciema iedzīvotājas, pamazām izmira, ne vienmēr viņu vietā nāca kāds cits, kas rūpējās par to, lai notiktu iksvētdienas lūgšanu skaitīšana un katoļu svinamo dienu atzīmēšana.

Ienākot dažādām jaunām parādībām un aizmirstot vecās, pamazām arī latgaliešu valoda atsevišķās jomās sāka piekāpties krievu valodai. Tomēr līdz pat mūsu dienām vairākās Saharnojes mājās par Latgali teicēji ir diezgan labi informēti, viņi zina, ka to senči kaut kad ir pārcēlušies uz Sibīriju no kādas vietas – Latgales.

Par Saharnojes iedzīvotāju senču izcelšanās vietu uzskatāma Rēzeknes apkārtnes ziemeļu daļa, kas aptver Dricānu, Nautrēnu, Kārsavas un citas tuvējās izloksnes (aptuveno teritoriju sk. kartē 1. pielikumā), uz to norāda vairākas valodas pazīmes, arī iedzīvotāju uzvārdi, piemēram, Čeveri, Latkovski, Ševeļi, kas sastopami arī mūsdienā Latgalē. Teicējs Antons Ševeļs pat zina stāstīt, ka viņa vectēvs nācis no Dricāniem, kas ir apdzīvota vieta tagadējā Rēzeknes rajonā. Šos pieņēmumus apstiprina arī arhīva materiāli.

Galvenās valodas pazīmes, kas norāda tieši uz minēto Latvijas reģionu, ir šādas – gandrīz visi ciema iedzīvotāji lieto apstākļa vārdu *keî, keïc*, kas raksturīgs dažām Rēzeknes apkārtnes ziemeļu puses izloksnēm, tāpat par šo reģionu vedina domāt vairāki apvidvārdi, kas tika sastapti teicēju runā, piemēram, *sàuc'ât* 'šķeterēt', *ryúc'eïc* 'strautiņš', *ryûkòit* 'skraidīt', *dymar'ejās* 'ķimerējas', LVDA ir kartēts vārds *buļba* vai *buļva* (karti sk. 4. pielikumā), kam Latgalē netrūkst fonētisku un morfoloģisku variantu, bet valodnieku fiksētie sakrīt ar saharņiešu lietoto.

Daudzi iedzīvotāji savas atmiņas hronoloģiskā secībā kārtō pēc politiskajiem notikumiem – *da vâinys* un *pos'li vâinys*, attiecīgi – laiks pirms II pasaule kara un pēc.

Pirmais posms tiek raksturots kā smags, nācās ārkārtīgi daudz strādāt, dzīves apstākļi bija sarežģīti, taču bija cerības uz labāku nākotni, ko varētu sasniegt ar neatlaidīgu darbu. Padomju posms ar tam līdzīgu nākošo kolektīvizāciju radīja situāciju, kad cilvēkiem pašiem vairs nevajadzēja patstāvīgi pieņemt lēmumus un uzņemties atbildību par savu rīcību. Pēckara padomju laikos iedzīvotāji atceras pozitīvi – tas bijis laiks ar savu kārtību un sistēmu, īpaši labi klājies Brežņeva valdīšanas gados. Mūsdienas daudzi raksturo kā salīdzinoši sliktus laikus, agrāk esot bijis daudz labāk, jo nav vairs cita darba kā tikai piemājas saimniecībā veicamais, bet izaudzētā produkcija par lētu naudu jāatdod uzpircējiem – citas realizācijas iespējas nav.

Kopš kolhozu likvidācijas 20. gs. 90. gados arī iedzīvotāju Saharnojē un daudzos citos lauku ciemos ir kļuvis nesalīdzināmi mazāk. Sabiedriskā dzīve kļuvusi daudz neaktīvāka, mājas

paliek tukšas, arī jauni iedzīvotāji klāt tikpat kā nepienāk, sādža izmirstot. Vairāki kaimiņu ciemi – Bogotols, Veršinka, Berjovka, kuros dzīvojuši atsevišķi latgalieši, – jau izmiruši. Tāpēc daudzi teicēji, un ne bez pamata, uzskata, ka agrāk esot bijis daudz labāk.

Teicēji savās atmiņās stāsta, ka viņu vecāki uz Saharnojē pārcēlušies no citām vietām, gan viensētām no zemēm aiz Bičkovas, gan Čumurdas un Maļinovkas ciemiem. Ontons Ševeļs zināja stāstīt, ka zemes, kuras latgaliešiem tika ierādītas sākotnēji, nebija labas, sīkāk nepaskaidrojot, kādu iemeslu dēļ, tādēļ tika dibināts Saharnojes ciems. Vairāki teicēji paši stāsta, ka agrāk dzīvojuši citur, taču vēlāk pārcēlušies uz Saharnojē. Ontona Ševeļa māte nākusi no Lizdiku ciema.

Kolektivizācijas laikā pēc pārejas no viensētām uz ciemiem, Saharnojē izveidojās ļoti stabils kolhozs Касный латгалец, kas pievilināja jaunus iedzīvotājus. Ontons Ševeļs atceras, ka „*z'eràun'ä b'ēja, vot f'i up'eit'ä prahodit' golä ituôs z'eràun'is, i àiz up'eit'is f'i sàim'is' četrys v'âļ b'ēja. i lejâ b'ēja sàim'u nes'c'ik, i itymâ pus'â. z'eràun'ä bris'm'eig'i lyla b'ie-a. kal'hoš b'ēja spràunc, i vus'i gr'ib'â t'â abasna'vacca. no n'ipr'in'imali. i, vot, to primakûs panam, i taî uv'e'liçilas', uv'e'liçilas' z'eràun'ä. puišy adbràuc svòotûs. nu i taî n'ipr'in'i majut, a na k'eî tòlka p'i k'eîdys m'âitys pri'stan'et, taî abas'novyvajecca*”.

2.2. Etnolingvistiskā situācija Saharnojes ciemā

Divdesmitā gadsimta sākumā, kad latgaliešu Saharnojē bija salīdzinoši daudz, laulības pārsvarā tika noslēgtas savā starpā, kā rezultātā ģimenēs tika saglabāta latgaliešu valoda kā galvenais saziņas līdzeklis. Vēlāk, noslēdzot jauktas laulības, ikdienas saziņā vairāk sāka dominēt krievu valoda. Savdabīgi, ka galvenās latgalisko tradīciju uzturētājas lielākoties ir tieši sievietes, kas spilgti parādās jauktajās ģimenēs – latgaliešu vīrieši, kas precējušies ar citu tautību sievietēm, par ikdienas valodu visbiežāk izvēlas krievu valodu, bet ģimenēs, kurās sieva runā latgaliski, latgaliski iemācās runāt arī bērni. Šajā ziņā labs piemērs ir Saharnojes iedzīvotājs Valērijs Sozoncovs, kura māte ir tīra latgaliene, bet tēvs – ukraiņis. Ģimenē galvenā saziņas valoda bijusi latgaliešu, ko iemācījies arī Valērija Sozoncova tēvs. Savukārt Genādijs Cupeļs un Andrejs Čevers, kas ir precējušies ar krievietēm, latgaliešu valodu ir stipri aizmirsuši, par spīti tam, ka bērnībā ar vecākiem runājuši tikai latgaliski.

Dzīve noslēgtā sabiedrībā ir par cēloni situācijai, ko Saharnojē un citos ciemos var novērot mūsdienās – proti, gandrīz visi ciema iedzīvotāji savā starpā ir tuvāki vai attālāki radnieki. No vienas puses – tas nodrošina ciešākas saites kopienas locekļu vidū, līdz ar to valoda un kultūra

var saglabāties ilgāk, no otras puses – veicina jaunatnes aizplūšanu, jo dibināt ģimeni un uzsākt patstāvīgu dzīvi ir praktiski neiespējami, ja visi pretējā dzimuma atbilstošā vecuma jaunieši ir radnieki. Vietējā skolotāja Lidija Zajaca, dzimusi Ševele, intervijā atzīst, ka viņas jaunībā no visiem ciema puisiem tikai viens nav bijis viņas radnieks, visi pārējie – dažādu pakāpju brālēni. Ar savu nākamo vīru iepazinusies vilcienā.

Daļa no teicējam atzīst, ka latgalieši labprātāk precējušies savā starpā, krievus neuzskatījuši par labu partiju, taču bieži vien nav bijis izvēles. Teicēja Antoņina Čevere stāsta, ka agrāk vecāki neesot pieļāvuši jaukās laulības, taču ar laiku vecāku autoritāte šī jautājuma nostādņē mazinājās, līdz izzuda pavisam: *taî samàis'à ļauc'. myûsim dâ... vînâm dâlâm krîvîf'â, ûtrâm čuvaška. taî loby ļauf'âni, a kû? ni pa nac'ejai. s'eņuoķ narozrešà itaî [...] à partom paš'lo, k'eî raz'ic'eli pałyka švakuôki, taî naaba rot. jâu i laf'v'ic' nap'izaz'èist, ka jis laf'v'ic', ladgal'ic'.*

Ar to latgaliešu valodas leksikas krājumu, kas tika aizvests līdzī no Latgales, ne tuvu nepietika, lai raksturotu visas sadzīves situācijas, jo īpaši visu jauno, kas atšķīrās no ikdienas senču dzimtenē. Arī jaunā politiskā un saimnieciskā iekārta radīja nepieciešamību pēc specifiskākiem izteiksmes līdzekļiem, kā rezultātā krievu valodas loma savstarpējā saziņā arvien pieauga. Latgaliešu teicēju starpā vērojama tendence tos darbus un reālijas, kas saistītas tieši ar mājām, reliģiju un lauksaimniecību, aprakstīt latgaliski, bet to, kas saistās ar sociāli ekonomiskā stāvokļa attīstību, kolhoziem un kara laiku – krieviski.

Saharnojes ciems jau kopš dibināšanas nebija tikai latgaliešu ciems. Arī mūsdienās ir saglabājies ciema dalījums latgaliešu un krievu pusēs, kas diezgan precīzi atbilst reālajai situācijai. Vienā ciema daļā dzīvo vecākās paaudzes latgalieši, kas arī ikdienā visbiežāk runā tieši latgaliski, kā Antoņina un Bronislavs Čeveri, Ontons Ševeļs. Šajā ciema daļā dzīvo arī viņu bērni, kas latgaliski runājuši bērnībā, bet nu priekšroku dod krievu valodai (Saharnojes ciema latgaliešu gala shēmu sk. 7. pielikumā). Arī dokumentos pirms jauno pasu ieviešanas gandrīz visiem šīs ciema puses iedzīvotājiem (izņemot tos, kas latgaliešu galā ieprecējās) dokumentos rakstīts *latgalec* (латгалец) (dzimšanas apliecības attēlu sk. 5. pielikumā).

Ja aplūko ciema latgaliešu puses etnisko sastāvu ģimenēs, redzams, ka lielākā daļa ģimeņu ir jauktas krievu – latgaliešu ģimenes, tikai dažās mājās dzīvo tīri latgalieši. Tā zūdot ciešākam kontaktam ciema latgaliešu vidū, arī dzimtā valoda un latviskā kultūra arvien vairāk tiek aizmirsta.

Ekspedīcijās, jautāti par reliģijas nozīmi un svarīgumu ikdienā, daudzi teicēji labprāt stāsta, ka agrāk ciema iedzīvotāji savākušies vienkopus, svētījuši dažādus reliģiskus svētkus, svētdienās lūgušies, zināja teikt, ka mātes un vecāsmātes pratušas skaisti dziedāt, zinājušas daudz dziesmu.

Bet par to ir palikušas tikai atmiņas, paši teicēji vairs var tikai pastāstīt, kā bija, bet dziesmas un ticējumus vairs neviens īsti neatceras. Garīgās lietas pamazām kļūva neaktuālākas, līdz netika praktizētas pavisam. Vecākās paaudzes cilvēki vēl dzīvo ar zināmiem reliģiskiem priekšstatiem, bet uz vidējo paaudzi tas vairs īsti neattiecas.

Ontons Ševels stāstīja, ka vienmēr pārkrusta savu spilvenu pirms gulētiešanas, un, iespējams, tieši ticība viņu paglābusi kara laikā, bēgot no gūsta. Taču lūgšanu tekstus viņš atceras tikai aptuveni.

Jau vairākus gadus no Ačinskas pilsētas uz apkārtnes latgaliešu ciemiem brauc mācītāji, reizi mēnesī katrā ciemā vadot Svēto misi. Tad tie ciema iedzīvotāji, kuri vēlas, pulcējas kādā no ciema mājām, lai šajā misē piedalītos. Arī Saharnojē šādas mises notiek, parasti Ševelu mājās. Jāatzīst, ka tās apmeklē maz cilvēku, jo cits kļuvis vecs, cits lūgšanos un grēku nožēlošanu nekad nav praktizējis. Lidija Zajaca, Ontona Ševela meita, atzīt, ka zināmā mērā reliģiju viņa uztver kā pienākumu un kādā mērā pat kā nastu.

No reliģiskajiem svētkiem Andrejs Čevers piemin tādu *Troicu* (Vasarassvētkus), kad visi gājuši uz kapiem un tur lūgušies. No krieviem tikusi pārņemta tradīcija pie kapiem ēst un dzert, kad svētki izskan.

Gluži tāpat kā ciems ir nosacīti sadalīts divās daļās, arī kapi Saharnojē ir divi – krievu un latgaliešu. Vieni vienā ceļa pusē, otri otrā. Latgaliešu kapos stipri jūtama slāvu tradīciju ietekme – krāsajumā dominē gaiši zilā krāsa, kapsētas vidū ir galds, bet ap kapu kopiņām vai kopiņu grupām – paprāvi metāla žogi. Raisa Čevere piebilda, ka arī ziemā mēdz aiziet uz kapiem.

Mūsdienās Saharnojes ciems ir uz iznīkšanas robežas – iedzīvotāji paliek arvien vecāki, jauni iedzīvotāji klāt tikpat kā nepienāk, un tas arī ir saprotams – ciemā nav daudz darba vietu, tās nedaudzās, kuras ir, atrodas uz likvidēšanas robežas.

No sabiedriskām iestādēm Saharnojē darbojas medpunkts, bibliotēka ar vienu bibliotekāri – apkopēju uz pusslodzi. Pati bibliotēka ir ļoti maza, jauna literatūra fondos tikpat kā nenonāk, arī lasītāju ciemā nav pārāk daudz. Saharnojē ir arī sākumskola, kas atrodas uz slēgšanas robežas – 2007./08. mācību gadā visā skolā bija tikai trīs skolnieces, kas mācījās ceturtajā klasē. Kultūras nams agrāk esot bijis, bet vairs nedarbojas, dažādus pasākumus ciemā arī vairs neviens nerīko. Ciema iedzīvotāji gan stāsta, ka vasarās, kad ciemā parādās vairāk jauniešu, reizēm vēl tiek rīkotas diskotēkas.

Andrejs Čevers stāstīja, ka agrāk ciemā ļoti populāri bija svinēt *Masļenicu* – atvadas no krievu ziemas, tad arī tika taisītas krāsni, cepti šašliki, ēstas pankūkas un dzerts alus. Viņš gan piebilst, ka tas bijis pirms gadiem piecpadsmit, kad svinējis viss ciems, visi *guļali*.

Tāpat kā Saharnojē savulaik tika ierādīta dzīvesvieta latgaliešiem, tāpat reizēm te parādījās arī citu nāciju ļaudis. Andrejs Čevers apgalvo, ka Saharnojē savulaik tika izmitināti gan čuvaši, gan arī vācieši, turklāt diezgan lielā skaitā. Tiesa, vēlāk daudzi izbraukuši, un ciemā palikuši lielākoties latgalieši.

Saharnojes ciema latgaliski runājošo iedzīvotāju kopiena pamatā balstās uz vairākām latgaliešu dzimtām, kuras savā starpā ir cieši saradojušās un ciemā apdzīvo tā saukto latgaliešu galu. Galvenās dzimtas ir Ševeļi, Čeveri, Cupeļi. Stāstot par agrākajiem ciema iedzīvotājiem tiek nosaukti arī tādi uzvārdi kā Kukuļi, Estas, Zakari, Lizdiki, Vonogi. Mūsdienās iedzīvotāju ar šiem uzvārdiem Saharnojē vairs nav. Latviešu Romas katoļu draudzes kūrījas arhīva materiālu apkopojumā²¹ atrodama informācija par biežāk izplatītajiem uzvārdiem dažādās Romas katoļu draudzēs. Starp Dricānu Romas katoļu draudzes biežāk sastopamajiem uzvārdiem redzami arī Saharnojes ciemā dzirdētie – Lizdiks, Zahars.

Neraugoties uz to, ka ciems ir diezgan neliels un teicēju ir palicis maz, ne visi ciema iedzīvotāji runā vienā izloksnē. Šeit īpaši izceļas Malvīne Latkovska un viņas meita Vera Potapova, kura gan latgaliski runā diezgan vāji, taču dažas nozīmīgas savas izloksnes pazīmes mantojusi no mātes un paglābusi savā runā. Šo teicēju valodā sastopamas vairākas būtiskas pazīmes, kas parāda, ka visu ciema iedzīvotāju senči nav nākuši no viena apgabala Latgalē, bet gan no vairākiem, kas arī ir saprotams, ja atceras, ka Saharņoje tika dibināta salīdzinoši vēlu un pirmie iedzīvotāji tikai pārcēlās no Čemurdas. Vēlākie ienācēji, kaut arī latgalieši, bija jau citurienieši.

Salīdzinot atsevišķas valodas pazīmes pēc „Latviešu valodas dialektu atlanta” (LVDA)²² kartēm un tās īpatnības, kas dzirdamas Saharnojē ieskaņotajos ierakstos, izloksņu atbilstība Rēzeknes apkaimes ziemeļu daļai ir visai droši pamatojama.

Informācija par teicējiem apkopota pēc intervijām 2006. gada vasarā un 2008. gada ziemā, kad etnolingvistisko ekspedīciju laikā tika vākti materiāli par vairāku Sibīrijas latgaliešu ciemu (tajā skaitā arī Saharnojes) latgaliski runājošajiem iedzīvotājiem un viņu valodu. Informācijai trūkst pilnas sistēmas, visas sarunas notika dabiskos apstākļos, teicēji atklāja par sevi un savu dzīvi tik, cik runas situācijā uzskatīja par nepieciešamu. Intervijās iegūtā informācija kalpo par

²¹ **Cakuls J.** *Latviešu Romas katoļu draudzes kūrījas arhīva materiālu apkopojums.* Rīga : Rīgas Metropolijas kūrīja, 1997, 147. lpp.

²² *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika.* Kartes. Rīga : Zinātne, 1995

pamatu teicēju dzīvesstāstu ieskicēšanai, kā arī par pamatu izpratnei par sociolingvistisko situāciju un kultūras dzīvi Saharnojes ciemā.

Saharnojē brīvi latgaliski runā tikai vecākās paaudzes teicēji. Uz viņu runas materiāla balstīta izloksnes analīze. Jaunākās paaudzes teicēji latgaliski runā tikai ar vecākiem, runā jūtama liela krievu valodas ietekme. Intervijas ar jaunākas paaudze teicējiem izmantotas vispārīga priekšstata gūšanai par ciema vēsturi, kultūru un sadzīvi, kā arī lai salīdzinātu atsevišķu valodas pazīmju noturību un izplatību.

Broņislavs Čevers (dz. 1929. g.)

Sarunvalodā tiek saukts par Bronusi. Dzimis un visu mūžu pavadījis Saharnojē. Abi vecāki bijuši no Latvijas, apprecējušies Sibīrijā un pārcēlušies uz dzīvi Saharnojē. Broņislava tēvs jau dzīvojis Saharnojē, kad nolēmis precēties un meklējis sev sievu – latgalieti. Māte – Agata (mātes tēvs – Odums), latgaliete, dzīvojusi Bogatojē, tēvs – Ignats, latgalielis, uz Saharnoju pārcēlies no Čemurdas. Atceras tēva brāļu vārdus – Jānis un Donats, tēva māsa – Māra. No bērnības atceras mātes māti un tēva tēvu, vārdus vecvecākiem neatceras. Broņislavs beidzis Saharnojes četrgadīgo skolu ar krievu mācību valodu. Divi dēli (Andrejs un Jurijs) dzīvo netālu, turpat Saharnojē. Četri mazbērni. Viens mazmazbērns. Ir rados ar Ševeļiem. Par to, kā viņa vecvecāki nonāca Sibīrijā, neko nezina, ir pārliecināts vienīgi par to, ka senči bijuši no Latvijas. Arī viņa sieva ir latgaliete, runā latgaliski, zina stāstīt par dažiem radiniekiem, kas dzīvo Latvijā.

Kopā ar sievu uztur nelielu saimniecību. Ar nožēlu stāsta, ka nekas vairs nav tā, kā agrāk, arī saimniecībā tur mazāk mājlopu, jo sieva govi vairs nespēj slaukt un pats viņš nav gribējis mācīties. Ikdienas sarunvaloda abiem ir latgaliešu, taču ar dēliem sazinās galvenokārt krievu valodā (dēls Andrejs atzīst, ka latgaliešu valodu tikpat kā aizmirsis). Nedaudz atceras dažādas svinamās dienas, zina nedaudz stāstīt par ciema vēsturi, par citiem latgaliešiem, kas tur dzīvojuši.

Broņislavam ir radinieki Latvijā, kas esot bijuši pat ciemos atbraukuši.

Maļvina Latkovska (dz. Kukule, 1924.–2008.)

Dzimusi 1924. gada 8. martā. Sešu gadu vecumā no Bičkovas apkaimes pārcēlušies uz Saharnoju. Par to, kā vecāki pārcēlušies uz Sibīriju, neko nezina. Vecāki apprecējušies Sibīrijā. Māte – Geļa (Helēna) Patmaļnīka, tēvs Nikolajs. Viņas mātes meitas uzvārds – Briška. Malvīnei bija četras māsas un divi brāļi. Viņas māti dēvējuši par Kukulieni (*Vacuo Kukulīne*), viņa bijusi galvenā ciema aizgājēju izvadītāja, pratusi latgaliski lasīt. Uz Sibīriju atbrauca Malvīnes vecāki. Zina stāstīt, ka Latvijā bijis grūti dzīvot, tādēļ vecāki ar bēgšanu atbēguši no Latvijas. Konkrētu vietu, no kuras vietas Latvijā ieradušies viņas vecāki, Malvīne nezina.

Kolhoza laikā strādājusi uz traktora ne tikai Saharnojē, bet arī vairākos apkārtnes ciemos. Apgalvo, ka viņu pat gribējuši ņemt armijā kara laikā, bet nebija, kas strādā, tāpēc nav paņēmuši.

Dzīvo kopā ar meitu Veru Potapovu un mazmeitu Olgu. Meita latgaliski saprot, bet runā ļoti maz, mazmeita latgaliski zina pateikt atsevišķus vārdus, kā *màizā, vasaļy*.

Atceras dažas svētku tradīcijas, stāsta, ka uz svētkiem cepuši pīrāgus, taisījuši auksto gaļu. Svētkus parasti saista ar to reliģisko nozīmi, atzīst, ka baznīcai ciemā vajadzētu būt pašai

galvenajai. Arī dziesmas dziedāt atsakās, jo nevēlas kaitināt Dievu. Ir saglabājusi vecu lūgšanu grāmatu, ko sargā un svešiem rāda nelabprāt.

Monika Cupele (dz. Ševele, 1914. g.)

Ontona Ševeļa māsa. Saharnojes vecākā iedzīvotāja. Runā tikai latgaliski, krieviski nesaprot. Vecāki – no Latvijas. Meitas uzvārdā Ševele. Viens no brāļiem gājis bojā karā, otrs vēl dzīvs. Nav ieguvusi nekādu izglītību. Vecuma dēļ no tradīcijām neko daudz vairs neatceras. Dēls Izidors gājis bojā avārijā, Staņislavs pakāries, Viktors – vēl dzīvs, precējies, dzīvo Krasnojarskā, divas meitas – Tamāra un Domuce (precējusies ar dzērāju, pēc vīra nāves dzīvo viena). Jaunākais – Gena dzīvo mātei kaimiņos, runā latgaliski. Monika dzīvo kopā ar dēlu Vladimiru, kurš arī prot runāt latgaliski.

Stāsta, ka vecāki daudz un smagi strādājuši ar rokām, tēvs pārpūlējies un ar bruku miris. Arī pati savā dzīvē daudz un smagi strādājusi, pat tad, kad bērni bijuši mazi, nācies strādāt no ausmas līdz rietam, vien pusdienās aizejot pabarot bērnus.

No jaunības atceras, ka rīkojuši „večorkas” – jaunieši dejojuši, dziedājuši, bijuši arī muzikanti no ciema ļaužu vidus: *vysa z'eràun'ä gùlúo* ‘svinēja’.

Anastasija Ševele (dz. Latkovska, 1918. g.)

Ontona Ševeļa sieva. Vecāki no Latvijas. Tēvs – Aleksejs.

Jau vairākus gadus slima, bet bijusi liela dziedātāja. Atceras dziesmas latgaliski un krieviski arī patlaban, bet stipri atkārtojas, jo ir zaudējusi atmiņu. Latgaliski runāja ļoti labi, tā ir viņas vienīgā valoda.

2008. gada janvārī ar Anastasiju vairs nebija iespējams sarunāties, nomodā viņa vairs nespēja saprast, kas notiek apkārt. Meita, Lidija Zajaca, apgalvo, ka miegā māte stāsta un dzied dziesmas kā agrāk, bet nomodā nespēj pat īsti saprast, ja tiek uzrunāta.

Antoņina Čevere (dz. Ševele, 1916. g.)

Broņislava Čevera sieva, Ontona Ševeļa māsa.

Vecāki dzimuši Latvijā, pati dzimusi Sibīrijā. Tēvs bijis kalps, nebijis Latvijā zemes, tāpēc atbraukuši uz Sibīriju. Agrāk dzīvojusi Čemurdā. Vecāki bijuši no viena ciema Latvijā, tur apprecējās un jau ar mazu dēlu atbraukuši uz Sibīriju. Ģimenē bijuši deviņi bērni. Vecāki Latvijā dzīvojuši slikti.

Stāsta, ka agrāk latgalieši centušies precēties savā starpā. Arī pašas vīrs Bronislavs ir tīrs latgalietis.

Ģimenē galvenā saziņas valoda ir latgaliešu. Diezgan labi atceras svētku tradīcijas, joprojām nodarbojas ar rokdarbiem, jo lauksaimniecības darbiem ir par nespēcīgu, bet dīkā sēdēt negrib, tāpēc pati mājās apstrādā vilnu un ada no tās cimdrus un zeķes.

Ontons Ševels (dz. 1918. g.)

Vecāki – no Dricānu ciema, atbraukuši uz Sibīriju 1907. gadā. Tēvs Jāzeps Latgalē visu mūžu bijis strādnieks, bijis maz zemes, un tā pati – neauglīga un akmeņaina, tāpēc uzreiz pēc kāzām vecāki pārcēlušies uz Sibīriju. Uz Saharņojes ciemu pārcēlušies 1919. gadā. Četras klases beidzis Začulimkā.

Savulaik viņu ģimenē pasūtījuši latgaliešu avīzi „Taisneība”, tāpēc Ontons prot lasīt latgaliski.

Izveidojuši savu saimniecību ar diviem zirgiem un trim govīm.

Bijis II pasaules karā, kā rezultātā kļuvis par invalīdu. Viņš ir vienīgais Otrā pasaules kara veterāns visā Boļšujuluļjas rajonā, saņēmis arī apbalvojumus par to. Labprāt kavējas atmiņās par pārdzīvoto, stāsta, kā izbēdzis no gūsta.

Precējies ar latgalieti Anastasiju, sieva arī dzimusi 1918. gadā, sievas meitas uzvārds – Latkovska.

Neskatoties uz cienjamo vecumu, labi atceras agrākos gadus, sādžu izvietojumu, tuvākos un tālākos kaimiņus, dažādus notikumus. Zina stāstīt, ka latgalieši devuši tuvējiem objektiem savus nosaukumus, galvenokārt pēc to īpašnieka vārda. Labi atceras arī kaimiņu ciematu Maļinovku, kurā dzīvojuši latgalieši, tagad šī ciema vairs nav.

Ir divi dēli. Vienam divi bērni, otram – neviena, tikai pieņemtie. Dzīvo kopā ar meitu Lidiju Zajacu. Saglabājis reliģisko pārliecību, piedalās misēs, ko vada mācītāji no Ačinskas reizi mēnesī.

Staņislavs Ševels (dz. 1948. g.)

Mācījies Berjozovkas skolā. Ir māsa Lidija Zajaca. Tēvs – Ontons Ševels, dzimis 1918. gadā. Staņislavam neviens neesot stāstījis, kāpēc vecvecāki pārcēlušies uz Sibīriju. Viņš apgalvo, ka iemeslu pats zinot – viņa senči tikuši izdzīti no Latvijas. Par iemesliem gan teic, lai meklējot tos pašā Latvijā. Neko nezina arī par vietām Latvijā, no kurām viņa senči izbraukuši. Pirmās

piecas klases mācījies Saharnojē, pēc tam – Biriļusos. Vēlāk apguvis kinomehāniķa un elektriķa specialitāti. Trīsdesmit piecus gadus strādājis par kinomehāniķi Saharnojē.

No svētku tradīcijām neko daudz neatceras, vien to, ka Jāņos taisījuši „barikādes” ciema vidū un visi ciema iedzīvotāji kopā svinējuši. Bijis arī ugunskurs. No īpašiem svētku ēdieniem neko neatminas, bet siers un alus bijis vienmēr. Precīzu Jāņu svinēšanas datumu nezina. Par Ziemassvētkiem var pateikt vien to, ka tos svinējusi māte, viņš pats – ne. Lieldienās krāsojuši olas un ar tām situšies. Lieldienās kāris šūpoles, jo bijis kluba darbinieks.

Andrejs Čevers (dz. 1955. g.)

Visos dokumentos kā tautība ir norādīts латгалец, abi vecāki tīri latgalieši. Mācījies Saharnojē līdz 8. klasei. Mācīties turpinājis arī pēc tam. Runā tikai krieviski, bet latgaliski visu saprot. Krieviski pieradis runāt jau skolas laikā, jo bijusi jauktā skola, kurā mācījušies gan krievi, gan latvieši, protams, krievu valodā. Ir divi brāļi: Šuriks, dzimis 1949. g., dzīvo Krasnojarskā un jaunākais Jurijs, dzimis 1958. gadā, dzīvo turpat Saharnojē. Strādājis uz traktora. Par svētku svinēšanu neko īsti nevar pateikt. Nekādas īpašas tradīcijas neievēroja. Parasti, ja kāds teica, ka ir kāda īpaša svinamā diena, tad to arī atzīmējuši. Jaunībā nevienam tos svētkus nav vajadzējis, tagad – jau par vēlu mācīties ko svinēt.

Precējies ar krievieti Raisu, kas jau no mazām dienām ļoti interesējusies par latgaliešiem, viņu svētkiem un tradīcijām, gribējusi pat iemācīties valodu, bet neviens viņu šajos centienos nav atbalstījis, latgalieši esot diezgan noslēgti pret svešiniekiem. Raisa aktīvi apmeklēja katoļu dievkalpojumus, kad Saharnojē ierodas garīdznieki. Uzskata, ka ir svarīgi salaulāties pēc baznīcas tradīcijām, tādēļ mēģina pierunāt savu vīru uz šādu rīcību.

Jurijs Čevers (dz. 1958. g.)

Vidusskolu beidzis vakarskolā, tad mācījies šofera amatu, pēc tam dienējis armijā. Pēc armijas atgriezies kolhozā, kur strādājis par šoferi. Trīs gadus strādājis Ačinskā par ugunsdzēsēju, kad māte saslimusi, pārcēlies atpakaļ uz Saharnuo. Latgaliski runā galvenokārt ar vecākiem, viņa sieva latgaliski saprot tikai nedaudz, krieviete, latgaliski nerunā.

Pats latgaliski runā, bet ar zināmām grūtībām, par saziņas valodu labprātāk izvēlas krievu. Viņa runā jūtama liela krievu valodas ietekme, jo tā visu mūžu bijusi darba un sabiedriskās dzīves valoda. Runājot latgaliski, gandrīz katrs otrais vārds ir krieviski, īpaši tas attiecas uz darbības vārdiem, kad jānosauc kādas ar tehniskām lietām saistītas darbības, jāraksturo darba

procesi. Ir divi brāļi. Viens brālis, Andrejs Čevers, dzīvo turpat Saharnojē. Tēvs – Bronislavs Čevers, arī dzīvo Saharnojē.

Pirms gadiem trīsdesmit ciemā parādījies vairāk krievu, tad arī latgaliešu svētki sākuši iet mazumā. Neko daudz no svinēšanas neatceras. Pats atzīst, ka tagad runā vienu vārdu latgaliski, otru – krieviski. Jāņus atceras kā parastus jautrības svētkus ar vainagiem, tagad jau vairs nesvinot, jo latgaliešu palicis mazāk. Arī kāzas visi jau svinot pa krievu modei.

Viņa mazbērnī dzīvo Krasnojarskā. Meita – Jūlija. Jaunākā meita dzīvo Ačinskā. Viņa meitas latgaliski nesaprot, ar vecvecākiem runā krieviski.

Valērijs Sazonovs (dz. 1949. g.)

Māte – tīra latgaliene – Marija Zernika. Mirusi 1992. gadā 81 gada vecumā. Vectēvs – Jānis Zerniks. Viņi ģimenē bijuši seši brāļi un divas māsas. Vecākais brālis Ontons dzimis 1930. gadā. Nākošais brālis – Volodja, māsa Vaļa dzimusi 1937. gadā, brālis Ignats (Griša) dzimis 1945. g., tad pēc vecuma – viņš pats, tad māsa Taņa un brālis Vasja. Tēvs ukraīnis, māte latgaliene gan no tēva, gan mātes puses. Mātes tēvs – Juoņs. Paša tēvs – Griša – Grigorijs Fjodorovičs. Māte ieprecēta no Ņikitinas ciema. Uz šejieni atbraukusi jau pirms kara. Pats īsti nezina, kā un kāpēc vecvecāki šurp brauca. Līdz astotai klasei mācījies Saharnojē, 9. – 10. klasē mācījies Krasnojarskā, dzīvojis pie vecākā brāļa, pēc tam – mācījies tehnikumā.

Latgaliski runā labi, atzīst, ka pat viņa tēvs ukraīnis sapratis latgaliski.

No latgaliešu svētkiem nevar neko daudz nosaukt, atzīst, ka svētkus svinējuši galvenokārt, kamēr māte bijusi dzīva, jaunāko paaudzi tas viss vairs īpaši neinteresējo.

Aleksandrs Šveļs (dz. 1949. g.)

Mātes māti neatceras. Mātes tēvs – Jānis. Mātei Marei (dzimusi 1912. gadā) bija četras māsas, brāļu nav bijis. Bičkovā dzīvojusi viena mātes māsa Magda Teilāne, Ņikitinā dzīvojusi Geļa, mātes vecākā māsa. Vēl viena mātes māsa Domuce dzīvojusi netālu no Ačinskas. Māte bijusi jaunākā no māsām, dzimusi 1912. gadā.

Pašam četri bērni, viens gājis bojā. Viena meita dzīvo Vācijā.

Ir brālis Volodja, dzimis 1936. gadā.

Par latgaliešu svētkiem neko daudz nezina. Lieldienas gan atzīmējuši un olas krāsojuši (parasti sīpolu mizās), bet sīkāk neko pastāstīt nevar. Arī svētku datumi visbiežāk ir pēc krievu paražas. Kad bērni bijuši mazi, tad gan vairāk mēģinājuši svinēt un nokrāsot raibākas olas.

Lidija Zajaca (dz. Ševele, 1951. g.)

Dzīvo Saharnojē kopā ar vecākiem – Anastasiju un Ontonu. Strādā par skolotāju Saharnojes sākumskolā kopš 1978. gada. Pirms tam pabeigusi Krāsaino metālu institūtu, strādājusi Jakutijā, bet pēc tam atgriezusies dzimtajā ciemā pie vecākiem. Saziņā labprātāk izvēlas krievu valodu, bet ar vecākiem joprojām runā latgaliski. Lidija ir bijusi Latvijā kā tūriste.

Viņa ir svarīgs vietējās kultūras dzīves uzturētājs vietējā vidē, ir bijusi iniciatore piemiņas vietas ierīkošanai karā kritušajiem sādžas ļaudīm (foto sk. 6. pielikumā). Saimnieko kopā ar 1918. g. dzimušo tēvu, kurš joprojām tur bites, pašreizlīdzīgi kopj slimo māti. Lielā mērā pateicoties Lidijas uzņēmībai, Saharnojē notiek katoļu dievkalpojumi. Daudz laika un uzmanības velta skolai, kura pēdējos gados darbojas tieši pateicoties Lidijas entuziasmam.

3. SAHARNIEŠU RUNAS RAKSTUROJUMS

Šī bakalaura darba nodaļa veltīta Saharnojes ciema iedzīvotāju runas analīzei pēc latviešu dialektoloģijā tradicionālās sistēmas, aplūkojot fonētiku, morfoloģiju, leksiku, kā arī pievēršot uzmanīgu ekstralingvistiskajiem faktoriem, kas ietekmējuši Saharniešu valodu agrāk un mūsdienās.

Analīzes veikšanai izmantotas intervijas ar divpadsmit latgaliski runājošiem Saharnojes iedzīvotājiem, par pamatu ņemot vecāko teicēju valodas materiālu, kas tika transkribēts izlases veidā. Jaunākās paaudzes teicēju intervijas izmantotas plašāka ieskata gūšanai etnolingvistiskajā situācijā, kā arī vērtējumam, kādas valodas pazīmes saglabājušās un pārmantotas no latgaliski runājošajiem vecākiem.

Saharnojes ciema latgaliešu izloksne (nosacīti) pieskaitāma augšzemnieku dialekta latgaliskajām izloksnēm. Valodas materiāls, ciema iedzīvotāju atmiņas un Ačinskas pilsētas arhīvā atrodamā informācija norāda uz precīzāku ciema iedzīvotāju priekšteču izceļošanas vietu – Austrumlatgales un centrālās Latgales izlokšņu robežjoslu. Latgales izlokšņu grupējuma kartē²³ šis apvidus nav atsevišķi izcelts ar īpašu nosaukumu.

Valodu, kas sastopama Saharnojē, var saukt par Saharnojes izloksni, kas veidojusies no vairākām tuvām Rēzeknes rajona ziemeļu daļas izloksnēm. Ne visi teicēji Saharnojē runā vienādi.

3.1. Fonētika

Akcentis

Akcenta vieta vairumā gadījumu atrodas uz pirmās zilbes. Otrās zilbes uzsvars ir norma vārdos ar priedēkļiem *vys-*, *nī-*. Piemēram: *vys'loboîkîs', nî'kùo, nî'kùr*. Otrās zilbes uzsvars ir vārdos ar priedēkli *pa-*, Saharnojes izloksnē tas sastopams galvenokārt aizgūtos vārdos, piemēram, *pa'tòm, pa'sòl, pa'ka, nab'eja i i pa'ņac'ejis'*.

Dažos saliktenos uzsvars neatrodas uz pirmās zilbes. „Vārda uzsvars latgaliskajās izloksnēs parasti ir pirmajā zilbē. Šim likumam dažreiz nepakļaujas tādi atvasināti vārdi un salikteni, kas radušies vēlāk – pēc vārda uzsvara atvilkšanas uz pirmo zilbi.”²⁴

²³ **Rūķe V.** Latgales izlokšņu grupējums // FBR XIX, Rīga : Latviešu filologu biedrības izdevums, 1939, 134. lpp.

²⁴ **Breidaks A.** *Latgalisko izlokšņu prosodijas jautājumi* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 27. lpp.

Atsevišķos emfātiskās vai afektētas runas gadījumos vārdos ar priedēkļiem uzsvara vieta no pirmās zilbes tiek pārcelta uz saknes zilbi, piemēram, *vysàì duòks, vysovysàì duòki*.

Vārdos, kas aizgūti no krievu valodas, vairumā gadījumu ir saglabāts oriģinālais uzsvars, piemēram, *ra'jona, apso'lutna, re'sil, suòka sm'èr'kať, pat'hoz'it*. Retāk sastopami gadījumi, kad uzsvara vieta aizgūtos krievu valodas vārdos ir pārcelta uz pirmo zilbi pēc latgaliešu runas parauga, piemēram, *slùž'ä, n'emcy, sòldaťi, kara'sinc*.

Intonācijas

Saharnojes teicēju runā, līdzīgi kā citās augšzemnieku dialekta izloksnēs²⁵, sastopamas divas intonācijas – krītošā un lauztā. Latviešu izlokšņu vārdnīcā atzīmēts, ka Dricānu izloksnē, kuru pārstāv daļa Saharnojes iedzīvotāju, sakritusi stieptā un krītošā intonācija²⁶. Emfātiskas runas gadījumos atsevišķās vārda zilbēs var novērot arī stiepto intonāciju, kas transkribētajos tekstos spilgtākos gadījumos ir atzīmēta ar tildi virs garās zilbes otrā komponenta. Stieptā intonācija būtu uzskatāma par izņēmumu Saharnojes teicēju runā, ne normu. Tomēr par šādu iespēju runā jau fonētiķe A. Ābele²⁷.

Atsevišķos gadījumos intonācija var šķirt vārda nozīmi, piemēram, *treis'* (skaitļa vārds 'trīs') un *trèis'* (darbības vārda *trīsēt* tagadnes 3. personas forma).

Krītošajā intonācijā saplūduši triju intonāciju apgabala stieptā un krītošā intonācija, savukārt lauztā intonācija atbilst triju intonāciju apgabala lauztajai intonācijai. Lauztā intonācija sastopama vairākās izskaņās un tiek lietota vienādi arī teicēju runā.

Lauztā intonācija parādās izskaņās *-eîc', -eîťä, -n'êica*, piemēram, *kač'eîc', pîr'eîťä, baz'n'êica*. A. Breidaks, atzīmē, ka lauztā intonācija sastopama arī izskaņās *-îb-, eîb-*²⁸, tam var tikai pievienoties, piemēram, „*Tàis'n'êiba*”, *nùm'îers'i itàidâ s'lim'êibâ*.

Lauztā intonācija vienmēr ir lietvārdu lokatīva galotnēs: *školâ, klàvâ, kapkanâ*, un tāpat norādāmajos vietniekvārdos un citos nomenos: *itymâ hutarâ*. Avīzē „Taisnība” (vēlāk – „Taisneība”), kas tika izdota Sibīrijā latgaliešu valodā, lokatīva izruna pat apzīmēta īpaši – ar jumtiņu virs attiecīgā burta. Par šo arī A. Breidaks: „augšzemnieku dialekta latgaliskajās izloksnēs .. visu vārdu šķiru un visu celmu vienskaitļa un daudzskaitļa lokatīva galotnē

²⁵ **Cibuļš J., Leikuma L.** Vasals! Latgaliešu valodas mācība. N.I.M.S., 2003, 9. lpp.

²⁶ *Latviešu izlokšņu vārdnīca. Prospekts.* Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 36. lpp.

²⁷ **Ābele A.** *Par stieptās intonācijas pāreju krītošā // FBR III, Rīga : Latviešu filologu biedrības izdevums, 1927, 40. – 44. lpp.*

²⁸ **Breidaks A.** *Latgalisko izlokšņu prosodijas jautājumi, 36. lpp.*

vispārināta lauztā intonācija²⁹. Lauzums ir apstākļa vārdos ar laika vai vietas nozīmi, piemēram, *r'èitâ*.

Ar lauzto intonāciju vienmēr tiek izrunāts saharņiešiem raksturīgais apstākļa vārds *k'èi* un vietniekvārds *k'èids*.

Lauztā intonācija parādās darbības vārda *būt* tagadnes 3. pers. formā, ja tā beidzas ar *-ā* – *irâ* un nolieguma formā, ja tā beidzas ar *-ā* – *navâ*.

Skaņu sistēma

Augšzemnieku dialektā sastopami tie paši patskaņi un divskaņi, kas latviešu literārajā valodā, tikai to lietošana palaikam neatbilst literārajai valodai. Augšzemnieku izloksnēs bez tam ir arī īpašas skaņas, kas nav pazīstamas latviešu literārajā valodā un lejzemnieku izloksnēs³⁰.

Saharņojies izloksnē skaņu sistēma neatšķiras no latgaliskajām izloksnēm, ko runā Latgalē un kas ir pamatā latgaliešu rakstu valodai.³¹ Izloksnē sastopamās skaņas ir šādas: patskaņi: *a, ā, e, ä, ē, i, y, ī, o, ö, u, ū, ü*, divskaņi: *ai, au, äi, ei, ie, iu, yu, oi, uo, ui, uo*, līdzskaņi: *b, b', c, c', č, č', d, đ, ʒ, ʒ', ʒ̣, ʒ̣', f, g, g', h, j, k, k', l, l', m, m', n, n', p, p', r, r', s, s', š, š', t, t', v, v', z, z', ž, ž'*.

Atsevišķu skaņu izrunas īpatnības. Atsevišķu skaņu izruna un lietojums būtu jāaplūko nedaudz detalizētāk.

ä izrunā kā ļoti platu *ē*, piemēram, *mēs > m'äs', sen > s'än, te > t'ä*.

ä ļoti plats garš priekšējs *ē*, lietojumā bieži atbilst latviešu literārās valodas skaņai *ē*, tomēr to izrunā daudz citādāk: *ʒîrd'ât', vâl', pus'â*. Pirmais par *ä, ā*, specifiku un šo patskaņu apzīmēšanu runājis A. Breidaks³².

Sastopams arī *o* variants *ö* dažos no krievu valodas aizgūtos vārdos, kas tiek izrunāts vairāk priekšēji, piemēram, *fs'ö, s'ö, ʒ'örru*.

f skaņa sastopama ļoti reti, tikai aizgūvumos no krievu valodas, piemēram, *fs'ö, fs'ötak'i, af'c'eri, šraf'ņejâ rotâ, fa'm'il'ēja*.

²⁹ **Breidaks A.** *Latgalsiko izloksņu prosodijas jautājumi* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 38. lpp.

³⁰ **Rudzīte M.** *Latviešu dialektoloģija*. Rīga : LVI, 1964, 266. lpp.

³¹ **Leikuma L.** *Latgalīšu volūda 1 : Intensīvā mācību kursa materiāli*. Sanktpēterburgas Valsts universitāte, 2003, 4. lpp.

³² **Breidaks A.** *Фонетическая подсистема гласных глубоких говоров Латгалии* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 54. lpp.

h skaņa sastopama tikai atsevišķos teicēju lietotos no krievu valodas aizgūtos vārdos, piemēram, *čehņika, šažil, hutarī*. Vārds *hutars* tiek lietots arī vairāk asimilētā formā *kutars*. Šāda līdzskaņu mija sastopama pat viena teicēja runā. Novērota arī forma *hutors*.

Saharnojē nav sastopamas vairākas skaņas, kas ir latviešu literārajā valodā. Tās ir *ē, ķ, ģ*. Latgalē leļzemnieku un latviešu literārās valodas ietekmē šīs skaņas sāk ieviesties.

Dažādu vārdu lietojumā mēdz būt atšķirīgs skaņu sastāvs – reizēm tiek variēti patskaņi pat viena teicēja runā, piemēram, *vuss* un *vyss*. Kādā tekstā sastopams vārds *Sib'er's*, kaut gan vietas nosaukuma variants *Sibir's* ir plašāk izplatīts.

Vārds ‘liels’ ir sastopams atšķirīgā skaņu sastāvā *l'ilis' zām'is' fī nabeja*, pretstatā *lyly dāly* citu teicēju runā, kur vērojama velāra *l* izruna. Līdzīga negaidīta palatalizācija dzirdama arī *ora ài zîrgîm*, pretstatā *àr zyġîm ora zām'i*.

Vokālisms

Vokālisma parādību aprakstam par teorētisko pamatu izmantota M. Rudzītes monogrāfija „Latviešu dialektoloģija”³³, kā arī atsevišķu izlokšņu apraksti³⁴. Augšzemnieku dialekta izloksnēs sastopamo pazīmju raksturojums attiecināms arī uz pētījamo Saharnojes latgaliešu izloksni.

Vokālisms augšzemnieku dialektā ir komplicēta parādība. Tajā ir notikuši dažādi procesi – patskaņu un divskaņu kvalitātes maiņa, ko ietekmē pārskaņa, labializācija, diftongizācija un monoftongizācija. Ir lietderīgi par dažām runāt sīkāk.

Vokālisma kvalitātes maiņa

Izteikta parādība augšzemnieku dialekta izloksnēs ir labializācija. Viena no raksturīgākajām dialekta iezīmēm, kas atspoguļojas arī aplūkotajā izloksnē, ir *a > o* un *ā > uo*, piemēram, *kāja > kùoja, strādā > strùodoi, vasara > vosora, staigāja > stàigùo, dziedāt vairāk > žîduôf vàiruôk*. „*a* skaņa palaikam paliek nepārveidota, ja nākamajā zilbē seko vai ir sekojis palatāls patskanis, vai arī aiz *a* seko kāds mīkstsais līdzskanis, lūpeņa savienojums ar *j* (kas var būt arī zudis), kā arī *š, ž, č, dž*”³⁵, piemēram, *gaļa, slapnys* ‘slapjš’, *màn*.

Saharnojes izloksnē, tāpat kā citās augšzemnieku dialekta izloksnēs, *o* skaņas lietošana ir atkarīga no uzsvara. Pārskaņa *a > o* nav sastopama gala zilbē, piemēram, *māsa > mùosa, māmka*,

³³ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964,

³⁴ Ūsele V. *Tilžas izloksnes apraksts*. Rīga: Latviešu valodas institūts, 1998

³⁵ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 267. lpp.

loba i stypra. M. Rudzītes „Darbi latviešu dialektoloģijā”³⁶ atrodamajās kartēs sīkāk aplūkota vārda *lapa* izruna. Arī Dricānu izloksnē *lapa > lopa*, kas parāda, ka uzsvērtā pozīcijā *a* tiek labializēts un kļūst par *o*.

a tiek pārveidots par *o* arī piedēkļos, piemēram, *vakars > vokors*.

a labializācija ir vecākais vokālisma pārveidojums augšzemnieku dialekta izloksnēs. Lingvistiskajā literatūrā atrodamas ziņas, ka Dricānos iespējama garā *a* šada labializācija. Saskaņā ar Bīlenšteina un Becenbergera izveidoto karti, kas citēta M. Rudzītes darbu krājumā „Darbi latviešu dialektoloģijā”³⁷, Dricānu izloksnē *ā* labializācija it kā varot notikt vairākos veidos – *ā > ō*, *ā > ō^a* (*ō^e*, *ō^u*), *ā > ū^a*, *ū^{o38}*. Tomēr ziņu avots ir pārāk vecs, lai visus pārveidojumus varētu uzskatīt par ticamiem. Latgaliskajās izloksnēs un Saharņojas teicēju tekstos stabils ir pārveidojums *ā > uo*, piemēram, *āda > uoda*, *kāja > kùoja*. J. Endzelīns šo *ā* raksturojis kā pirmbaltu fonēmu³⁹.

Dažās latgaliskajās izloksnēs, tajā skaitā arī aplūkotajā, „citu daudzskaitļa locījumu ietekmē *a* resp. *ā* no *ę* resp. *ĕ* tiek runāts nominālo *o*-celmu dsk. nominatīvā, datīvā un instrumentālī, piemēram, *vac’i tà’v’i*, *vac’im tà’v’im*”⁴⁰. Šo pārveidojumu aplūko arī J. Endzelīns⁴¹.

e > ä > a 1. personas pronomenu nominatīva formā, piemēram, *m’äs*,⁴² vienskaitļa pirmās personas pronomens tiek izrunāts *as’* vai *as*.

ē pārveidojums var notikt vairākos veidos, tas var tikt paplatināts vai diftongizēts, piemēram, *v’ies’* ‘vējš’, *rež’iēju* ‘redzēju’, *saspr’iēš* ‘sasprēž’, *sv’iet’ā* ‘svētīja’, *z’v’ier’iēc* ‘zvēriņš’. Latviešu literārās valodas platā *e*, *ē* vietā tiek runāts *a*, *ā*, piemēram, *vac’is’ tà’us*, *vacuôk’is’ dāls* ‘vecākais dēls’, *pan’am* ‘paņem’, *naž’ēf* ‘nedzer’, *dak* ‘deg’. M. Rudzīte par šo plato *e*, *ē* pārveidojumu ir teikusi, ka tas ir jaunāks process, nekā *a* pārveidojums par *o*⁴³. A. Breidaka fonētikas atlantā⁴⁴ redzams, ka šī parādība ir izplatīta gandrīz visās augšzemnieku dialekta izloksnēs.

i skaņa velārā pozīcijā tiek pārskanota uz *y*, piemēram, *vyłks* ‘vilks’, *stypra* ‘stipra’. Sastopama arī pozīcija, kad *ie > i > y*, piemēram, *lyls* ‘liels’. Breidaks *i > y* pārskanū velārā

³⁶ Rudzīte M. *Darbi latviešu dialektoloģijā*. Rīga: LU, 2005, 111. lpp.

³⁷ Rudzīte M. *Darbi latviešu dialektoloģijā*. Rīga: LU, 2005, 118.–119. lpp.

³⁸ Rudzīte M. *Darbi latviešu dialektoloģijā*. Rīga: LU, 2005, karte 119. lpp.

³⁹ Endzelīns J. *Baltu valodu skaņas un formas*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1948, 27. lpp.

⁴⁰ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 274. lpp.

⁴¹ Endzelīns J. *Baltu valodu skaņas un formas*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1948, 16. lpp.

⁴² Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 275. lpp.

⁴³ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 82. lpp.

⁴⁴ Breidaks A. *Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu fonētikas atlants* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 13. lpp., 10. karte

pozīcijā raksturojis kā regulāru lielākajā daļā augšzemnieku dialekta izlokšņu⁴⁵. Par šo parādību rakstījis arī J. Endzelīns⁴⁶. Atsevišķos piemēros ciets *i* skan daudzskaitļa datīva galotnē, piemēram, *ài sprygułym k̕iul̕ām gaidītā ài sprigul̕im* vietā; ar šo velarizējas arī līdzskanis *l*.

Saharnojē konstatēts lietots *u* (*y* vietā) vārdā *viss* un no tā darinātajās formās, piemēram, *vuss, vusi*. Tomēr biežāk sastopama forma *vys, vysi*.

Literārās valodas deminutīvpiedēklis *-iŋ-* atbilst piedēklis *-eŋ-*⁴⁷, piemēram, *rùc'eŋa* 'ruociņa', *b'èrn'è'n'č* 'bērniņš', *baz'n'éic'eŋa* 'baznīciņa', *p'irt'eŋa* 'pirtiņa', *poštalen'is* 'pastaliņas'. Sastopams arī *-iŋ-* pārveidojums par *-aŋ-*, piemēram, *l'èit'aŋč, g'ut'ān'is, k'ùojān'is*. Par šo skatīt arī pie vārddarināšanas.

A. Breidaka fonētikas atlantā⁴⁸ kartografēta vēl kāda parādība – austrumbaltu **ou* resp. **au* relikti latgaliskajās izlokšnēs. Saskaņā ar karti aplūkojamā reģiona izlokšnēs varētu parādīties sporādisks divskanis *ou*, piemēram, *klòuc* 'klaudz', tomēr sahariņu satāstījumos tāds pagaidām neieskanējās. B. Čevrera tekstos parādās *z'éivùo pi brata jòu zàm vacuma* 'dzīvoja pie brāļa jau zem vecuma', kas līdz šim ir vienīgā tekstos saklausītā liecība par sporādisko divskani *ou*.

Dricānu izlokšnē *ai > ei* aiz līdzskaņiem *k, g*. Šī pārskana nav regulāra, tā notiek tikai vārdos *kaic > k'eic* 'kāds', *kaida > k'eida* 'kāda', *kaî > k'eî* 'kā'⁴⁹. A. Breidaks šo parādību aplūkojis arī citās, agrākās, publikācijās, piemēram, rakstā par latviešu tautasdziesmu fonētiku⁵⁰.

Saharniešu runā parādās neregulārs *oi* gaidāmā *uo* vietā neuzsvērtajās sufiksālajās zilbēs. Breidaks latgalisko izlokšņu fonētikas atlantā⁵¹ atzīmējis tās Austrumlatgales izlokšnes, kurās šāds pārveidojums notiek neregulāri, tajā skaitā arī Dricānu izlokšnē. Sīkāk A. Breidaks šo parādību skata rakstā „Latviešu tautasdziesmu fonētikas jautājumi”⁵². Saharnojes izlokšnē šāds pārveidojums parādās neregulāri, piemēram, *vodoit', r'ukoit'* 'skraidīt', *vacoit'uo, z'éivùo*.

⁴⁵ **Breidaks A.** *Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu fonētikas atlants* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 14. lpp., 12. karte

⁴⁶ **Endzelīns J.** *Baltu valodu skaņas un formas*. Rīga : Latvijas valsts izdevniecība, 1948, 15. lpp.

⁴⁷ **Rudzīte M.** *Latviešu dialektoloģija*. Rīga : LVI, 1964, 259. lpp.

⁴⁸ **Breidaks A.** *Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu fonētikas atlants* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 12. lpp., 9. karte

⁴⁹ **Breidaks A.** *Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu fonētikas atlants* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 14. lpp., 13. karte

⁵⁰ **Breidaks A.** *Latviešu tautasdziesmu fonētikas jautājumi* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 409. lpp.

⁵¹ **Breidaks A.** *Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu fonētikas atlants* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 17. lpp., 18. karte

⁵² **Breidaks A.** *Latviešu tautasdziesmu fonētikas jautājumi* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 409. lpp.

Diftongizācija

Diftongizēts tiek *ā*, tas mijas uz *uo*, piemēram, *kāja* > *kùoja*, *iegājis* > *ìgùos'*, *pùorkrystu* 'pārkrustu', *krystu pùormatu* 'krustu pārmetu', *grùomotys* 'grāmatas'. Līdzīgs process notiek arī ar *ē*, tas mijas uz *ie*, piemēram, *vējš* > *vîes'*, *redzējis* > *rezîes'*, *napaspêjeju* 'nepaspēju', *biêkšu* 'bēgšu', *pùorkrystêjeju* 'pārkrustīju', *izlasêjeju* 'izlasīju' (ar nozīmi 'izvēlējos'), *iz'biêgu* 'izbēgu'. Notiek arī citu garo patskaņu diftongizācija: *ī* > *ei*, piemēram, *vīrs* > *vèirs*, *baznīckungs* > *baz'n'eickunks*, *skait'ēt* 'skaitīt' (ar nozīmi 'lasīt'), *trēs'* 'trīs', *brîs'm'ēgî* 'briesmīgi'. Patskanis *ū* pārveidojas par *yu*, piemēram, *cūka* 'cūka', *dūmi* 'dūmi', *lūpa* 'lūpa', *kū nī'byut* 'ko nebūt'. M. Rudzīte „Latvieši dialektoloģijā” atzīmē, ka „visbiežāk augšzemnieku izloksnēs *ū* vietā lieto *yu* resp. *iu*. Parasti *iu* sastop *ū* vietā vārds sākumā un aiz mīkstiem vai mīkstinātiem līdzskaņiem”⁵³ *j, k, g, l, ņ*. Saharņojes izloksnē tieši tā arī dzirdams: *byūt', jūra, k'ul'eit'*.

„*ā* vietā *uo* sastopams arī palaikam piedēkļu zilbēs,”⁵⁴ piemēram, *staiğuo* 'staigāja', *vairuòk* 'vairāk', *z'ìduòt* 'dziedāt', *p'ierktùos* 'pirtās', *lobuòka* 'labāka', *vac'ējuòs* 'vecajās'. Šo parādību kartografējis Breidaks⁵⁵, tā izplatīta lielākajā latgalisko izlokšņu daļā, arī Saharņojes izloksne nav izņēmums.

Citas uzsvērtā zilbju vokālisma pārmaiņas – *ei* > *ai*, piemēram, *meita* > *m'āita*.

Ar divskani *ai* pārmaiņas nenotiek, tas savu kvalitāti saglabā, piemēram, *gàisma*, *àizgùoja* 'aizgāja'.

Notiek *ī* pārveidojums par *ei*⁵⁶, piemēram, *dr'èiži*, *v'èirs*, *z'èivòj*. Šis pārveidojums notiek arī piedēkļa zilbēs, piemēram, *gudr'ēba* 'gudrība'.⁵⁷

Monoftongizācija

„Dziļo jeb austrumu izlokšņu raksturīgākā iezīme ir divskaņa *ie* pārveidojums par *ī*”⁵⁸. Tas raksturīgs arī Saharņojes izloksnei, piemēram, *sieva* > *s'iva*, *vieta* > *v'ita*, *kvieši* > *kv'îšy*, *mieži* > *m'îžy*, bieži notiek arī *uo* pārveidojums par *ū*, piemēram, *ruoka* > *rūka*, *kuo* > *kū*, *tuo* > *tū*, *luopi*

⁵³ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga : LVI, 1964, 284. lpp.

⁵⁴ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga : LVI, 1964, 281. lpp.

⁵⁵ Breidaks A. *Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu fonētikas atlants* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 16. lpp., 17. karte

⁵⁶ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga : LVI, 1964, 283. lpp.

⁵⁷ Breidaks A. *Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu fonētikas atlants* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 15. lpp., 15. karte

⁵⁸ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga : LVI, 1964, 259. lpp.

> *lùpi*. Šo pazīmi Latgales teritorijā kartografējis A. Breidaks⁵⁹, minētā parādība aptver lielāko daļu latgalisko izlokšņu.

Divskanis *uo* tiek monoftongizēts un kļūst par *ū*, piemēram, *kuoks* > *kùks*, *luoks* > *lùks*. arī šis ir plaši izplatīts vokālisma pārveidojums, un saharniešu runā atkāpju no lietojuma Latgalē šai ziņā nav. Deformēti patskaņi dažkārt dzirdami to teicēju runā, kas par pirmo valodu izvēlas krievu, nereti tas ietekmē latgaliski lietoto patskaņu kvalitāti.

Piedēkļu resp. neuzsvērto zilbju patskaņu kvalitātes pārveidojumi

Arī Saharņojes izloksnē tie daļēji saskan ar pārveidojumiem saknes zilbēs. Piedēkļos *a* vietā tiek lietots *o* pēc tiem pašiem noteikumiem kā saknes zilbēs⁶⁰. Piemēram, *vosora*, *vokors*. „Latgalisko izlokšņu fonētikas atlantā”⁶¹ kur atainots šīs parādības izplatības areāls, redzams, ka pārveidojums piedēklī raksturīgs lielākajai Latgales izlokšņu daļai.

Līdzīgi kā citās latgaliskajās izloksnēs, kur „tikuši saīsināti vienzilbes vārdu garie patskaņi un divskaņi proklīzē”⁶², arī Saharņiešu runā skan *p'i* (< *pī* < *pie*), *càr* (< *caur*).

Patskaņu zudums

Piedēkļu īsie patskaņi var būt zuduši blakus *j*-skaņai, piemēram, *sa'cejs'e*, zūd dažkārt neuzsvērti saknes patskaņi salikteņu otrā daļā⁶³, piemēram, *pas'céit'* (< *pasaceit* < *pasacīt*), *nas'céit'* (< *nesacīt*).

Kontrācija

Negācijas *na* patskaņa kontrācija ar nākošas zilbes patskaņi vai divskani arī Saharņojes izloksnē vērojama tādos gadījumos, kur ležemnieku izloksnēs kontrācija nenotiek, piemēram, *nàtras'f* (*naatrast*)⁶⁴, *jūs jàu nàtsyuf'šis'if*.

⁵⁹ **Breidaks A.** *Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu fonētikas atlants* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 11. lpp., 6. karte

⁶⁰ **Rudzīte M.** *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 285. lpp.

⁶¹ **Breidaks A.** *Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu fonētikas atlants* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 11. lpp.

⁶² **Rudzīte M.** *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 286. lpp.

⁶³ **Rudzīte M.** *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 290. – 291. lpp.

⁶⁴ **Rudzīte M.** *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 291. lpp.

Vokālisms gala zilbēs

Arī vārdu gala zilbēs notiek vokālisma maiņa. Tā galotne *-as* tiek pārveidota par *-ys*, piemēram, *mołys* ‘malas’, *Latv'ejys* ‘Latvijas’, *mùosys* ‘māsas’, *poštołys* ‘pastalas’, *grùomotys* ‘grāmatas’, *tòłkys* ‘talkas’. Savukārt galotne *-es* tiek pārveidota par *-is*, piemēram, *mutes* > *mu'is*. M. Rudzīte par šo parādību ir rakstījusi detalizētāk: galotnes *-es* izlokšņu lielā daļā pārvērtusies par *-is*, bet *-as* par *-ys*, izņemot gadījumus, kur *-as* atrodas aiz mīkstiem vai mīkstinātiem līdzskaņiem un dažkārt aiz *k*, *g*, kur tad radies *-is*, piemēram, vsk. ģen. *agl'is* (< *egles*)⁶⁵.

Plaši izplatīta parādība augšzemnieku dialektā ir *-e* pārveidojums par *-ā*⁶⁶. Piemēram, *mu'ā*, *up'ā*, *drāb'ā*.

Gala zilbju patskaņu zudums vērojams vairākos gadījumos. Augšzemnieku izlokšņu lielākajā daļā ir zudis gala zilbes *i* sekojoša *s* priekšā, ja nerodas neērtas līdzskaņu kopas, piemēram, *br'uoł's* (< *brālis*)⁶⁷, *Šev'eł's* ‘Ševelis’.

Konsonantisms

Līdzskaņa *n* sekundārais variants *ŋ*, kas latviešu literārajā valodā sastopams pozīcijā pirms līdzskaņiem *k*, *g*, Saharnojes teicēju runā, tāpat kā visā augšzemnieku dialektā, nav sastopama, *n* izruna ir dentāla.

Nebalsīgs līdzskanis starp īsu uzsvērtu un īsu neuzsvērtu patskani, atšķirībā no latviešu literārās valodas, latgaliskajās izlokšnēs netiek pagarināts, piemēram, *oka*, *nasu*, *d'eči*. Visu teicēju runā troksnenis ir garš vārdā *klase* – *klassi* ‘klases’, *klassu*, *klassā*, tomēr tas ir tikai oriģinālvalodas (kr. *класс*) iespaids.

Priekšējas rindas patskaņu priekšā visi līdzskaņi tiek palatalizēti. J. Endzelīns⁶⁸ rakstījis par palatalizācijas rašanās cēloņiem. Šī palatalizācija notiek fonētikas un fonoloģijas līmenī. Fonoloģiski relevantā pozīcijā vārdformu tiešās beigās var būt cietie un mīkstie līdzskaņi. Līdz ar to rodas vārdformu pāri.⁶⁹ Palatalizācija var šķirt vārda formu, piemēram, *af'it* (nenoteiksme, respektīvi, *atnākt*) un *lup'i af'it nu f'eiruma* (tagadnes 3. pers. forma, respektīvi, *atnāk*). Šinī gadījumā vienīgie formas rādītāji ir palatalizācija un konteksts. Līdzskanis *-t* vienmēr tiek palatalizēts darbības vārdu nenoteiksmē, piemēram, *z'èivuôt*, *voduôt*, *moksuôt* u. c.

⁶⁵ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga : LVI, 1964, 292. lpp.

⁶⁶ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga : LVI, 1964, 291. lpp.

⁶⁷ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga : LVI, 1964, 293. lpp.

⁶⁸ Endzelīns J. *Baltu valodu skaņas un formas*. Rīga : Latvijas valsts izdevniecība, 1948, 45. lpp.

⁶⁹ Breidaks A. *Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu fonētikas atlants* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga: LU Latvian Language Institute, Daugavpils University, 2007, 23. lpp., 30. karte

Augšzemnieku dialektā ir tieksme vairīties no gariem plūdeņiem vai nāseņiem, taču Latgalē šī tendence pamazām mazinās latviešu literārās valodas ietekmē (piemēram, vārdu *kanna* izrunā *kõnna*). Šādi gari plūdeņi un nāseņi parādās ierobežotā leksikas daļā, tāpēc nevar viennozīmīgi spriest par šīs parādības attīstības virzienu Saharnojas latgaliešu runā. Nedaudzkie leksikas piemēri vedina spriest, ka šajā izloksnē saglabājusies senākā tendence līdzskaņus skaneņus nepagarināt, piemēram, *màma* ‘mamma’, *stàl’s* ‘stallis’.

Dažos gadījumos *jo*-celmu vienskaitļa nominatīvā galotne *-s* nav pārveidojusies par *-š*. Tas vērojams arī vienzilbes vārdos *aizj*, piemēram, *vîes* ‘vējš’, *gars* ‘garš’, *kurs* ‘kurš’.

Gari svelpeņi un šņāceņi augšzemnieku izloksnēs ir sastopami verbālsustantīvos ar *-šana*, resp. augšzemnieku *-šona*, ja darinātājcelms beidzas ar *s*, *z*, *t*, *d*, piemēram, *véššona*. Gari šņāceņi un svelpeņi sastopami arī I konjugācijas verbu nākotnes formās, kam sakne beidzas ar *s*, *z*, *t*, *d*, piemēram, *n’éššu*. Gari svelpeņi sastopami vārda beigās, zūdot *i*-skaņai *aiz c*, *dz*, *z*, *s*, piemēram, *véc’s* (< *vecis*), *ac’s* (< *acis*). Tāpat šādas skaņas rodas arī no skaņu kopām *-žs*, *-šs*, *-ss*, piemēram, *m’éšš* (< *mežs*), *svešš* (< *svešs*), *vyss* (*viss*)⁷⁰.

Vērojama regulāra *r* palatalizācija noteiktās pozīcijās. Par šīs parādības izplatību runājis arī Breidaks⁷¹, piemēram, *ryka* – *ric’ēna*, *tr’eš’is*.

Pārmaiņas konsonantismā

Asimilācija.

Asimilācija balsīguma ziņā – balsīgs troksnenis nebalsīga priekšā zaudē balsīgumu un nebalsīgs troksnenis kļūst balsīgs balsīga priekšā⁷², piemēram, *lops*, *adbràukt’*.

Vārda beigās arī sahariešu runā balsīgie līdzskaņi zaudē savu balsīgumu. Ja vārds beidzas ar līdzskani, tad visi šādi beigu līdzskaņi tiek izrunāti nebalsīgi. Piemēram, *brac*, *b’èic* ‘beidz’, *suòc* ‘sāk’, *riuc* ‘priecīgs’ *vat* ‘ved’. Izņēmums – ja nākošais vārds sākas ar balsīgu līdzskani, tad arī iepriekšējā vārda beigu līdzskanis var kļūt balsīgs. Piemēram, *nadûd d’iv’àn*, *béz zy’ngu*, *bet b’es sàul’is*.

Asimilācija, kas saistīta ar *t*, *d* saliedējumu ar sekojošu *s*, *š*, *t*. i., pozicionāla afrikātas rašanās augšzemnieku izloksnēs ir diezgan bieži novērojama parādība. Pozicionāla afrikāta te rodas ne tikai tādos gadījumos, kur literārajā valodā, bet arī tādos gadījumos, kur starp skaņām *t*,

⁷⁰ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 296. lpp.

⁷¹ Breidaks A. *Augšzemnieku dialekta latgalisko izloksņu fonētikas atlants* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 22. lpp., 28. karte

⁷² Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 297. lpp.

d, un *s* ir neapzināta morfoloģiska robeža, piemēram, *acadût* (< *at-sa-dût*). Pozicionāla afrikāta augšzemnieku izloksnēs rodas arī tais gadījumos, kad *t* resp. *d* nokļūst *s* priekšā, zūdot starp tiem patskanim, piemēram, *najiêc'*, *kriç*. Pozicionāla afrikāta augšzemnieku izloksnēs ir radusies arī skaņu kopā *-ns*, *-ŋs*⁷³, piemēram, *mùnc*, *ra'ân'č*.

Saharnojes izloksne atbilst tai latgalisko izlokšņu grupai, kur līdzskaņi *ķ*, *ġ* pārveidojušies par *č*, *dž*, piemēram, *kačs* 'kaķis', *začš* 'zaķis', *zùož'èi* 'zāģē'.

Augšzemnieku izloksnēs mēdz velarizēt *l* tautosillabiskā pozīcijā nemīkstinātu līdzskaņu priekšā. Vienā izlokšņu daļā *l* tiek velarizēts arī *y*, *o*, *u*, *ū* priekšā⁷⁴, piemēram, *cýtòaks*, *dâtým*, *tuôlynài*, *tyla vàina*.

Notiek līdzskaņu *l'*, *ļ* epentēze adverbos, ko kartografējis Breidaks⁷⁵, šī parādība ir plaši izplatīta latgaliskajās izloksnēs, tajā skaitā saklausāma arī Saharnojes izloksnē, piemēram, *z'emli* 'zemu'.

Dažas specifiskas fonētikas parādības

Daļā augšzemnieku izlokšņu palatālo patskaņu priekšā adjektīvu daudzskaitļa nominatīvā, datīvā un instrumentālī, kā arī komparatīvos tais pašos locījumos sastopams vēl gaidāmais *c*, *dz* vai *c'*, *dz'*, kamēr latviešu izlokšņu vairumā (tai skaitā arī augšzemnieku izloksnēs) ir sistēmas dēļ no jauna ieviests *k* vai *k'*, *g* vai *g'*, piemēram, *pl'ici* 'pliki', *pl'icim* 'plikiem'.⁷⁶ Malvīnes Latkovskas meita Vera Patapova, kaut arī slikti runā latgaliski, lietoja īpašības vārda formu *pl'ic'in'sh*. M. Rudzīte šo parādību apraksta kā sistēmas parādības atgriešanos gaidāmā pārveidojuma vietā.

Aizņemtajos vārdos *t* un *d* brīžiem nav asimilēti pilnībā, piemēram, ir teikts divejādi *pathožit* un *pathod'it* 'pienāk'. Tas izskaidrojams ar krievu valodas iespaidu. Tās apguve nereti sākas tieši ar lasītprasmes apguvi, iepazīšanos ar drukāto vārdu, kas rakstības ziņā var atšķirties no izrunas.

Izrunas atvieglošanai dzirdēti daži neparasti līdzskaņu pārveidojumi: *nasta'jašč'i pušč'iuči* 'īsti puscūči', kur blakus lietoti divi šņāceņi.

⁷³ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 297. lpp.

⁷⁴ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 303. lpp.

⁷⁵ Breidaks A. *Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu fonētikas atlants* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 21. lpp., 26. karte

⁷⁶ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 306. lpp.

3. 2. Morfolóģija

Vārddarināšana

Piedēkļi substantīvu darināšanai

-*in'*- šo piedēkli lieto dažādu augu un ogu nosaukumu veidošanai⁷⁷, piemēram, *up'in'is*, *r'èib'in'is*, *zil'in'is*. Tāpat atvasināti dažādu priekšmetu, apģērba gabalu, ēdienu nosaukumi, piemēram, *pluoc'in'c*, *gr'eb'in'c*.

-*neic*-, veido dažādus nosaukumus, piemēram, *uôb'el'n'éca*,

-*nĭk*-: *sàim'in'ĭks*.

-*ait*- ar šo piedēkli augšzemnieku izloksnēs mēdz darināt nosaukumus, apzīmējot vietu, kur augusi kāda kultūra⁷⁸, piemēram, *m'îzàit'ä*, *lynàit'ä*.

Piedēkļi adjektīvu darināšanai

-*aid*-: *vysaïc* 'visāds'

-*on*-: *sòldònc* 'salds'

Priedēkļi verbu darināšanai

Verbu darināšanai izmantoti tie paši priedēkļi, kas lietojami latviešu literārajā valodā. Latvijas augšzemnieku izloksnēs sastopami priedēkļi, kas varētu būt radušies (vai saglabājušies) slāvu un leišu valodas ietekmē, tie ir *da-*, *pri-*, *pra-*, *roz-*, *pod-*, pēdējie divi tiek uzskatīti par skaidriem slāvismiem, piemēram, *подаûgus'ä*. Priedēkļu nozīme augšzemnieku izloksnēs var atšķirties no lejzemnieku izloksnēs sastopamo to pašu priedēkļu nozīmēm⁷⁹.

aiz- pamatnozīmē – attālināties, piemēram, *àizgùoja*, *àizbràuc'ä*.

da- izsaka to pašu nozīmi, ko lejzemnieku izloksnēs *pie-*, piemēram, *dal'ik't*, *daž'èivouôf*.

iz- lieto ar tādu pašu nozīmi, kā lejzemnieku izloksnēs *iz-*, piemēram, *iz'b'âk't*, kā arī kā sinonīmu priedēklim *pa-*, piemēram, *izdar'èis'i* 'izdarīsi' vai 'padarīsi'.

Nolieguma veidošanai izmanto priedēkli *na-* uzsvērtā pozīcijā, piemēram, *nalaîd'ä*, *natur'îm*, *navâr*. No sistēmas atšķiras daži teicējas Veras Patapovas lietotie verbi ar priedēkli *nĭ-*, piemēram, *nĭsaprÛtu*, kas varētu būt lietots krievu valodas *не понимаю* iespaidā.

⁷⁷ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 316. – 317. lpp.

⁷⁸ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 321. lpp.

⁷⁹ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 326. lpp.

Fiksēts piedēkļa *sa-* lietojums ierastā *nuo-* vietā atsevišķos gadījumos, piemēram, stāstot, ka *sadaga pîerc'*, tiek domāts, ka 'pirts nodega'.

Deminutīvi

Deminutīvu formas tiek veidotas galvenokārt ar piedēkļiem *-fāņa* (*gùfāņa*), *-ān'č* (*leifān'č*), *-en'c* (*kraklen'c*), *-eitā* (*up'eifä*).

No krievu valodas aizgūtajos vārdos deminutīva forma nereti tiek veidota pēc krievu valodas parauga, piemēram, *māmka* – *mamyčka*, *Oļa* – *Olička*.

Teicēja Antona Ševeja tekstos sastopama arī izskaņa *-āns*, ar to apzīmējot mazu zvēriņu – *z'vièrànc*. Izskaņa *-āns* tiek lietota salīdzinoši reti, tā galvenokārt lietota attiecībā uz dzīvniekiem – *z'vièrànc*, *talānc*, *syvānc*.

Deminutīvu sistēma atbilst augšzemnieku dialekta deminutīva formu veidošanas paraugiem, īpaši izņēmumi Saharnojes teicēju runā nav vērojami.

Pirmās deklinācijas lietvārdiem formveidotāja izskaņa ir *-ān'č* (*leifān'č*) vai *-en'c* (*kraklen'c*). Otrās deklinācijas lietvārdiem tiek izmantota izskaņa *-eic'* (*brùoleic'*), trešās deklinācijas lietvārdi gan augšzemnieku dialektā kopumā, gan Saharnojes teicēju runā tikpat kā nav sastopami, tāpēc nav arī deminutīvu. Vārds *mac* 'medus' lietots tikai pamatformā.

Ceturtās deklinācijas lietvārdiem tiek pievienota izskaņa *-āņa* (*kùojāņa*), kas ir izrunāta ar platu priekšēju *e* resp. *ä*, tomēr *-āņ-* reizēm variējas ar *-en'-*, piemēram, *kùojān'is'* un *kùojeņa*, *d'iv'āņ* un *d'iv'en*.

Piektās deklinācijas lietvārdu pamazināmās formas veido ar *-eifä* (*up'eifä*). Attiecīgi sestās deklinācijas lietvārdi lietojami ar izskaņu *-āņa* (*pîertfāņa*), tāpat kā ceturtās deklinācijas lietvārdi, vai ar paplašinātu variantu *-fāņa* (*gùfāņa*).

Atgriezeniskās formas

Lai veidotu darbības vārdu atgriezeniskās formas, Saharnojē, tāpat kā Dricānu izloksnē, galvenokārt izmanto formantu *-za-*, kas atsevišķos gadījumos var būt ar nebalsīgu līdzskani, ja pirms tā ir piedēklis, kas beidzas ar nebalsīgu līdzskani *apsa-*, bet *saza-*, piemēram, *pazavéris'*, *pazavàrs'is'*, *pazavàrs'*, *napîzaz'èist* 'neatzīstas', *pazac'eļûs*, bet *apsaz'eņà*, *apsanosojâs* 'nonēsājas'. Sīkāk šo parādību aplūkojis A. Breidaks⁸⁰.

⁸⁰ **Breidaks A.** Смягчение согласных и некоторые вопросы исторической морфологии говоров Латгалии // *Darbu izlase. 2. daļa*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 208. lpp.

Salikteņu veidošana

Latgaliešu valodas izloksnēm raksturīga vārdkopu saglabāšanās, atšķirībā no latviešu literārās valodas, kur to vietā ir izveidojušies salikteņi. Tā tas arī sahariešu runā: *b'iz'is' p'inc, vac'is t'aus*.

Tāpat izloksnē sastopamas vārdkopas, kas latviešu literārajā valodā ir aizstātas ar vienu vārdu, piemēram, *Juona d'ina* ir *Jāni*.

Lietvārdi

o-celms: *t'aus, k'uks, re'c, karasinc* ‘petroleja’, aizgūts no krievu valodas, pārveidots pēc latgaliešu valodas parauga. Šāds vārds dzirdēts arī Rēzeknes apkaimes izloksnēs.

jo-celmi: *f'el's*.

ĵio-celmi: *br'uol's, gai'l's, n'ass* ‘nazis’, *P'ifer's, lu'oc's*.

u-celmi pilnībā pārgājuši uz citu celmu locīšanas paradigām, kā *o*-celmi tiek locīti: *le'c, mac, ols, lac*. No *u*-celma pēc senākās paradigmas joprojām tiek lietots vārdu savienojums *Jezus Krystus*.

Līdzskaņu celmi (*rud'in'c, akm'in'c*) tiek deklinēti pēc *jo*-celmu parauga.

ā-celmi: *k'uoja, v'ita, t'olka, ž'er'aun'ä, sk'irdys* – ‘siena kaudzes’. B. Laumane⁸¹ vārdu *sk'irda* piedāvā tulkot kā ‘siena stags’, to raksturo kā aizguvumu no slāviem senu kontaktu veidā, aizguvums sastopams Latgales ziemeļaustrumu daļā.

ē-celmi: *up'ä, ž'êv'ä, skr'èin'ä* ‘lāde’.

i-celmi: *p'ier'c, kl'iec, g'us*.

Īpašības vārdi

Īpašības vārdu noteiktās galotnes datīvā veido ar formantu *-ej-*, kas atbilst latviešu literārās valodas formantam *-aj-*, piemēram, *lob'ejai* ‘labajai’, *k'air'ejai* ‘kreisajai’.

Lai izteiktu īpašības pastiprinājumu, kā viens no veidiem tiek izmantots īpašības vārda divkārtš atkārtojums, piemēram, *moz'eņu moz'eņu* ‘ļoti mazu’, *smuk'i smuk'i* ‘ļoti skaisti’.

⁸¹ **Лаумане Б.** Лексический материал диалектологического атласа латышского языка, отражающий латышско-русско-белорусско-польские контакты. // *Контакты латышского языка*. Рига: Зинатне. 1977, стр. 48–95

Īpašības vārdu pārāko pakāpi veido ar sufiksu palīdzību. Tiek izmantots sufikss *-oik-*, piem., *vaca - vacoika, cîži - cîšoik, loba - loboika*, vai sufikss *-uok-*, piemēram, *švakuôki, vairuôk*. Sufiksi tiek izrunāti ar lauzto intonāciju.

Salīdzinājumu var izteikt, mainot vārdu kārtu un lietojot ģenitīvu: *vacuôka manü* ‘vecāka manis’.

Kā vispārākās pakāpes formants tiek izmantots vietniekvārds *pac, poša*, piem., *poša skudnuô* ‘vissliktākā’ *vîta, pošys lobùos ûgys, pac’ vacuôkîs*.

Izplatīts ir īpašības vards *lòuks* ‘veikls’, aizgūvums no krievu valodas, *ловкий*.

Skaitļa vārdi

Kādā teicēja runas fragmentā sastopama nedaudz atšķirīga no ierastās skaitļa vārda forma *pa tréšajam godām béja*, kas pēc konteksta nozīmē ‘trīs gadus bija’. Iespējams, tā ir saglabāta forma no senākām.

Pamatā skaitļa vārdus, apmēram līdz desmit, vairums teicēju lieto latgaliski, piem., *vîna, dîu, treîs* utt., savukārt lielākos, jo īpaši gadu skaitļus, bieži lieto ar krievu valodas piejaukumu, piem., *dvaccac’, v z’ev’ec’ naccatòm ga’du*.

Pamata skaitļa vārdi

vîna, dîu, treîs, četri, dvaccac’.

Lai norādītu aptuvenu daudzumu, tiek lietoti divi numerāļi blakus, piemēram, *treîs četri* ‘trīs četri’, vai mainīta vārdu kārtā, piemēram, *dînys treîs, sàimîs’ četrys, stuņdis pa d’iv’ejis’* ‘apmēram pa divām stundām’.

Kārtas skaitļa vārdi

pyîmîs, ûtrîs, trešîs, pîk’ejâ.

Vietniekvārdi

pi maņa – personu vietniekvārda ģenitīva forma ar nozīmi ‘man’.

Personu vietniekvārdi: *as’, tu, jis, jèi, m’äs’, jyûs, jî, jùos, manî, fävî.*

Piederības vietniekvārdi: *myûsîm, jyûsu.*

Norādāmie vietniekvārdi: *tû, fâ, tûo, fî, ifâ, tymâ, itû, f’èi, tys.*

Noteikto vietniekvārdu *pac’, poša* lieto īpašības vārdu pārākās pakāpes izteikšana (sīkāk sk. pie īpašības vārdiem).

Noliedzamie vietniekvārdi: *nî’kas, nî’vînc.*

Verbi

Atematiskie verbi: *být, ít, dût, âst*. Saharņojes izloksnē, tāpat kā Dricānu izloksnē⁸², atematiskajiem vārdiem saglabāta vienskaitļa 1. personas galotne *-mu*, piemēram, *èimu*.

Dažās augšzemnieku izloksnēs verba *būt* tagadnes trešās personas formu lieto ar paplašinājumu: *irâda, irâida*, Saharņojē parasti saka *irâ* vai *ir*, retāk *jir*.

o-celmi: *bâkt, gulât, rezât, vâst*. Saharņojes izloksnē dzirdami specifiskas nozīmes darbības vārdi, piemēram, *acav'edâ gûs* 'govij atskrēja teliņš', kāda teicēja runā šis darbības vārds tika attiecināts arī uz cūkām.

o-celmi ar n infiksu sastopami ļoti reti, *brîst* 'brist'.

no-celmi. Tagadnes *io*-celmu vietā lieto *no*-celmus vārdiem, kam saknē ir divskanis *au*: *pļaut - nùpļàun, kàut - nùkaûn*.

sto-celmi nav pārāk plaši izplatīti, biežāk sastopamais vārds *mîert* 'mirt'; *àizmîerst* 'aizmirst', *zîmt* 'dzimt', *kàlst* 'kalst', *saît* 'salt'.

io-celms: *aúst* 'aust', *art* 'art', *bràukt* 'braukt', *gulât* 'gulēt', *râzât* 'redzēt', *slàukt* 'slaukt', *varât* 'varēt'. Darbības vārda tagadnes daudzskaitļa pirmās personas formu veido ar līdzskaņu miju, piemēram, *sîêžòm*, bet daudzskaitļa otrajā personā pavēles izteiksmē *sîes'titâs!* 'sēdieties!'.

ēio-celmi. Pie darbu aprakstiem parādās apvidvārds, kas dzirdams Rēzeknes apkaimē *sàuc'ât* (viens no dzijas apstrādes posmiem). „Latviešu valodas vārdnīcas” papildinājumos⁸³ atrodams vārds *sàuc'êt* ar nozīmi 'šķeterēt (dziju)'. Norādīts, ka šis vārds sastopams Bērzgales un Zvirgzdenes izloksnēs. Vēl kāds apvidvārds – *dymar'ejâs* 'ķimerējas'. No pārējiem teicējiem atšķirīgs M. Latkovskas lietotais iteratīvais verbs *bràukal'èi* 'braukā', kas sevī ietver darbības atkārtošanos.

āio-celmi. Pie apvidvārdiem, kas norāda uz teicēju senču izcelšanās vietu, pieskaitāms arī darbības vārds *ryukòi* 'skraida' vai 'skraidelē'. ME atrodams līdzīgs vārds *rùkalêt*⁸⁴, kas paskaidrots kā 'skraidīt apkārt', 'spēlēties'.

⁸² **Ribkinska S.** Augšzemnieku dialekta Dricēnu izloksnes darbības vārdus tagadnes formas: kursa darbs. LU Filoloģijas fakultāte. Rīga: Latvijas Universitāte, 1986

⁸³ **Endzelins J., Hauzenberga E.** *Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha latviešu valodas vārdnīcai, II sējums*, Rīga: 1946, 459. lpp.

⁸⁴ **Milenbahs K.** *Latviešu valodas vārdnīca. III sējums*. Čikāga: Čikāgas baltu filologu kopas izdevums, 1955, 569. lpp.

ōio-celmi. Raksturojot neformālu atpūtu ar mūziku un pašdarītu alu, teicēji lieto apzīmējumu *gùļuo, cîži gùļuo*, Rēzeknes apkaimes izloksnēs šādas vārds ir sastopams ar nozīmi ‘slaištīties’.

Aprakstot dabas parādības, tiek lietoti dažādi specifiskas nozīmes darbības vārdi, lai precizētu parādības norisi, piemēram, *leitāņč myŕgùo* ‘lietiņš mirgoja’, tāds vārdu salikums sastopams arī Rēzeknes un Kārsavas apkaimē Latgalē.

Nenoteiksmes piedēklis otrās konjugācijas darbības vārdiem ir *-uo-*, piemēram, *voduôt, moksuoôt, źeivuoôt*, Saharņojas izloksnē paralēli lietoti gan *āio-celma*, gan *ōio-celma* verbi – verbā *dzīvot* reizēm dzirdams piedēklis *-oi-*: *źeivoiôt*.

ā-celmi. Darbības vārdu ‘mācīties’ lieto *vùicās* formā, kas ir izplatīta lielā daļā Rēzeknes apkaimes izlokšņu un citur Latgalē.

īio-celmi. Vārds *lùbèi* droši vien pieskaitāms pie tiem, kas tika aizgūti no krievu valodas jau Latgalē un aizvesti līdzī uz Sibīriju kā parasti neitrālā saziņā lietojami vārdi.

i-celmi. runā parādās reti, *naturim* ‘neturam’, vārdā *varam* ‘varam’ *i-celma* formas nav saglabātas, tas pārgājis *o-celmā*. Kā *i-celma* verbs izskanēja arī *krasât*, *nakrosim* ‘krāsojot, nekrāsojam’ – aizgūvums no krievu valodas,

ē-celmi ir saglabāti: *pajâm’âm* ‘paņēmām’.

avā-celmi. Saharņojas teicēju valoda nav viendabīga, atsevišķu teicēju runā parādās citu izlokšņu iezīmes. Tā uz pārējo fona izceļas M. Latkovskas lietotie verbu pagātnes *avā-celmi*, piemēram, *vodava, stàigava*.

Atsevišķos gadījumos sastopamas Latvijā reti lietojamas aprakstošas konstrukcijas, piemēram, *tava sàukt’ beja, man’i Maļvina sàukt’*.

Divdabji

Vairāku teicēju tekstos sastopama verba ‘iet’ sena divdabja forma *eims* ‘ejot’, M. Rudzīte to apraksta kā divdabji ar patskaņa *u* zudumu. „Palaikam -s priekšā augšzemnieku izloksnēs zudis arī *u*. Piemēram, *eims* (< **eimus*) ‘ejot’.”⁸⁵

Prievārdi

Prievārdi ir viens no attieksmju izteikšanas līdzekļiem⁸⁶. Lietojot prievārdus, reizēm tie tiek dublēti ar priedēkļiem.

⁸⁵ Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964, 294. lpp.

Saharnojes izloksnē sastopamie prievārdi neatšķiras no Rēzeknes apkaimes izloksnēs dzirdamajiem.

ar vai *ai* – šīs prepozīcijas Sahanojes izloksnē tiek lietotas paralēli, to lietojumā atšķirības nav novērotas. A. Ābele uzskata, ka *ai* varētu būt radies no *ar* fonētiski⁸⁷. Lietojums atbilst latviešu literārās valodas prepozīcijai *ar*. Lieto savienojumā ar adverbu vārdkopā *àr ráizi* ‘iesākumā, no sākuma’.

aiz – ‘aiz’

bez – ‘bez’

da – lieto ar nozīmi ‘līdz’, piemēram, *da kùuju* ‘līdz kājām’.

iz – lietojumā sakrīt ar latviešu literārās valodas *uz*, piemēram, *is kán'voja* ‘uz konvoja’. Atsevišķo gadījumos norāda arī aptuvenu laiku *iz d'ìnys trešys* ‘apmēram trešajā dienā’.

nu – atbilst latviešu literārās valodas prepozīcijai *nuo*, īsinājums ir vēsturisks.

pa – atbilst latviešu literārās valodas ‘pa’, piemēram, *pa lob'ejài rùkài* ‘pa labi’, *pa kàir'ejài rùkài* ‘pa kreisi’.

par – lieto gan ar nozīmi ‘par’, gan ar nozīmi ‘pa’, piemēram, *pàr d'ìnu* ‘pa dienu’ vai ‘dienas laikā’, *pàr gobolu* ‘pa gabalu’. Izmanto salīdzināšanai, piemēram, *tyluòki pàr gùvi*.

pi – ‘pie’, piemēram, *pì m'ysu* ‘pie mums’.

zam – ‘zem’, prepozīciju lieto arī ar nozīmi ‘pirms’ vai ‘pret’, attiecinot to uz laiku, piemēram, *zàm голу* ‘pirms beigām’ vai ‘pret beigām’, *zàm vàinu* ‘pirms kara’.

Adverbi

Apstākļa vārdam ‘tagad’ sastopamas vairākas sinonīmiski lietojamas formas *n'ìu*, *n'ìulä*, Latgalē dzirdams arī trešais variants *n'ìulàit'*, sahorniešu runā trešais variants parādās retāk nekā pirmie divi. Tāpat sinonīmisks lietojums ir arī vārdiem *tàn* vai *tànam*.

Viena teicēja runā parādās adjektīva pārākā pakāpe savdabīgā formā *rùoc pri'rùoc* ‘ļoti priecīgs’, lokalizējums no krievu valodas.

nu r'áz'is' vai *àr r'áz'iz'i* ‘iesākumā’.

mudr'i proskr'à ‘ātri paskrēja garām’.

Vārdu *kol'èn'* lieto ar nozīmi ‘kamēr’.

⁸⁶ Nītiņa D. *Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā*. Rīga: Zinātne, 1978

⁸⁷ Ābele A. *Prēpozīcija ai < ar Latgalē? // FBR XVI, 1936, 166.–167. lpp.*

Vietas norādīšanai tiek lietoti divi vārdi ar līdzīgu nozīmi - *t̄ä* un *it̄ä*. Īpašas lietojuma atšķirības šo vārdu lietojuma izvēlē nav vērojamas, viena teicēja tekstā sastopami abi šie vārdi, piemēram, *t̄ä i n̄umyra* un *it̄ä j̄au j̄i pazažen̄ä*.

t̄uolyn̄ai ‘patālu’ – ar piedēkli *-yn-* darināts adverbs aptuvena lieluma parādīšanai.

Saikļi

Visbiežāk tiek lietoti īsie no krievu valodas aizgūtie saikļi *i* un *a* (*un* un *bet*). Šādi saikļi ir ļoti plaši izplatīti arī augšzemnieku dialektā Latgalē, tādēļ visticamāk, ka tie nav vis aizgūti no krievu valodas Sibīrijā, bet jau atvesti līdzīgi no Latvijas. Turklāt saiklis *i* varētu būt arī mantots vārds⁸⁸.

Partikulas

Saharnojes iedzīvotāju valodas paraugos dzird divas apstiprinājuma partikulas – *da* un *n̄üi*. Arī lielākajā daļā augšzemnieku izlokšņu var sastapt abas šīs apstiprinājuma partikulas, kaut gan partikulas *n̄üi* izplatības areāls Latgalē ir krietni šaurāks. Saharnojē *da* ir plašāk izplatīta partikula nekā *n̄üi*.

Izplatīta no slāviem aizgūtā ierobežojuma partikula *t̄olka* ‘tikai’, ‘vienīgi’. Tāpat bieži sastopama partikula *že* ‘taču’.

Ar nozīmi ‘pat’ lieto slāvismu *daže*, tāpat slāvisms tiek lietots arī ‘kaut tikai’ funkcijā – atsevišķos gadījumos *liš ba*. Partikulu *j̄au* lieto kā ‘jau’ latviešu literārajā valodā.

Interjekcijas

Ikdienas runā sastopamas vienkāršas vienzilbīgas interjekcijas, piemēram, *oi*, runājot par bailēm, *eu* izmanto ne tikai kā eksklamāciju, bet arī virziena norādīšanai – *eu, kur* ‘lūk, kur’. Kā interjekcija nereti izmantota arī partikula *nu*. Emfātiskas runas gadījumos sastopamas arī garākas konstrukcijas, piemēram, *oi-jo-joi*.

Vietvārdi

Latgalieši, kas no Latvijas devās labākas dzīves meklējumos uz Sibīriju, jaunajām zemēm un ciemiem, ko dibināja, nereti deva savus nosaukumus.

⁸⁸ Latgaliešu pareizrakstības noteikumi, Rīga – Rēzekne : 2008, 68. lpp

Nosaukumi tika doti ne vien apdzīvotām vietām, bet arī dažādiem dabas objektiem, kas atradās apkārt. Saharnojē neko savdabīgu šai ziņā uzzināt neizdevās. Zemes īpašumu daļas parasti tika nosauktas to īpašnieku vārdā, vai arī pēc kāda īpaša gadījuma, piemēram, *Kaz'mera likn'ā, Liz'z'iku st'urs'*. Vārdā *Kaz'mera* līdzskaņa *z* palatalizācija, liecina, ka tā priekšā izkritis priekšējās rindas patskaņš *i*, jo šis vīriešu vārds pilnā formā ir *Kaz'im'ers*, forma *Kaz'm'ers'* ir tās saīsinājums.

Vietējo izrunā ciema nosaukums skan *Saharnuo*, kas attiecīgi ir *Saharnā*, bet saskaņā ar īpašvārdu atveides nosacījumiem no krievu valodas *Сахарное* latviešu valodā atveidojams kā *ē-celms* – *Saharnoje*. Saharnojes nosaukums saastopams vairākās redakcijās – divdesmitā gadsimta sākuma arhīva materiālos ciema nosaukums rakstīts kā *Сахарный*, 1957. gadā izdotajā kartē redzams *Сахарная*, savukārt mūsdienās ir trešā ciema nosaukuma redakcija – *Сахарное*.

3. 3. Leksika

Dzīve Sibīrijā liela mērā noteica to, kas no leksikas tika saglabāts no paaudzes paaudzē un kas tika aizmirsts. Ar katru nākošo paaudzi aktīvā saziņā lietotais latgaliešu valodas vārdu krājums samazinājās un noplicinājās. Tam par iemeslu ir ne tikai sarūkošais latgaliešu valodas īpatsvars savstarpējā saziņā, bet arī ikdiena. Gadu gaitā Sibīrijā paspējusi nomainīties ne tikai politiskā iekārta, bet arī saimniekošanas veids, paņēmieni un nepieciešamība pēc kādām konkrētām darbībām. Pats par sevi saprotams, ka ar to leksiku, ko no Latvijas 19. gadsimta beigās aizveda izceļotāji, ne tuvu nepietika, lai varēt aprakstīt reālijas, kas parādījās tikai 20. gs. vidū. Lai aizpildītu šo robu, latgalieši Sibīrijā izvēlējās vienkāršāko ceļu – izmantoja visapkārt esošo krievu valodu. Daudzi aizgūtie vārdi tika lokalizēti un pielāgoti latgaliešu valodas izteiksmes īpatnībām – tika pagarināti patskaņi, palatalizēti līdzskaņi, atmestas grūti izrunājamas skaņu kopas un mainīta uzsvara vieta. Ir pat gadījumi, kad vārdu no krievu valodas sāk locīt pēc latgaliešu valodas locīšanas paradigmas, tā no svešķermeņa padarot par aktīvās leksikas daļu, piemēram, *dài bok vàm zdarovju!* ‘lai Dievs dod jums veselību!’.

Ir vārdi, kas, aizgūti no krievu valodas, tā arī palikuši neasimilēti. Tāpat vērojama tendence – ja runātājs teikumā lieto kādu vārdu krievu valodā, tad vēl vairāki citi tam blakus tiek teikti krieviski, pat ja latgaliskie ekvivalenti nav aizmirsti.

Ja aizbraucēji varēja savā starpā brīvi sarunāties latgaliski un sākumā krievu valodu varēja pat nemācīties, tad ar katru nākošo paaudzi krievu valodas loma pieauga (skolas, sabiedriskās

iestādes, dokumentācija u. tml.). Lai arī jaunā Sibīrijas sabiedrība veidojās bilingvāla un kaut saziņa mājās lielākoties notika latgaliski, nevar noliegt, ka krievu valodas nozīme ar savu plašo un viegli paplašināmo vārdu krājumu pieauga ar katru nākošo paaudzi.

Vislabāk saglabājusies ir tā leksikas daļa, kas saistīta mājām, lauku darbiem, svinamajām dienām, ģimeni un sadzīvi. Tā bija realitāte, kas saglabājās vienādi gan Latgalē, gan Sibīrijā. Ir gadījumi, kad vidējās paaudzes teicēji, kas latgaliešu valodu saziņā izmanto reti un priekšroku dod krievu valodai, stāstot par pagātņi, specifiskus vārdus lieto latgaliski (*vùola, fïvu k'ei ùda zořna*).

Tās reālijas, kuru apzīmējumus no Latgales līdzī atvest nevarēja, apzīmē ar asimilētiem vai pārņemtiem krievu valodas vārdiem (*ražio, s'v'ec* 'elektrība'). It īpaši krievu valoda tiek lietota, teicējiem stāstot par padomju laiku un iekārtu. Tad pat visvecākie teicēji nevilšus pāriet uz krievu valodu. Gan tāpēc, ka citādāk nevar apzīmēt visu jauno, kas tajos laikos parādījās (kombaini, traktori), gan tāpēc, ka tajos laikos jau bija pieņemts visur runāt krieviski.

Vēl īsti nav skaidrs, kā ir ar aizguvumiem no krievu valodas, kas sakrīt gan Latgales latgaliešu valodā, gan Sibīrijas latgaliešu runā. Vai tie jau tika aizvesti uz Krieviju, vai arī šie vārdi tika asimilēti pa iedzīvotāju grupām – atsevišķi Latgalē un atsevišķi Sibīrijā. Visbiežāk šādos gadījumos nekādu būtisku atšķirību formāli vai pēc lietojuma nav. To būtu iespējams noteikt, ja būtu iespējams uzzināt aptuvenu visu šādu aizguvumu vecumu. Par šo vārdu lietošanas vecumu ir grūti spriest rakstisko liecību trūkuma dēļ. Šādi vārdi ir, piemēram, *lùb'ei, karas'inc* u.c.

Sibīrijas latgaliešu vārdu krājumu zināmā mērā var izmantot kā katalizatoru, lai noteiktu, cik lielā mērā ir mainījusies Latgales latgaliešu valoda, cik lielā mērā tā ir ietekmējusies no latviešu valodas. Teicējiem Sibīrijā nesaprotami liekas pavisam ikdienišķi vārdi. Sibīrijas latgalieši joprojām *skàita*, nevis *lasa* grāmatas. Kad O. Ševelam tika jautāts, vai viņš skaita grāmatas, atbilde bija *ob'ezac'elno*. Pēc īsa pārdomu brīža tika aktualizēts fakts, ka vārds *grāmata* senākā nozīmē ir *vēstule*, ko ikviens saņēmējs noteikti izlasa, nevis grāmata mūsdienu izpratnē. Arī vārdu *vecāki* Sibīrijā nesaprot, jo tie viņiem ir *tàus àr mùoti* (vai arī – *ražic'eli*). Līdzīgi daudziem svešvārds ir arī *volùda* 'valoda', jo viņiem tā ir *m'āl'a*, u. tml.

Par Sibīrijas latgaliešu valodu var teikt, ka tā nav bijusi pakļauta nekādām modernizācijas tendencēm, atšķirībā no tās latgaliešu valodas, kas tiek runāta Latgalē. Lielī attālumi starp ciemiem, taiga un apgrūtinātā satiksme bija cēlonis vēl kādai savdabībai – latgaliešu apdzīvotās vietas savā starpā tikpat kā nekomunicēja. Tas palīdzēja saglabāt izlokšņu tīrību, tās palika tādas, kādas tika aizvestas uz tālo zemi, izlokšnes savā starpā tikpat kā nesaplūda un nepārņēma viena

otras īpatnības. Vienīgā ietekme bija no krievu valodas, kas arī tika izmantota kā galvenais leksikas avots jaunu reāliju apzīmēšanai.

B. Čevers lieto kādu apvidvārdu, kas sastopams ziemeļu un Austrumlatgales izloksnēs – *ryuc'eic'*. Viņa kontekstā to varētu skaidrot kā mazu upīti, strautiņu, iespējams ar netīru vai stāvošu ūdeni. Nautrēnu izloksnē šāds vārds tiek lietots ar nozīmi 'mazs strautiņš, upīte'.

Reliģiskas reālijas

Kaut arī baznīcas ietekme lielā mērā ir zudusi, svinamās dienas vai vismaz nostāsti par tām ir saglabājušies. Pēc izmantotās leksikas var secināt, ka svinamās dienas vecākās paaudzes latgaliešiem saistās galvenokārt ar baznīcas svētkiem. Te ļoti zīmīga ir teicējas Antoņinas Čeveres atbilde uz jautājumu, kādus svētkus viņi svinējuši: „*Svād'in'is? Sv'iet'ām...*”. Galvenā nodarbe visās „svētdienās” bija Dieva lūgšana un reliģisku dziesmu dziedāšana.

Arī Austrumlatgalē baznīcas svētkus nevis svin vai atzīmē, bet svēta, un arī Austrumlatgalē tās sauc par svētdienām neatkarīgi no tā, kurā nedēļas dienā tās iekrīt. Šī parādība ir ļoti saistīta ar katoļu tradīcijām, svētdienas ir dienas, kad galvenais akcents tiek likts uz lūgšanos un sava veida garīgu apceri. Katoļiem svētdienās strādāt nav pieņemts, pat aizliegts, svarīgi ir lūgt Dievu un dziedāt garīga satura dziesmas. Visi šie nosacījumi attiecas arī uz dažādām citām svinamajām dienām, tādējādi pēc ārējām izpausmēm baznīcas svinamās dienas tika pielīdzinātas svētdienām. Svētīt svētdienu Austrumlatgalē nenozīmē tikai lūgties un nestrādāt, tas nozīmēja arī garīgu mieru un pašapceri. Mūsdienās teicienam „*svādini svietaj*” nereti ir pejoratīva, ne pozitīva nozīmes nianse. Tā tiek teikts, ja kāds nestrādā, gulšņā, kā svētdienās tika darīts. Austrumlatgalē jaunākās paaudzes runā vārdu savienojums „*s'v'iet'èi svàd'in'i*” vairumā gadījumu nozīmē kādas baznīcai svarīgas dienas atzīmēšanu, bet „*svàd'in'i s'v'iet'èi*” – slaistās.

Pie reliģiska satura reālijām minams vārds *pùotar'i* 'lūgšanas', saharņieši saka vai nu *l'ugt' d'iva* vai *skàit'ât' pùotarus*. Latgalē ir arī vārds *l'ugš'onys*, savukārt *pùotar'i* (*pùoto'ri*) jau ir ar nedaudz negatīvu nozīmi jaunākās paaudzes runā – 'apnicīgas runas, liekas pamācības'.

To, ka lūgšanas vecākajai paaudzei bija svarīga ikdienas dzīves daļa, pierāda pārrakstītie lūgšanu teksti. Neprotot lasīt latviski un neprotot lūgties krieviski, Sibīrijā bija izplatīti ar roku pārrakstīti lūgšanu teksti latgaliski, bet ar krievu alfabēta burtiem, šādas lūgšanas tekstu sk. 9. pielikumā.

Vecākās paaudzes teicēji daļēji atceras katoļu lūgšanu tekstus, kas apgūti no grāmatām, ko līdzī aizveda izceļotāji no Latgales. Daži latgalieši savas paaudzēs pārmantotās grāmatas

atdāvināja ekspedīcijas dalībniekiem, lai tās tiktu aizvestas atpakaļ uz Latviju⁸⁹. Šie lūgšanu teksti atšķiras no mūsdienās Latgalē praktizētajiem. Daži vārdi ir izlaisti, daži mainīti vietām, izteiksmes veids vairāk atbilst pirmajiem lūgšanu tekstiem latgaliski, kas publicēti pirmajā latgaliešu grāmatā „Evangelia toto anno”. Saharņojē lūgšanas „*Tāvs myusu...*” tekstā dzirdams agrāk lietotais vietniekvārds *kotrys* ‘kurš’, mūsdienās tā vietā tiek lietots *kas*. Lūgšana „*Esi sveicynuota...*” pēc vārdu secības un izteiksmes veida vairāk atbilst „Evangelia toto anno”⁹⁰ atrodamajam tekstam, ne mūsdienās lietotajam.

Dzīvnieki un putni

Ja salīdzina ar Austrumlatgales izloksnēm, vislabāk ir saglabājusies tā leksikas daļa, kas attiecas uz mājdzīvniekiem. Tur aizguvumi no krievu valodas tikpat kā nav sastopami. Biežāk izplatītie mājlopi – *gùs* (*gùtān'is*, *f'elān'č*), *cỳukys* (*pušč'iuč'i*, *rukš'i*, *syvān'i*, *úep'ris*), *zyřks*, *vystys*, *sùn'c*, *kačš*. No meža zvēriem tie, ar kuriem varēja būt bijusi kāda saskarsme Latgalē, tiek saukti latgaliskos vārdos, bet tie, kas raksturīgi Sibīrijai – krieviskos, piemēram – *brīži* un *an'datrys*.

Putni: *cīlav'en'is*, *čàgùn'ni*, *strođ'i*, *z'vīerbul'i*, *palādys*, *z'ār'v'is*, *béz'd'el'eġys*, *z'agi'ûz'ä*, *p'èil'is*, *zùs's*, *put'p'äl'eif'is*, *put'p'äl'is*, *cīlav'en'is*, *z'el'eif'is*, *žogotys*, *vùornys*, *rubul'i*.

Kukaiņi: *ûđ'i*, *moška*, *dūndur'i*.

Lauksaimniecības darbi

Ar lauksaimniecības darbiem saistītā leksikā vērojama tendence saglabāt latgaliskos dažādu darbu un procesu apzīmējumus. Dažādi lauksaimniecībā lietojamie zemes gabali tiek saukti mantotos vārdos – *dūorzi*, *f'ėirum'i*, arī dažādi darbi saglabājuši savus nosaukumus – *dūorzu vāk ařt'*, *sīnu voduôt'*, *molku voduôt'*, *tàis'à tòlkys* u. c.

Augi

Tie kultūraugi, kas bija pazīstami jau Latgalē, pa lielākai daļai arī Sibīrijā savus nosaukumus ir saglabājuši, piemēram, *av'išys*, *up'in'is*, *ivu ūgys*, *r'ėib'in'is*, *zil'in'is*, *z'em'l'in'eġys* ‘zemenes’, *ruži*, *àuzys*, *mîži*, *kvīši*, ka arī dažādi vispārīgākas nozīmes vārdi, kā, piemēram, *ūgys*, *gryûđ'i*, *kryûm'i*. Koki: *k'edra*, *čarm'ŷuška*, *kùorkly*.

⁸⁹ Андронов А., Лейкума Л. В поисках утраченного. Pieejams: <http://np-press.ru/news/19.html>

⁹⁰ *Evangelia toto anno 1753. Pirmā latgaliešu grāmata*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2004, 103. lpp.

Cilvēka ķermenis

Dažādas ķermeņa daļas tāpat tiek apzīmētas latgaliski, piemēram, *kùojis', rùkys, mu'is', pí kryúšu*. Joprojām dzirdams vārds *z'ierd'is'* specifiskā funkcijā – ar to tiek apzīmētas ne tikai dzirdes sajūtas, bet vārds tiek lietots arī jutekliskā nozīmē – tāds, ko var sajūst ar dažādiem maņu orgāniem, tā nosauc dažādas uz visu ķermeni attiecinātās sajūtas. Ar šādu nozīmi vārdu *z'ierd'is'* vai *klàusois'* lieto arī daļā Rēzeknes rajona apkaimes izlokšņu.

Apģērbi, apavi

Dažādu tekstilizstrādājumu nosaukumi saglabājušies samērā labi, tiem klāt nākuši tādi vārdi, kas apzīmē kaut ko specifiskāku, nesenāk ieviestu. Saglabājušies dažādi sadzīvē svarīgi vārdi, piemēram, *biks'is', d'eči, ruč'in'iki, krakļs, drāb'is'*, kā jaunāks vārds atzīmējama leksēma *k'epka* 'naģene'. Vārdu *ruč'in'iks* lielā daļa Austrumlatgales izlokšņu ir izspiedis ģermānisms *dvielis*, dažās izloksnēs abi vārdi vēl tiek lietoti paralēli, Saharnojes izloksnē dzirdams tikai *ruč'in'iki*.

No agrākiem laikiem teicēji atceras apavu nosaukumus: *ú'éz'is'* 'vīzes', *ú'èiz'eit'is'*, *pošt'olys* 'pastalas', *pošt'al'en'is'*. Vīzes pina no kārkliem, pastalas gatavoja no cūkas ādas.

Radniecības apzīmējumi

Lai apzīmētu dažādas pakāpes un veida radniecību, leksikā tiek lietoti gan latgaliskie vārdi, gan aizguvumi no krievu valodas. Nereti viens un tas pats teicējs var tos lietot gan vienā valodā, gan otrā.

Māte – *màmk'a, mam'yč'ka, mùof'ä* – abās valodās skan vienādi bieži. A. Reķēna⁹¹ vārdu *mùof'ä* raksturo kā neitrālas leksikas vārdu, ko lieto attiecībā uz māti vispārinātā nozīmē bez emocionālas papildnozīmes. Saduroties latgaliešu un krievu valodas vārdiem, radušās hibrīdformas deminutīva funkcijā: *mam'èn'ka, màm'èn'ka*. Saharnojes izloksnē neitrālas nozīmes vārds ir slāvisms *màmk'a*, kam blakus lietots arī *pap'ka*.

Tēvs – *tàus, tavs*, pa retam tiek lietots arī krievu valodas vārds *a'c'ec*. A. Reķēna⁹² kā standartapzīmējumu piedāvā vārdu *tàs*, ko lieto vispārinātā nozīmē, runājot par tēvu, kā uzrunas

⁹¹ **Реке́на А.** Название родство в некоторых южных говорах верхнелатышского диалекта. // *Контакты латышского языка*. Рига: Зинатне. 1977, стр. 176

⁹² **Реке́на А.** Название родство в некоторых южных говорах верхнелатышского диалекта. // *Контакты латышского языка*. Рига: Зинатне. 1977, стр. 171

formu to lieto reti. Saharnojes teicēju runā vārds *tàs* neparādās, visizplatītākais apzīmējums ir vārds *tàus*. Deminutīva formas šim vārdam saharniešu runā netika saklausītas.

Vecāki – *tàus mùofä, razí'eli*, vārdu *vecāki* Sibīrijas latgalieši nesaprot, biežāk lieto krievu valodas ekvivalentu. Reķēna rakstā par radniecības nosaukumiem augšzemnieku dialektā⁹³ min faktu, ka viens no vecākajiem vārdiem abu vecāku nosaukšanai ir *zymdynuòtùoji*. Šāds vārds Saharnojē neparādās, tur lieto vārdu savienojumus *tàus mùofä* vai *tàus i mùofä* (*tàus àr/ài mùofi*). Krievu valodas iespaidā abi reizēm ir *màmka àr papku*. Reķēna vārdu savienojumu *tàus i mùofä* min kā visplašāk izplatīto apzīmējumu, turpat arī skaidrojot, ka vārds *vecāki* augšzemnieku dialektā ienācis 20. gs. 30. gados latviešu literārās valodas ietekmē. Tas izskaidro to, kāpēc neviens no Saharnojē dzīvojošajiem latgaliešiem vārdu *vecāki* nesaprot.

Bērns – *bàrnc*, citi apzīmējumi Saharnojē nav sastopami. Tas arī ir saprotams esošās nelabvēlīgās demogrāfiskās situācijas dēļ, bērni Saharnojē vairs nedzimst, lieliski iekārtotā skola beidz pastāvēt.

Dēls – *dāls*.

Meita – *m'äita, doča*.

Brālis – *brac, bruoļs', bruoļeic'*.

Māsa – *mùosa*.

Vectēvs – *vac'istàus, źec*.

Vecmamma – *babuška*.

Mazmeitas – *unučkys*.

Vīrs – *ùèirs, úec's'*.

Sieva – *bùoba*, „Latviešu izlokšņu vārdnīcā”⁹⁴ kā pirmā nozīmē vārdam *bùoba* minēta ‘vecāka sieviete’, ‘sieviete’, kā otra nozīme, kas sastopama tieši augšzemnieku dialekta izloksnēs, minēta ‘sieva’.

Tante – *c'öc'ä*.

Onkulis – *ź'äź'e*.

Ģimene – *fam'ileja, sàimä*.

Senči – *tàvu tàvi* ‘tēvu tēvi’ ar nozīmi vecvecāki nenoteiktā vecuma un radniecības pakāpē.

⁹³ **Реке́на А.** Название родство в некоторых южных говорах верхнелатышского диалекта. // *Контакты латышского языка*. Рига: Зинатне. 1977, стр. 173

⁹⁴ *Latviešu izlokšņu vārdnīca. Prospekts*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 80. lpp.

Brāļu bērni vai māsu bērni – *pl'em'inîki*, šāds vārds, aizguvums no krievu valodas, tiek aktīvi lietots arī lielā daļā augšzemnieku dialekta izloksņu. Tas daudz ērtāk un precīzāk apzīmē radniecības sakaru, nekā latviskie *brāļa vai māsas bērni*. Citās Latgales izloksnēs sastopama arī forma *pl'em'inîki*, taču Saharnojas latgalieši, lieto formu *pl'em'inîki* – ar vienu *n*, kā tas ir arī Rēzeknes apkaimes izloksnēs.

Tēvabrāļi – *tàva brafi* – te parādās vēl kāda augšzemnieku dialekta specifika – daudzi vārdu savienojumi, kas latviešu valodā izveidojuši salikteņus, latgaliski joprojām ir atsevišķi vārdi, kaut arī, kā piemērs rāda, vārdu savienojuma otrais komponents ir nomainīts pret krievisko variantu. Vārdu savienojumos komponenti ir nestabilāki, salīdzinot ar salikteņu daļām.

Ar ģimenes dibināšanu saistīti vairāki vārdi – *apsažen'à, prec'àjam'is', kùozys, sasalàul'io* – laulību noslēgšanas raksturošanai lietota salīdzinoši plaša apzīmējumu virkne.

Attiecībā uz bērnu dzimšanu nereti priekšroka tiek dota krievu valodas vārdiem – *bàrnus rad'ēja, mās' raz'il'is', rad'ej'us, rad'ejom'as'*, nevis *zymu, zymom*, kā tas skanētu Latgalē.

Neitrālā leksika cilvēku apzīmēšanai – *p'ùiš'i, m'āit'ys, c'yl'v'aks, ļauc, ļauf'en'i, b'ùoba* (runājot par vecākām sievietēm), *p'ùik'eic'* ‘pusītis’.

Iegātņi jeb vīrieši, kas kādā ģimenē ieprecējās, tiek saukti par *prymakim*.

Radi – *rad'ņa*.

Mājas un ēkas

Dzīvojamās mājas Saharnojas latgalieši, tāpat kā lielākā daļa citu Sibīrijas latgaliešu, sauc par *ustobòm*, tā apzīmē tikai tās ēkas, kurās dzīvo cilvēki. Arī māju iekštelpas tiek sauktas par *ustobòm*. Visu kādas saimniecības ēku kompleksu jeb viensētu vienā vārdā nosauc ar krievu valodas asimilētu vārdu *hutars* vai *kutar's'*, atsevišķos fragmentos parādās vēl trešā forma – *hutors*. Pa retam sastopama vairāk asimilēta forma, kas tiek lietota arī Austrumlatgales izloksnēs – *kutur'i, z'eiv'uo pa kutur'im*.

Ēkas – runājot par mājām, ja tās ir domātas garīgā nozīmē, kā mājas, tad lieto vārdu *sàta*, piemēram, *sàtâ lyuz'ās'*, savukārt, ja domāta ir ēka fiziskā nozīmē, tad lieto vārdu *ustoba*. Pagalma nozīmē tiek lietots vārds *dvors*, ar ko Ziemeļlatgalē apzīmē māju vai mājas. Vēl zemnieka ēku kompleksā ietilpst *p'ierc', p'ier'en'a*, tāpat *k'liec'* un *klàus*.

Citi vārdi

Dažādi svinīgi notikumi, kas nebija saistīti ar baznīcas svinamajām dienām, tiek saukti par ‘godiem’, tikai atšķirībā no latviešu literārās valodas, šis vārds fiksēts vienskaitļa formā *gùc*.

Krievu valodas ietekme uz leksiku

Līdzīgi kā citām augšzemnieku dialekta izloksnēm, ko var sastapt Sibīrijā, arī Saharnojes latgalieši daudzus vārdus ir aizguvuši no krievu valodas un piemērojuši tos latgaliešu valodai gan skaniski, gan gramatiski. A. Laua leksiku atzīst par pārmaiņām un aizguvumiem visatvērtāko valodas daļu⁹⁵.

Saharnojes teicēju valodas paraugos var sastapt diezgan daudz no krievu valodas aizgūtu darbības vārdus. Piemēram, Malvīnes Latkovskas un Monikas Cupeles stāstījumos ir sastopami tādi vārdi kā *radīejūs* ‘piedzimu’ un *ražu* ‘dzemdēju’. Vārdi ir aizgūti no krievu valodas, kaut latviešu valodā ir ekvivalents *radīt* un latgaliski tāpat var teikt *rad’ât*. Monikas Cupeles lietotais *ražu*, no krievu valodas analoga atšķiras tikai ar pirmās zilbes uzsvāru.

Visplašākā krievu valodas ietekme vērojama tieši leksikā. Raksturīgi, ka vecākie teicēji, jo īpaši teicējas, kas ir bez izglītības vai arī beigušas dažas pamatskolas klases, latgaliešu valodu saglabājušas daudz labāk nekā izglītotākie teicēji, kas mācījušies padomju laika krievu skolās. Jo īpaši daudz aizguvumu no krievu valodas var sastapt tieši pusmūža teicēju valodā, kas strādājuši algotu darbu, ieguvuši labāku izglītību un bijuši sabiedriski aktīvi.

Viens no izplatītākajiem parazītvārdiem gandrīz visiem teicējiem ir *vot*, kas gan nav nekas neparasts, jo arī Latvijā tas skan daudzu sarunvalodā.

Daži biežāk lietotie krievu valodas vārdi: *unučk’i* ‘mazbērni’, *pasmat’ri* ‘skaties’, *napomn’ēju* ‘neatceros’, *tož’ā* ‘arī’, *pam’ilia* ‘uzvārds’, *vot* ‘lūk’, *pas’led’n’ais* ‘pēdējais’, *toļka* ‘tikai’, *vàina* ‘karš’.

Karu apzīmē ar krievu valodas vārdu, kas pielāgots latgaliešu runai ar pirmās zilbes uzsvāru *vàina*. Runājot par armijas gaitām, teicējs B. Čevers lieto vārdu *àrm’ejâ slûžâ*. Šī forma darināta no krievu valodas vārda *служить*, bet pielāgota latgaliešu valodas fonētikai un morfoloģijai – ir pārcelts uzsvārs uz pirmo zilbi, kā arī pievienota atbilstoša latgaliešu valodas verbu pagātnes galotne *-ā*, līdzīgi kā vārdā *gul’â* vai *slâuc’â*. Tāpat aizgūti un asimilēti tiek arī lietvārdi, piemēram, runājot par pušiem, izskan vārds *pacan’i* ar pirmās zilbes uzsvāru. Daudzskaitļa nominatīvā šim

⁹⁵ Laua A. *Latviešu leksikoloģija*. R. 1981, 104.–138. lpp.

vārdam sakrīt galotnes gan krieviski, gan šinī lokalizētajā formā, bet locīts tas tiek pēc latgaliešu valodas parauga.

Stāstot par to, kā vecāki ieradās Sibīrijā, B. Čevers lieto vārdu savienojumu *adbràuc'ä hodakûs* 'atbrauca vietraudžos', locījumā krievu valodas vārdam ir latgaliešu galotne.

Nereti paši runātāji labi apzinās kāda vārda izcelsmi. Piemēram, stāstot par rudzu pļaušanu un sirpju asināšanu, teicēja saka, ka *s'erp'eņus rùb'ä*, ar pirmās zilbes uzsvaru un augšzemnieku dialekta intonācijām, un pēc brītiņa piebilst *ru'bal'i*, lai klausītājiem būtu „skaidrāks”. Līdzīgi ir arī ar vārdu *radi*, kas aizgūts no krievu valodas (visdrīzāk – vēl Latvijā) un ieguvis pirmās zilbes uzsvaru – *radņa*. Pēc tā paša parauga veidots arī vārds *kafl'eti* 'kotletes', kas ieguvis pirmās zilbes uzsvaru un latgaliešu valodai raksturīgo fonētisko skanējumu. Šādu vārdu lieto arī vairākās Austrumlatgales izloksnēs. Valodniece I. Freimane darinājumus, kas veidoti no aizgūtiem vārdiem ar latviskām izskaņām, iesaka saukt par hibrīdvārdiem⁹⁶.

Ir vārdi, kas lokalizēti no krievu valodas jau Latgalē, piemēram, stāstot par nabadzību, tiek lietots vārds *bedn'i* 'nabadzīgi'. Tāpat tas tiek lietots arī Latgalē, Visdrīzāk iespējams, ka šis vārds kā aizgūvums jau tika aizvests līdz izceļotājiem. Līdzīgi arī ar vārdu *k'itra/ k'itrs* 'viltīgs', kas aizgūts no krievu valodas, bet ko tieši tādā pašā formā lieto arī Austrumlatgalē. Dažam slāviskajam darbības vārdam tiek pievienotas latgaliešu pagātnes refleksīvās morfēmas: *nazapolzavojòm* 'neizmantojam, nelietojam'.

Saistītie izteikumi

f'ïvu k'eî ûda zořna 'ļoti tievu' (par dzijas pavedienu). Latviešu frazeoloģijas vārdnīcā atrodams šis izteikums pilnā formā – „vietām kā oda zarna, vietām kā dundura (cīruļa, zvirbuļa) galva”⁹⁷, šo izteikumu lieto attiecībā uz vērpumu, vijumu, kas vietām ir ļoti smalks un tievs, vietām ar paresninājumiem. Saharņojē saklausīta tikai pirmā šī izteikuma daļa, kas izrietēja no sarunas konteksta par spēju savērt ļoti smalku dzijas pavedienu.

z'êtus ma' g'ilâ nâs'i 'dzīvs kapā neiesi'

kâi màisâ ìbuôs'ti 'kā maisā iebāzti' – neko nezina, nekur nebrauc

kaîda f'èik iz m'âl'is' 'kāda tiek uz mēles' (par dziesmām) – dzied, kāda ienāk prātā

nu i kù? 'ko nu?'

⁹⁶ Freimane I. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne, 1993, 461. lpp.

⁹⁷ Laua A., Ezeriņa A., Veinberga S. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca, II. N-Ž*. Rīga: Avots, 1996

SECINĀJUMI

1. Latgales iedzīvotāju masveida izceļošanu uz Sibīriju 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā izraisīja zemes trūkums Latgalē. Latgaliešu valoda, kāda tā bija 19. gs. beigās, tika aizvesta uz tālajām Sibīrijas zemēm un nodota pēcnācējiem vairākās paaudzēs. Ieceļotāju vienīgais saziņas līdzeklis nereti bija dzimtā izloksne, kas saglabāja visas augšzemnieku izloksnei raksturīgās iezīmes, mainoties vien leksikai, tāpēc Sibīrijā nošķirtībā dzīvojošo latgaliešu ciemu (sādžu) valodu var analizēt kā noteiktu patstāvīgu valodas sistēmu. Šo mikrosistēmu lietotāji bieži ir vienas puses ieceļotāju pēcteči, pēc kuru runas atpazīstama viņu senču dzimtene Latvijā, resp., Latgalē.

2. Pētījamais Saharnojes ciems izveidojies 20. gs. 20. gados, tomēr tā iedzīvotājiem tā ir jau otrā apmešanās vieta Sibīrijā, jo sākumā dzīvojuši Čemurdā, Troickā. Iedzīvotājiem novecojot latgaliešu kultūras iezīmes Saharnojē ir gandrīz izzudušas, uz iznīkšanas robežas ir arī valoda. Latgaliešu ciemi Sibīrijā pierāda, ka valoda ir dzīvotspējīga pat nelabvēlīgos apstākļos un esot ilgā izolētībā no pamatteritorijas, kur tā ir galvenā.

3. Latvijas Universitātes un Sanktpēterburgas Valsts universitātes organizētās ekspedīcijas uz Sibīrijas latgaliešu ciemiem ir viens no nopietnākajiem pasākumiem, kas vērsts uz Austrumu diasporas valodas izpēti, etnolingvistisko un sociolingvistisko faktoru noskaidrošanu, kā arī vērtīga valodas materiāla savākšanu, kas tuvākā nākotnē vairs nebūs iespējams.

4. Ikkatra izloksne ir dzīva valodas daļa, tā ir nozīmīga ne tikai no sociolingvistiskā aspekta, bet arī kā dzīvas valodas daļas atspoguļojums. Saharnojes un citu latgaliešu ciemu izloksnes ir pierādījums tam, ka valoda var pastāvēt noslēgta runātāju loka vidū tik ilgi, kamēr vien ir kāds tās lietotājs. Šāda noslēgtu valodas mikrosistēmu analīze parāda procesus, kas notiek ar valodu, un šo pētījumu rezultāts var būt pamats valodas attīstības nākotnes prognozēm.

5. Augšzemnieku dialekts Saharnojes ciemā saglabājies līdz pat 21. gs. ar izmaiņām leksikā, bet ar saglabātu fonētiku un morfoloģiju. Saharnojes izloksnē saglabājušās visas augšzemnieku dialektam raksturīgās pazīmes. Saharnojes ciema iedzīvotāju runa uzskatāma par atsevišķu augšzemnieku dialekta izloksni, kas radusies no vairākām tuvām augšzemnieku dialekta izloksnēm un paglābusi atsevišķus apvidvārdus (*sàuc'ât', rÿukòì, rÿuc'èic', čāguoni, putpeleitìs*), fonētiskas un morfoloģiskas īpatnības. Saharnojes izloksne pieder tai augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu grupai, kur *k, ģ > č, dž*, biežs pārveidojums ir *ā > oi* infinitīvā un no tā veidotajās formās, adjektīvu vispārākās pakāpes piedēklī u. tml., tāpat *ei aiz k (kei, keids)*.

6. Saharņojes izloksne nav viendabīga, to veido vairākas dzimtas, kas ciemā nonākušas dažādos laikos un no dažādām vietām, tā rezultātā visi teicēji nerunā vienādi, īpaši izceļas Malvīne Latkovska, kuras senči varētu būt nākuši no cita apgabala Latgalē, salīdzinot ar pārējiem ciema iedzīvotājiem, kuru izloksne ir vislīdzīgākā un ļauj to definēt kā centrālās un Austrumlatgales robežjoslas izlokšņu turpinājumu Sibīrijā.

7. Saharņojes piemērs sniedz ieskatu procesos, kas notiek bilingvālā sabiedrībā noslēgtā vidē, ļauj novērtēt dažādu valodas līmeņu dzīvotspēju konkurences apstākļos, kā arī palīdz gūt ieskatu situācijā, kas nākotnē var piemēklēt arī Latgales teritoriju un iedzīvotājus.

8. Bakalaura darbā analizētie materiāli iegūti, intervējot teicējus, uzzinot viņu dzīves stāstus un dzimtas vēsturi. Ierakstītās intervijas apstrādātas pēc vienotas metodikas – ieraksti tika anotēti, izlases veidā atlasīti teksti, kas tika fonētiski transkribēti, turpinot veikts izloksnes apraksts atbilstoši latviešu dialektoloģijas tradicionālajai sistēmai. Fonētiskajā transkripcijā atšifrētie teksti un ziņas par teicējiem ir iestrādes arī turpmākajam darbam – veidojamajai Sibīrijas latgaliešu tekstu hrestomātijai.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

1. Grāmatas

1. **Cakuls J.** *Latviešu Romas katoļu draudzes kūrijas arhīva materiālu apkopojums.* Rīga : Rīgas Metropolijas kūrija, 1997, 778 lpp.
2. **Cibuļš J., Leikuma L.** *Vasals! Latgaliešu valodas mācība.* N.I.M.S., 2003, 120 lpp.
3. **Endzelīns J.** *Baltu valodu skaņas un formas.* Rīga : Latvijas valsts izdevniecība, 1948, 256 lpp.
4. *Evangelia toto anno 1753. Pirmā latgaliešu grāmata.* Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2004, 354 lpp.
5. **Freimane I.** *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā.* Rīga : Zvaigzne, 1993, 461 lpp.
6. **Krasnais V.** *Latviešu kolonijas.* Rīga : Latvju nacionālās jaunatnes savienība, 1938, 578 lpp..
7. *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika.* Kartes. Rīga : Zinātne, 1995
8. *Latgaliešu pareizrakstības noteikumi.* Rīga – Rēzekne : 2008, 68 lpp
9. **Laua A.** *Latviešu leksikoloģija.* R. 1981, 287 lpp.
10. **Leikuma L.** *Latgalīšu volūda 1 : Intensīvā mācību kursa materiāli.* Sanktpēterburgas Valsts universitāte, 2003, 40 lpp.
11. **Nītiņa D.** *Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā.* Rīga : Zinātne, 1978, 250 lpp.
12. **Rudzīte M.** *Darbi latviešu dialektoloģijā.* Rīga : LU, 2005, 256 lpp.
13. **Rudzīte M.** *Latviešu dialektoloģija.* Rīga : LVI, 1964, 423 lpp.
14. **Šķilters K.** *Latkoloniju vēsture I.* Minska, 1928, 137 lpp.
15. **Ūsele V.** *Tilžas izloksnes apraksts.* Rīga : Latviešu valodas institūts, 1998, 151 lpp.
16. **Ефремова Л.** *Латышская крестьянская семья в Латгале 1860-1939.* Рига : Зинатне, 1982, 272 с.
17. **Лавринов М. С.** *Медвежий угол за Чулымом.* Красноярск, г. 2004, 271 с.

2. Raksti

1. **Ābele A.** Prēpozīcija *ai < ar* Latgalē? // FBR XVI, Rīga : Latviešu filologu biedrības izdevums, 1936, 166.–167. lpp.
2. **Ābele A.** Par stieptās intonācijas pāreju krītošā // FBR III. Rīga : Latviešu filologu biedrības izdevums, 1927, 40.–44. lpp.

3. **Breidaks A.** *Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu fonētikas atlants* // Darbu izlase. 2. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 2.–26. lpp.
4. **Breidaks A.** Latgalsiko izlokšņu prosodijas jautājumi // *Darbu izlase. 2. daļa.* Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 27.–39. lpp.
5. **Breidaks A.** Latviešu tautasdziesmu fonētikas jautājumi // *Darbu izlase. 2. daļa.* Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 404.–412. lpp.
6. **Rudzīte M.** *oi* gaidāmā *uo* vietā dažās Latgales izloksnēs // *Baltistica* IV (2). 1968, 231.–245. lpp.
7. **Rudzīte M.** Latviešu izlokšņu sīkumi // *Baltistica* XX (2). 1984, 161.–162. lpp.
8. **Rūķe V.** Latgales izlokšņu grupējums // *FBR* XIX. Rīga : Latviešu filologu biedrības izdevums, 1939, 133.–188. lpp.
9. **Андронов А. В. Лейкума Л.** Латыши и латгальцы Сибири - язык и культура // *Балто-славянские исследования XVII.*- Москва, г. 2006
10. **Брейдак А.** Фонетическая подсистема гласных глубоких говоров Латгалии // *Darbu izlase. 2. daļa.* Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 53.–71. lpp.
11. **Брейдак А.** Смягчение согласных и некоторые вопросы исторической морфологии говоров Латгалии // *Darbu izlase. 2. daļa.* Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007, 206.–210. lpp.
12. **Лаумане Б.** Лексический материал диалектологического атласа латышского языка, отражающий латышско-русско-белорусско-польские контакты // *Контакты латышского языка.* Рига : Зинатне. 1977, стр. 48-95
13. **Рекена А.** Название родство в некоторых южных говорах верхнелатышского диалекта // *Контакты латышского языка.* Рига: Зинатне. 1977, стр. 169-192

3. Vārdnīcas un enciklopēdijas

1. *Enciklopēdija „Latvijas pagasti” I. A–Ļ.* A/S Preses nams, 2001, 221. lpp.
2. *Latviešu izlokšņu vārdnīca. Prospekts.* Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2005, 360 lpp.
3. **Endzelīns J., Hauzenberga E.** *Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha latviešu valodas vārdnīcai, I sējums,* Rīga : Kultūras fonda izdevums, 1934 – 1938, 841 lpp.

4. **Endzelīns J., Hauzenberga E.** *Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha latviešu valodas vārdnīcai, II sējums*, Rīga : 1946, 824 lpp.
5. **Laua A., Ezeriņa A., Veinberga S.** *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca, II. N–Ž*. Rīga : Avots, 1996, 682 lpp.
6. **Mīlenbahs K.** *Latviešu valodas vārdnīca. III sējums*. Čikāga : Čikāgas baltu filologu kopas izdevums, 1955.

4. Periodikas materiāli

1. **Apeļs M.** Sibīrijas latgalīšu dzeive pi Padūmu īkōrtas // *Jaunais Vārds*, Nr. 18, 1936, 4. lpp.
2. **Apeļs M.** Latgalīšu kolonijas Sibīrijā // *Jaunais Vārds*, Nr. 44, 1935, 2. lpp.
3. **Skrinda K.** Kur dzeivoj latvīši, kas aizbrauc uz Sibīriju // *Drywa*, Nr. 27–35, 1909
4. **Skrinda K.** Veiskupa ceļš pa Sibīri // *Drywa*, Nr. 24–37, 1909

5. Disertācijas, maģistra un bakalaura darbi

1. **Ribkinska S.** Augšzemnieku dialekta Dricēnu izloksnes darbības vārdu tagadnes formas: kursa darbs. LU Filoloģijas fakultāte. Rīga : Latvijas Universitāte, 1986, 101 lpp.

6. Elektroniskie informācijas avoti

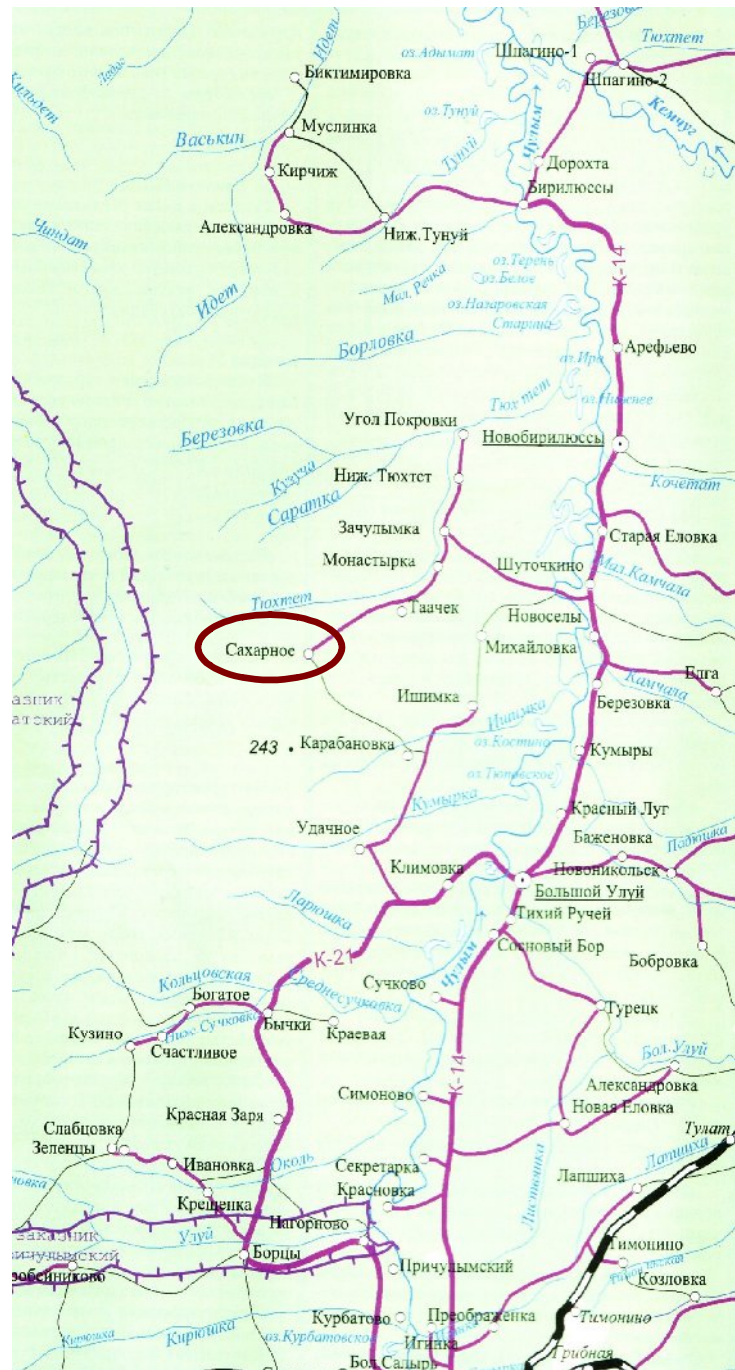
1. **Leitis I.** *Latviešu ciemi PSRS*. Pieejams: <http://www.iclub.lv/life/galv.htm>
2. **Андронов А., Лейкума Л.** *В поисках утраченного*. Pieejams: <http://np-press.ru/news/19.html>

7. Arhīva materiāli

1. Ačinskas pilsētas administrācijas arhīvs, 10. fonds, 1. apraksts, 1. lieta, 214. lpp.
2. Ačinskas pilsētas administrācijas arhīvs, 10. fonds, 1. apraksts, 153. lieta

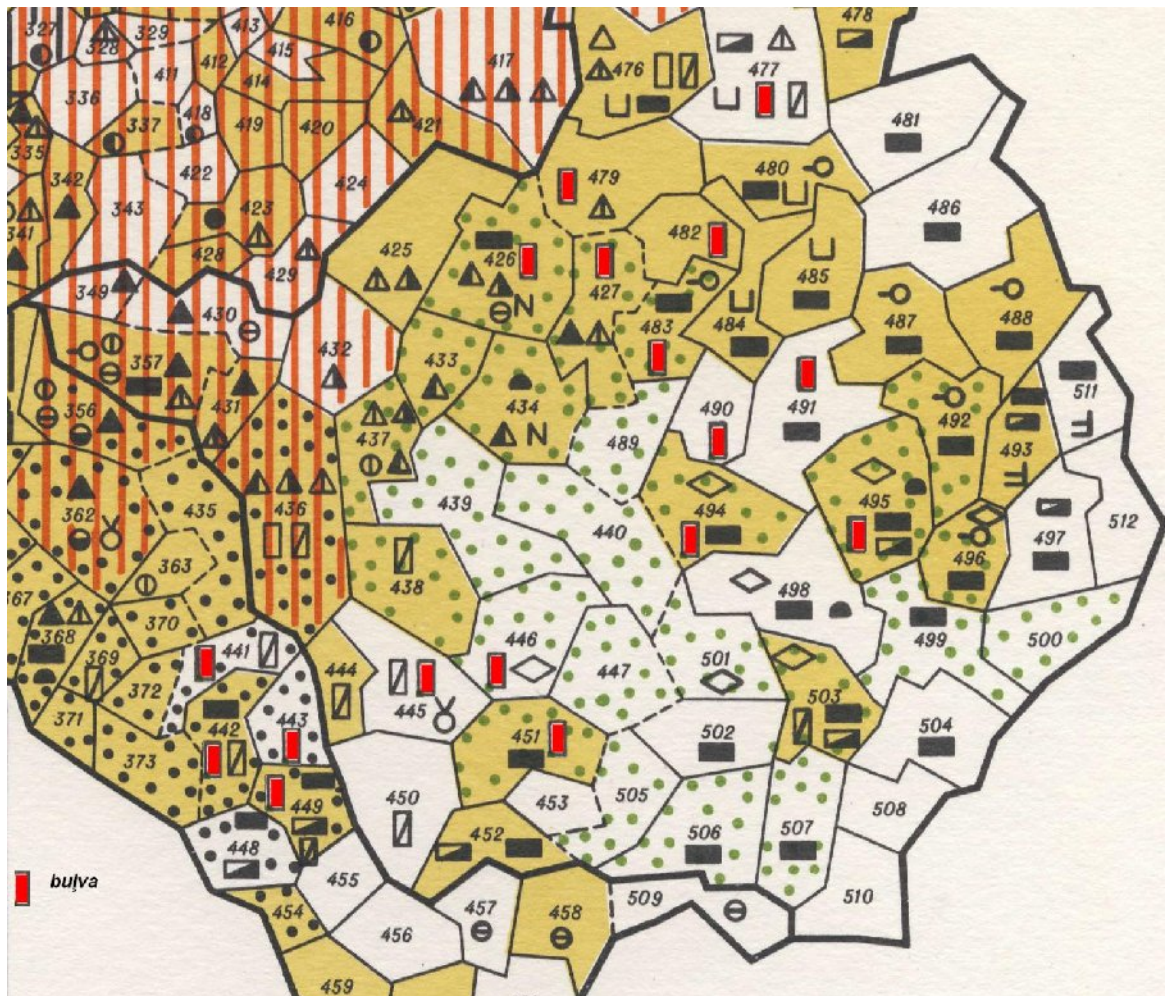
PIELIKUMI

Saharnoje un kaimiņu ciemi

Kartes fragments ar Saharnoje starp kaimiņiem mūsdienās.

Красноярский край, Республика Хакасия, Республика Тува. Атлас-путеводитель для автотуристов и всех путешественников. Красноярск, 2003 , с. 26

Dricēni – 482; Gaigalava – 479; Viļāni – 427; Sakstagals – 483.

Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika. 44. karte, Rīga : Zinātne, 1995

Dzimšanas apliecības ar vecāku tautības ierakstu латгалец

СВИДЕТЕЛЬСТВО О РОЖДЕНИИ		РОДИТЕЛИ:	
Гражданин(ка) <u>Цупеља</u> <u>Геннадий Анатольевич</u> <small>фамилия, имя, отчество</small>	Отец <u>Цупеља</u> <u>Антон Иванович</u> <small>фамилия, имя, отчество</small>	национальность <u>латгалец</u>	национальность <u>латгалец</u>
родился(лась) <u>16 января 1961 года</u> <u>Первого января Нового года</u> <small>число, месяц, год (цифрами и прописью)</small>	Мать <u>Цупеља</u> <u>Леониде Иосифовна</u> <small>фамилия, имя, отчество</small>	национальность <u>латгалец</u>	национальность <u>латгалец</u>
Место рождения: город, селение <u>Сахарное</u> <u>Загуринского сельского Совета</u> <small>(район и поселок)</small>	Место регистрации <u>Загуринский</u> <u>сельский Совет</u> <small>наименование и местонахождение органа ЗАГС</small>		
район <u>Бирюлюкский</u>			
область, край <u>Красноярский</u>	Дата выдачи <u>16 июля 1976 г.</u>		
республика <u>РСФСР</u>	М. П. <u>Загуринский отдел (бюро)</u> <u>записей актов гражданского состояния</u>		
о чем в книге регистрации актов о рождении			
19 <u>61</u> года <u>января</u> месяца <u>16</u> числа			
произведена запись за № <u>7</u>			

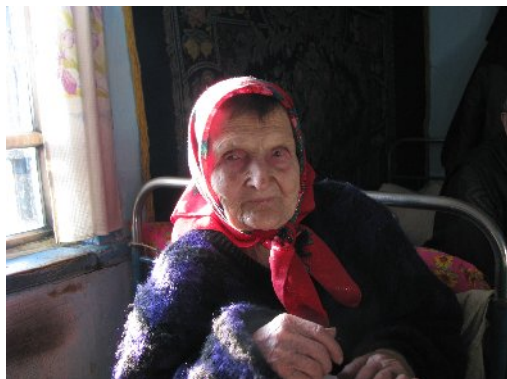
1 БА В В Д 457742 ПАСПОРТ
X-BA № 581873
16 июля 1976

Saharnieša Genādija Cupeļa dzimšanas apliecība

СВИДЕТЕЛЬСТВО О РОЖДЕНИИ		РОДИТЕЛИ:	
Гр. <u>Чеве</u> <u>Андрей Иванович</u> <small>фамилия, имя, отчество</small>	Отец <u>Чеве</u> <u>Бришислав Иванович</u> <small>фамилия, имя, отчество</small>	национальность <u>латгалец</u>	национальность <u>латгалец</u>
родился(лась) <u>31 марта 1952</u> <u>тридцать первого марта девятисот</u> <u>пятьдесят пятого года</u> <small>число, месяц и год (цифрами и прописью)</small>	Мать <u>Чеве</u> <u>Антонина Иосифовна</u> <small>фамилия, имя, отчество</small>	национальность <u>латгалец</u>	национальность <u>латгалец</u>
Место рождения ребенка: город, селение <u>д. Сахарное</u>	Место регистрации <u>д. Сахарное</u> <u>Бирюлюкского р-на</u> <u>Красноярского кр.</u> <small>(наименование и местонахождение бюро ЗАГС)</small>		
район <u>Бирюлюкского</u>	Дата выдачи <u>9 июля 1976</u>		
республика <u>Красноярского</u>	М. П. <u>Бирюлюкского райсовета Красноярского края</u> <u>Бюро записей актов гражданского состояния</u>		
о чем в книге записей актов гражданского состояния			
о рождении 19 <u>52</u> года <u>марта</u> месяца <u>31</u> числа произведена соответствующая запись за № <u>23</u>			

III-BЭ № 085213

Saharnieša Andreja Čevera dzimšanas apliecība

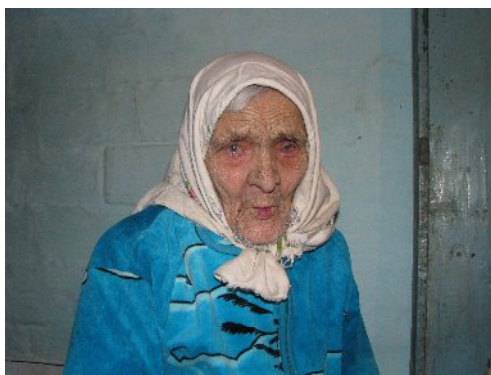
Antonina Čevere
(dz. Ševele, 1916. g)

Bronislavs Čevers
(dz. 1929. g.)

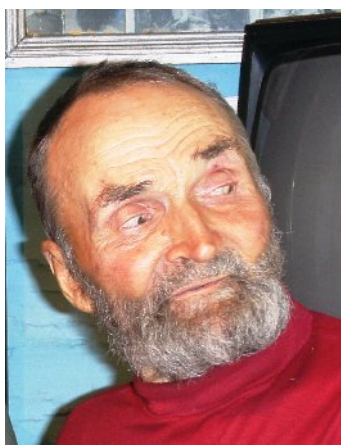
Maļvina Latkovska
(dz. Kukule, 1924.–2008.)

Monika Cupele
(dz. Ševele, 1914. g.)

Antoņina Čevere un Maļvina Latkovska
2006. gada Jāņos

Ontons Šveļš (dz. 1918. g.)

**Piemiņas vieta Saharņojē
II pasaules karā kritušajiem.**

**Ontona Šveļa māja
2008. gada ziemā.**

Saharņoje 2008. gada ziemā.

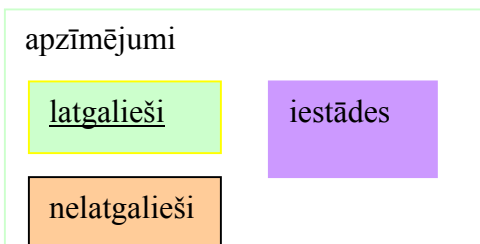
Saharņojes klubs.

Saharņojes skola 2008. gada ziemā.

Saharņojes ciema latgalešu gala plāns

Jurijs un Svetlana
Čeveri

noliktava

bijušais veikals,
tagad garāža

Antons un Svetlana Ševeļi

Andrejs un Raisa Čeveri

Staņislavs un Nadežda
Ševeļi

Lidija Zajaca, Antons un
Anastasija Ševeļi

↑
Aleksandrs Čevers
Valērijs Sozoncovs

Maļvina Latkovska,
Vera Potapova, Olga
Potapova

Monika, Vladimirs, Olga Cupeļi

Genādijs un Svetlana Cupeļi

bijušais
kantoris

katlumāja

klubs

piemineklis

skola

ūdenssūknis

Bronislavs un
Antoņina Čeveri

Saharnojes iedzīvotāju saraksts no Ačinskas pilsētas administrācijas arhīva

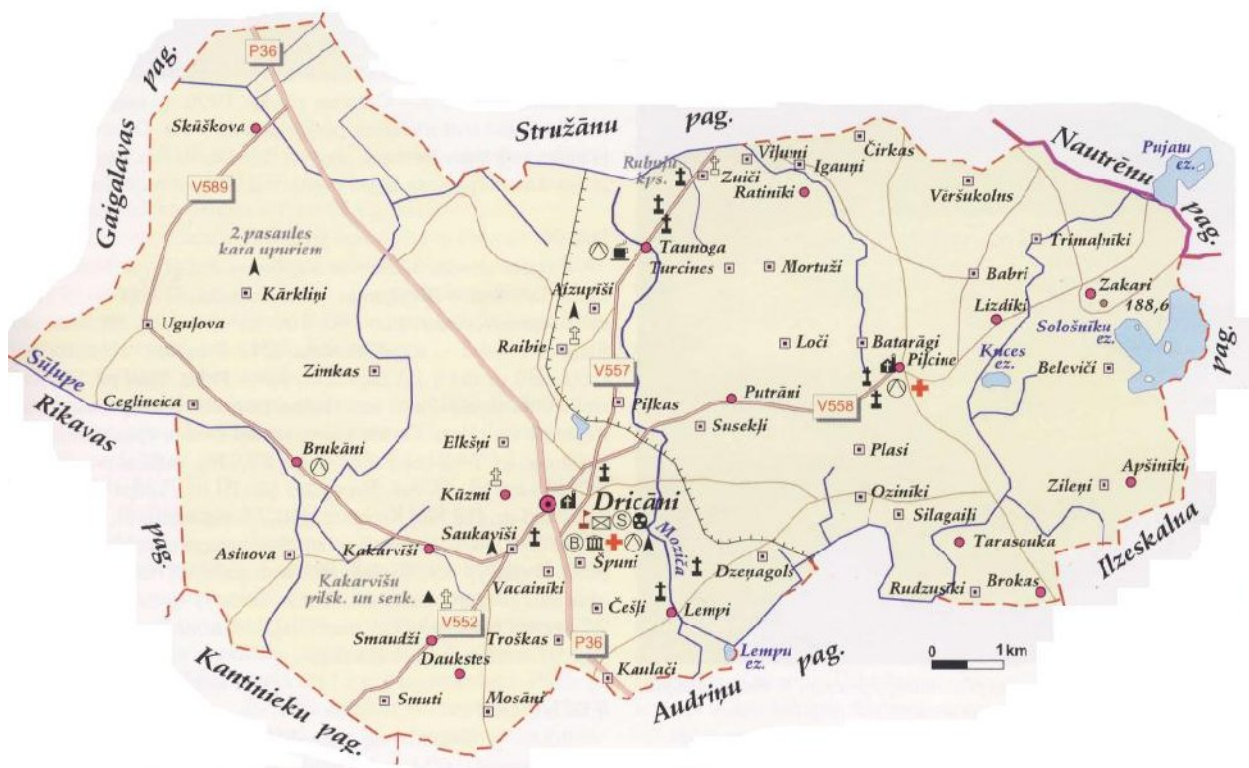
Список жителей города Ачинска, состоящий из...

№	Имя и фамилия домохозяина	Возраст	Примечание
1	Берисовский Дмитрий	4	
2	Лавровский Петр	3	
3	Лавровский Александр	6	
4	Телев Александр	5	
5	Тетя Анна	6	
6	Лавров Александр	4	
7	Шевальев Иван	5	
8	Борисовский Степан	5	
9	Борисовский Павел	3	
10	Лавров Александр	6	
11	Муромов Иван	7	
12	Лавровский Франц	3	
13	Борисовский Федор	10	
14	Муромов Иван	3	
15	Борисовский Павел	2	
16	Борисовский Михаил	4	
17	Борисовский Иван	3	
18	Борисовский Иван	8	
19	Борисовский Федор	7	
20	Борисовский Петр	5	
21	Борисовский Алексей	5	
22	Борисовский Иван	10	
23	Борисовский Иван	5	
24	Борисовский Иван	7	
25	Борисовский Иван	3	
26	Борисовский Иван	4	
27	Борисовский Иван	11	
28	Борисовский Иван	2	
29	Борисовский Иван	4	

10. fonds, 1. apraksts, 1. lieta, 214. lpp.

Диме &
 асааікерашо ну шо пасавло.
 Паматъ ес дубоу пасави пріузеітѣ
 ун паіс ес еіау паіс екерітѣ паіку.
 Со дѣіве бѣіаао лааке ^{тродо} пай стіаітѣ
 сійі нушо стіаде
 паіаіу ес дубоу мшш табе ун
 лоте паіаітауе ун радеіааі нуна
 паі лааку дубоу ун лоблааоу тешу
 сійі утра стіаде.
 паіаіу ес дубоу оі мшш
 дравіи со нон кѣіт іра нуна
 гренс. Ше раіаіа і в. Скерз
 брааіаа аіае нунае аіаіаде.
 сійі треша стіаде.

Teksts latgaliski, pārraksts kirilicā.

Enciklopēdija „Latvijas pagasti” 1. A–Ļ. A/S Preses nams, 2001, 221. lpp.

Saharnojes izloksnes tekstu paraugi

080123a_Saharnoje_Lidija Zajac, Antons S'eval's_1

02:07 – 02:38

àr ràizí ka adbràucä, vacéjuôs z'eràunâs' nalaîdä itùs perese'lënca. a ìlaîdä méžâ, Čumòrdâ, v Baļšeu'lùiskuo ra'jona. nu tî vopšëm ļauc očëņ trūdna z'eîvùo. a pa'tòm abna'ružylí, ka itä lobuôka vîta i pere'jehalí is' t'änîti.

080123a_Saharnoje_Lidija Zajac, Antons S'eval's_2

02:26 a tûràis' tolķys tàisâm. òls pîdareîsî i ļauc' vusí saît i sacéļ. no pa'tòm guļòi. b'es tòlku néapha'zîlas' apso'ļutna. daže ruzus pļaut' i to – òls izdareîsî i ļauc' sasàuksî, i nùpļauņ pàr dînu.

09:45 d'ecí smukí b'ēja pí mýsu, smukí smukí taîdî, nu jàu nîulä jùs jàu navâ vaîra, apsanosojâs, ručínîki lobí b'ēja, toža aústî.

09:58 kéî školâ stàigùo pîkt'ejâ klassâ, màņ kéî at'ļičn'íkâm idût kraklu, dak as rùoc pri'rùoc, a krakl'ènc' prôsc taîc vopšcëm, líš ba pìerktùos drâb'is'.

10:36 òi, smukâi zîdùo, cîži labí zîdùo, prama, i jîlgi. tot pom'enkys eslí tàisâ, to tûràis' stuņd'is' pa d'ivéjis' zît' i zît', a tagân, ot jàu nàu kâm zîduôt' vâiruôk, mýsîm màmkâ, jèi zîdùo, a nîulä jàu navâr. vot, itùos vusys grùomotys, tàvu tàvu grùomotys.

13:32 nu krystu vy'sot pùormatu, kot èimu gulâtu i sâu vîtu pùorkrystu. nu pl'ena ka izbâgu, àr ràizí nu itùo kân'voja izbâgu labí. no izbâgu zàm vokoru. a tymâ vîtâ iz jitùo, is kân'voja nal'e'talí partí'zany. zave'zalas' ļyla vâina, nu i, značit, kéî za'kònč'ílí jì, myûsus pagna'li dâļše i ás ecîm mo'mèntòm re'sîl iz'bâkt' nu jùs. nu iz'bîegu méžâ, Belarus'ejâ. nu i kù? jàu suôka sm'èrkat' tÿmss. izlasîeju taîdu kryûmu bîzuôku. nu pa tÿmsâm rùod'âjâs', ka cîži lops kryûms. pùorkrystîeju sovù vîtu i pri'ļok. nu kéî utam'ļonc, bystra i àizmygu. i nipa'ņal kéî, klâusûs jàu: „hàu, hàu, hàu”, n'ëmcy. a jì a'kazivàjecca iz ùtrys dînys reš'ílí,

podbràucã potkrep'leŋŋa jûs, ŋemci, i suôka pra'čosovat' itù m'éžu. nu as' pazac'eļûs, vérûs – vîna adž'el'èŋŋa ît pa lob'ejài rùkài, a ùtra – pa kàir'ejài. nu vusí nu maŋa pàr lobu gobolu, tuôłynài. nu dùmoju: fs'ö v pa'rátki byûs', proís jì, a pa'tom as' biékšu vâļ dâļše. napaspijeu as' raspalažic:a, vérûs – aficerí prama iz manim ît. a kû darât' nîul'ä? as' ka izbâgu, p'ista'ļetu pathva'cíl, i granata. nu a nakti as' î paràužieju àr pista'ļetu – ràizí issuov'ä i vairuôk is nasàun. a'kazyvajec:a vînc tòļka patrònc b'eja tymâ pista'ļetâ. nîu granata. nu i suôku. nu kû nîu darât'? razu, ka jì, n'èmcy prama iz man'im m'íc, a as itaî guļu atkârtyn'. nu i dùmoju – esli jì tòļka pazavârs' i iràužâs' maní – granatu damîžu taî pi kryûšu i ais šnura, ní'meckùo gra'nata. dùmoju – esli tòļka pazavârs'ís - ž'òrnu itû šnuru, lài vzry'vajecca – i maní u'b'öt i jûs. nu verûs, ka pyfmìs' progùo, nàiràužâ maŋa. a vuss b'eja lab'i, ka leít'äŋč izguos' b'e-a. pa druskài myfgùo leít'äŋč, a jì na'kryl'ís ar it'ím plaščym', i ît tys par tù i soka, runòi taî gròmkaì. a màŋ b'eja graž'dànskùo k'epka, vot, n'ipa'vericã – moti – kei tòļka pat'hozit da kùoju, taî moti c'el' itù k'epku. prama žierd'ís', ka c'el' k'epku iz àukt'äní. vérûs, pyfm'ís' progùo, afi'cers n'e'meck'ís. nîu pere'k'idyvaju iz ùtrùo – kû ùtr'ís darâs' – a itys nu tùo pàr treís četrí métri. vérûs, i ùtr'ís pat'hozit, màŋ prama čutní is kùoju spēr, progùo i ùtr'ís, i vysu làiku màŋ itù k'epku c'el' moti. nu a nîu jàu tréš'ís vérûs, pat'hodit, i tréš'ís pra'sòl. nu a pa'tòm atvèr'nùls'ä, vérûs jìm pakal'ä. vot, kùr...

nu i as' taî dùmoju - navèrna što kàm as' sovu vîtu pùorkr'íst'ieju, jì maní i nàiràužâ. nu taî, vot, prosta uziv'ļajuš – as' vérûs – prama màŋ raz'ís' jûs mut'ís' prama, c'íži lab'i. a jì ît, runòi vusu làiku (..). i vot taî jì vusí tréis' progùoja, i nízam'ec'íl'i. nu, a ka jì progùo, tot jàu as' drusku addah'nùl i pa'sòl dâļše, na vastok. nu i iz d'înyš trešys dagùoju da sovys, 'sòldatu. nu sovi sòldat'í maní pri'nalí àr ràizí, a pa'tòm apreže'l'ilí šraf'n'ejâ rotâ. a šraf'n'ùo rota, t'ä, oi-jo-joi. n'èmcy štrafn'í'ku b'èidâs' prosta n'ivaz'možna.

20.59 nu kùozys pí m'ýsu c'íži guļùo, c'íži. olu darâ. kâžnùo sàim'ä, esli k'eic' gùc, ta ola i p'ídora n'es'c'ík bucu, nu d'înyš tréis' ab'äzac'eļna guļùojòm. nu i

samağòнку зына. а пîертòò брандîна паçчи што напîеркам и набîеа пàр кù вòпщчèm. наùдys набèея.

22.32 апаратî бîе-а. ну жî проští бîе-а апаратî. пùс лýлs, вùòкс вîерсà, а патòм, знаçыт, кàкуçс и halaž'ìl'n'ìks. и мо́лку пат'клadyvai и vs'ò. а бràгу завaryval'ì, кубулу пýлну навар'ит. самаğòнка paluč'alas' brìs'm'eìgì loba и stypra. а еsl'ì tòłk'ì slùobuòka – tàis'à per'egonu. на тұràis' наста'жащчýs спîrc. настажащчýs спîrc бèея. изл'ìs'ì из го́лда, спîчку – dak vo vs'ù. ну што ин'çìr'èsna – тұràis' gùl'ùom çastai, ну алка'шу набîе-а. а tagan vrož'ì и наž'eф dàуз'ì, а àлка'шу dàуз'ì. вòì žìêr'ìn'ç' бèея lobuòks, нìпàì'mu даža. тұràis' by'valo таì – treìs' d'ìnys pagu'ļajut и вуsì наçì'na-it rabotaç'. а tagàn, k'eì za'çe-it, и navàr is koñç'ât и s'ò, ап pjàнку.

is puš'âm – puš'ã krìvu, puš'ã latyšu.

25.01 ž'eràun'ã бèея, vot тî up'eìt'ã prahod'it' golâ ituòs ž'eràun'ìs, и àiz up'eìt'ìs тî sàim'ìs çetrys v'âļ бèея. и l'ejà бèея sàim'ù n'es'ç'ìk, и itymâ puš'ã. ž'eràun'ã brìs'm'eìgì лýла бîе-а. kal'hoš бèея spràunc, и вуsì grìb'à t'ã abasna'vacca. но нìпrìn'ìmal'ì. и, vot, то primakùs panam, и таì uv'e'liç'ìlas', uv'e'liç'ìlas' ž'eràun'ã. пùìšy adbràuc svuòtùs. ну и таì нìпrìn'ìmajut, а на k'eì tòłka пì k'eìdys m'ãìtys pri'stan'et, таì abas'novyvajecca.

29.45 да вàinys аs' бèежу pyfm'ìs gàrma'n'ìss па ž'eràun'ì, и из адна'r'ãtkys – таìdys gar'moškys бîе-а. на а pos'li вàinys maᅇ rùka sàu'sem ᅇera'botala, таì и gar'mošku ad'd'evu pl'em'ìn'ìk'ìm, и fs'ò. а n'ìu, vot, dàly из, и itys, vot, kùr nùmyra, sp'ãļà lab'ì из bajana. ну и pac' vacuòk'ìs dàls toža sp'ìel'èi lab'ì из bajana.

а да вàinys набèея и и pa'ᅇac'ejis' par bajan'ìm и raž'ìo, nì'k'ùo набèеж, sv'eta набîе-а. tòłka l'àmpys àr 'karašinu. t'ã pos'li вàinys vs'ò abroza'valos', и raž'ìu priv'e'li, и sv'etu...

из okuòc' 'medìbām' stàig'ùoju çastài. br'ìžus s'ùovu. br'ìžì lýly, lýluòk'ì par gùv'ì. nùsàus'ì и navàr abguòšt', kap жù varàtu pl'ãšt'.

31.52 а n'ìu m'ãs' àr m'ãìtu, vot, rukavoz'ìm àr lùp'ìm. v'ìnu gùt'ãni turòm и fs'ò. vot, nac'ìš s'àᅇ acav'ãd'ãs' gùs'. k'eì tòłka brosn'ãs'àm àr p'ìnu žìrd'ât, таì addùs'àm itù

t'el'ani d'aly'm. my'usim ji nau vai'ze'igi. i, ot, tur'om to'ka gu'vi, d'iu syvan'i, no jau
ji nasta'ja'sci pus'ciu'ci. nu bi'tis' turom. i vystys, i sun'c', i vs'o.

32.42 i, vot, lau'zu ke'i mos tyka, n'iu ke'i pala'z'icca z'vi'eri, nakt'i za'hoz'it klava.
an'datrys, mo's z'ierd'at' ta'idus z'vi'eranus? ot, jis', ot, it'ik, vot, gars. i dau'zi jau
vystu un'ic'tozyla. vot, ti, kur gul'as'at', pi jus dau'zi vystu un'ic'tozyl, no itys
And'reis' sag'iva ju fs'otaki kapkan'a. nu kto znajet, mo's val' bys', partu ka jus nu
pura at'it.

„Tais'neiba” tagan iz'it 'gaz'eta? .. tu var'am mas' skait'eit'.

36.48 a A'c'insk'a zam golu nab'ie-a jau bazn'eickunga. kot mas' prec'ajam'is', jau
nab'ija A'c'insk'a. a ji be'ja val' da kal'ektiv'i'zac'ejys. bazn'eickungy
av'is'ys i up'iju. s'vez'nys ugys.

46.31 nu v asnau'nom d'iu gu's tur'am, d'iu zy'gi. ar zy'gim ora zam'i, saj'a,
op'scem saj'a ruzus, i auzys, m'izus. kv'isy nu razi's ta sau'sem najauga. iza'uk i
nusa'. i nab'ie-a gry'udu. a niul'a jau suoka aukt' i kv'isy. lob'i. niul'a co ta
izm'en'ilas', klimac. nav'a zamarosku. da na'cala okt'abr'a zamarosku nav'a. a
se'nuok ta de'satuo augusta jau sol'tum'i izg'uo i zama'razyvala. a vot, toka
pasp'evali ruz'i, auzys i m'izi, a kv'isi ni'paspevali.

47.34 zam vainu to'ka suoka pastu'pac' it'... ce'hn'ika. ka'los'ni' traktari. a to
nab'ija ni'kuo, traktaru, ni'kuo. i kam'bainy v'ouse nab'ija. a toka be'ja iz
mala'c'ilkys. nu razi's pi my'usu be'ja sova mala'c'ilkys. tre'scotka nazy'valas'. no jei
oc'en prim'i'tiunuo bie-a. a zam golu jau suoka sloz'nuos mas'in'is' pastu'pac'.

ku'r cik dau'zi, do'ca, nas'oi?

080123a_Saharņoje_Lidija Zajac, Antons S'eval's_6

munc vac'ista'us stuost'a. zna'cit, pad'nal'sa re'ita i pa'sol iz Drycan'im. nu i v'ina
hutar'i, vop's'em, ver'as – izg'uo cyl'vaks i pa'tom kry'um'us ig'uo i tupu'luo kuta. nu
sis ni'kuo ni'padum'al, pa'sol da Drycan'ym. sha'zil, eims atpak'al, ver'is' itym'a
hutar'a mi'l'icyja pi'brauku'sa, kuo ta me'kl'ei. nu i sys, da'vai zai'du itym'a hutor'a.
ig'uos' hutor'a i klau's'is', ku' ji run'oi. a ji kuo ta me'kle'jut' ti. nu a sis vi'er'is', vi'e'f'is',

soks, a šam varût kû ní·byût' parùod'ât'. a tî – òi, da·vài, da·vài, parùod'í! nu pàid'ömt'á! ot, šis, ka guòs' is tîñàit'í, rezîes', ka cylvàks izgùos' nu itùo kutara i kû ta dariês' krÿumûs. nu àizît i atrùn tî. nu tûràis' – òi, spa'síba, spa'síba, z'eduška! malaž'ec, znač'it, vyruč'il nas.

080123a_Saharnoje_Lidija Zajac, Antons S'evol's_7

00:36 nu vâl' ogruòk to stàigùo, dîva lÿuz'ä. pí Č'everu sab'í·ralis'. mama stuòst'ä, ka pa grèidu pí... rosklùo cysys, tî, soka, nu bãrní, tî ža i bãrní b'ēja, ot bãrní pa itùom cysòm, soka, a vzrosłÿ dîva lÿuz'ä. i vysu nakt'í dîva lÿ... nu tot lÿuz'ä dîva. ot, a patom, patom, nâ, ní·kùo ituô nab'ēja. nu ùlys, tùos vy'sot m'es' kras'äm, a i m'es' nazynùom, kot téi lÿld'in'ä, a zíní d'äv'ä nù, kéi, nu Ras'ejis, nu vot, itymâ Ščas'livéjâ, jì vy'sot zynùo kéi ta, i pereda·vali mÿs'âm, i ka jàu zynùom, kur'èi myûs'ejùo lÿld'in'ä ìr, ní vy'sot sàupa·dala. i vot... a šùgot agrí.

80224a_Saharnoje_Anton'ina C'evere, Bron'islavs C'evers

Antonina

01:20 mùoku i pa krivuskam. [...] tak a zít' 'natai kéi pí mÿsu. pí mÿsu smukài zídùo pa latyskàm. muna mà·m'eņa taí muòc'ä lab'í. as' to namùoku. nu taí – nu pakal'ís, nu mamka vysu zynùo. zídùo kéi vâk, kéi darât'. a m'ä:s' jàu... tàì (neskaidri) izaûgom i pałÿkòm taíd'í kéi... [...]

Bronislavs

vâr paz'èit'? itai, vot, drus'ku moš i ní·čistai kéi pa čiuł'iskí. nu a pa prastomu. nu jiûs'im, víz'íš, varat paz'èit' s'òràu·no. màņ, myûs'im, jài pl'emín'îks Latvéjâ z'eîvòì, nu jis kéi adbràuc gostûs, jis č'ista jàu pa la... runòì, tak m'äs' na vysus vùordus varàm saprast'. da·vòļna č'ista jàu jì runòì, a t'ä pa prastomu jàu m'äs'...

Antoņina

08.35 taî samaisã ļauc'. myûsim dâ... vînam dâlâm krîvîtã, ùtrâm çuvaška. taî loby ļautãní, a kù? ní pa nac'ejai. s'eņuoķ narozrešã itaî [...] à patom pašlo, k'eî razíc'elí paļyka švakuôkí, taî naaba'rot. jàu i lat'vîc' napîzaz'èist, ka jis lat'vîc', ladgalîc'.

Bronislavs

13:14 da, turãm m'äs' dà pãrn'ejuo goda i gùs', i cÿukys i zyřgus, i toje dru'goje. a nîulã gûtãní naturîm, pãrtù ka jèi jàu slàukt' to navàr. slaba'vataja. [...] nã. jèi mãn prasã, soka – vùic'îs' slàukt'. as tak, k'eî b'eja z'ela naktí, paràužîeju, ço ta mãn taî k'eî rodí že'lan'nís' nab'eja. nu i rodí n'epalu'çajecca, as' pas'cîeju – n'et, nîrbudu u'çycca i dai't nî'budu. i taî dagùopùordût'. to m'äs' nîulã turòm vuškys, syvãnus, zyřgu. nu i tã i vystys turãm. tã pí mÿusu, pràuda, tã z'vîereîc' taîc' b'eja tíc's'. pîcys vystys za'grys, a dîvejis' da dâla àiz'véžu. tûos na sahra'n'en'ņu. dâls, itys Andrèi, itã ž muns dâls. jîus zynot.

a Jura to vãļ nab'ejot pi Jurys? jîus jùo i narezãt' vãļ? toža mãn' dîvî dâly tã z'eîvòì – Jura i An'drèis'.

15:10 cîerpòm [...] m'äs' poši jèi ... jèi sasprîeš. dažã jài nîhva'tajet cytu ràižî vÿļnys. dořba nàu, a jèi sku'çajet, navàr sãd'ãt', i, vot, dymarejãs, ap itù vÿļnu. jàu i cytu ràižî i nîhva'tajet, m'äs' vušku to cîišî dàužî naturîm [...] i ratãn'č ìr. [...] a jèi sasukòì, sasukòì ar sus'ekl'eîšîm. sasukòì, pa'tòm sasprîeš, sasàuc'èi, oda, ab'is'p'eçivajet sovus bãrnus. àr cÿmdÿm, àr z'ãçòm, vysu ab'is'p'eçivajet. ratãní as' varu ìn'ãst', parùod'ãt'.

bez' itùo navàr. m'äs' jù jaûnu pajãmãm.

18:16 a m'äs' nakrosòm, soka – krosîm, a m'äs' žã nakrosòm vÿļnu. i z'eji nakrosòm. nã, nakrosòm. málna vuška, bòltùo ì [...] ìr i málnys, bòltys, dažã vîna taî k'eî padît' zãltona b'eja, i taî vot i raznaja vÿļna. i navàk i krasãt'. [...]

itã pa'ka i navàk i krasãt'. nù, by'vajet ka'n'ešna, moš kas k'eîdài z'elài. moš kas i krosa, a m'äs' nîzan'î'maimsã ài taîdîm. vÿļna švakuôka tã jàu paļyka.

jei vacuôka manã vãĭ.

Antoņina

21:41 mos. z'eraunã labí tã z'eivùom, b'ēja pÿlna z'eraunã, daža navarã, itã càr, dùorzu golûs ustobys tàisã, i vusùr kùr. b'ēja z'eraunã ĩyla, paĽyka, nàu ní'kùo. tukša. to izmyra, to izmyra. to taĭ to taĭ nùtèik, pí myûsu, Ńvakí nĭu paĽyka. ļauc' pagĭba-it ní za Ńto. ní da kùo... cyc càr z'eřšonu, z'eř labí. labí z'eivùom mäs'.

22.46 svãtkus k'eidus? svãdĭn'is'? Zĭmyssvãtkĭ, Vosorys svãtkĭ, ĽyĽdĭņa, atkryškĭ [...] atkryškĭ – krysta dĭna. krysta dĭna atkrĭškĭ. svacaĭnã ir svãdĭnã. irã toža? utrùo ĉĭsla.

nu tod... sagùoja, dĭvĭņa paĽyuzãm, smukài taĭ. seņuôk smukài zĭdùom.

a koč pí mÿsu kot. pí mÿsu vãiruôk. ustobã saĭt. a cytu rãizi is kopĭm. pí kopu pazĭt' iz Vosorys svãtku, ĭt is kopĭm zĭdùot'. zĭduo, as' jàu tũ zĭřmu nazynu, nu smukys zĭsm'is' b'ēja. AĽaĽuja, iz ĽyĽdĭn'is' it'ei. iz ĽyĽdĭn'is' naktĭ vysu naktĭ Ľyuzãm dĭvãņa. saĭt kùr ustobã, vusĭ saĭt, vusĭ, zĭdùo pa vysai nakt'ài. i smukài zĭdùo. a nĭu jàu vyss paĽyka, ní'kùo nau. is kopĭm ka nãsä, zĭdùo dĭva zĭs'm'is', smukài. k'eĭ paĽyka, ní'kùo...

27.07 a vysai žuôk. cyc par... kažuku izgrÿř, v'eĭzĭs' apàun kùojã. k'eĭ kùrs varã. [...] zĭdùo vysaidys zĭs'm'is' iz' jaũna goda. nã, jàu napòmneju as' vaira ní'kùo.

27.52 a Jùoņa dĭnu tàisã iz... stãigùo, l'èigùo – l'èigù l'èigù. gùnkurus kuryñuò. [...] vĭnu. kas tĭ dauzĭ... vĭnu. taĭ. seņuôk labí b'ēja. [...]

zĭdùo?

Jùoņa mùotã sĭru s'ãjã, l'èigù, l'èigù

d'ev'eni'm'(i) stÿureiřym'ĭ l'èigù

řam stÿurei'c'(i), tam stÿurei'c'(i), l'èigù

Jùon'eĭřam'(i) vyduc'eĭc'.

i pĭt'erdĭnu toža svĭetã vãĭ. toža taĭ'pať k'eĭ k'eĭ Jùoņa dĭnu, taĭ i Pĭt'era dĭnu.

29:50 oi, tagàn vyss, vyss `nataí, `nataí kéê seṇuôk. ài rûkom vysu struòduò. i aít` vâizâ i âcâát` i ravâát` us`nís`. ài rûkom vysu, pļùovòm ài rûkom, kot ài ruc`ânís`... ruzus sâjâ, ruž`eîšus pļaut` daguò ài rûkòm. ài šierpîm. sîerpa nazynot toža? zyní? sînu pļuovâ iskaptâm vysu làiku, mäs` pošy, ot, moûku grîst` ài zuòžîm, ni`kot bez valís` nabíe-a.

nu ràizís` - tä jàu atît pavasars`, vâk moûkys pîgrîst`, moûkys pîgrîžòm, vâk kârçavuôt` - laûst` calmus, màiz`eîti sâát` kùr, tí jàu kar`çouka, mäs` saucóm. t`ei pro-ît - ravâát`. izravâi - sînu pļaut`, sîna pîpļauṇ - ruž`eîšus vâk pļaut`. vysu làiku. nu nab`eja ní`kot mîra. ní`kot nab`eja mîra. skîr`dòuka da-ît, jàu skîrdavuôt` màiz`eîti. vysu nakti daít, istâis`â taídys, o, la`kušys, ài dîu skrytuí, vot, taídus vodòm kîul`eîšus tùs. skîrdavuôt` vâizâ, skîrdys. skîrdys nazynat toža? nâzynat, ka`n`ešna...

nîu ní`kùò nàu darât` i soka, nàu kùò darât`. kéê nîu vòu`sé ní tys paguò...

Broņislavs Čevers, 2006. gada vasara

jiûs tòļka cîšùokîṇ, as nída`slyšu. tàva? Ignac. nu jis b`eja, kéê ska`zat`, nu Latv`ijis, a pa`tom jis z`eîvuô Čumordâ, drusku, i nu Čumòrdùos, nu Čumòrdys iz Sahàrnû. taí jis tä i nùmyra. i mäs` taí ra`z`ilís` tä. Sahàrn`ejâ, taí mäs` i živòm.

màmkys babušku rez`ieju, pòmṇu, a z`eda - nâ. pí tàva - z`edu rez`ieju, a babuš`kís - nâ.

jaś, vot, babušku i nazynu, kéê saukt`. i z`eda nazynu pućòm `lâga`. tòika zyna, ka jì ... tàva bratí tàva it`ä ... tàus z`eîvùò pí brata jòu zàm vacuma. pí brata z`eîvùò tàva.

tàvàm, pa mojemu, tr`eís` bratí b`eja i vîna mùosa. tàva saukt` b`eja muna Ignac, a brata - Jùon`c i Donoc. Donoc b`eja. a mùosa Mara.

Maļvina Latkovska

(ieraksts izdarīts Saharnojē, 2006. gada jūnijā)

pa mozeņam. siēs'titās! paga, jūos is tū golu aizgūoja. a iz tū pusī aizgūoja. vot té juôs as rezīēju. eû, kūr traktōrs stuōu, eû, kūr pī tūo traktora jūos bēja.

manī Maļvina saukt'. as s'āņ, as itā i rađejuš. māmka to sēņ toža, naļylu atvādā nu Latvejys, Rašejis mamyčku. jèi izaūga Sībīrī. tā i nūmyra, tā i paglobūojòm.

vasalīn'ki, siēs'titās! kvat'eis' vītys! siēs'tīs!

tāva toža navā jàu cīk godu. vīnāi pošai toža... izgūoju pī vèira, vèirs nūmyra.

irā māj jàu lyls [bēni], unuč'kis jàu lyls.

nā, vāļ dīnā ņi'kūo, nu, ka it vokōrs, ka lūpi itā atīt nu tēiruma, gūtānis'. oi, kaī jūos pīnas itūs, tā, nadūd dīvāņ! jirā gūs', i cūukys irā, i zyfs irā. a tā bez zyfgu navār z'eīvuōt – dūorzu vāk aīt'. i sīnu voduōt', i molku voduōt'. kurīm ka ir mašyn'is', traktōrī, a kurām ka nav nī'kuō, vāk prasēit it', naūdu mokuōt', a kūr jū pajims', tū naūdu? dořbu navā nī'kūr. vot, is pēn'sejis i siēžom.

ai, vālny tī kuduōs! vot, pasmat'ri, kaīdys tāu kūojānis! applāt kot bīksis', Jezus, Jezus! nūmīersī itaidā s'lim'eibā! nīu vysa kūojeņa sakūdeita...

as napómneju. manī mozāni mozāni sacīe atvādā. napómneju nī'kūo. byūtu vacoīkūo mūosa, tēi to by pōmnēitu, ka... navā toža. tēi prysta'relā domā z'eīvōi Biriļusūs. sām'inīks nūmyra, dāls apsaženā, aizbrāucā. tū jèi vīna pošā tūn z'eīvoi.

Geņa, a fa'mīleja Nōļb'erks. jèi, jèi, vot as točna napas'eīšu, vōi dīupacmytūo, vōi pīcpacmytūo. brac pas'ledņais' – Pīter's', tys ostōņpacmytūo goda, tū as labī pōmnēju. tys tožā naskūr tī ša'tajecsa, bože moj!

vālny, kai jyūs kūd'itās!

da nu, kū tu pūor'sīsī! vīnu nūsīt', a d'esmit' roduōs!

a vèiru to nàu vaira itä. tòlka bùobys. vairuôk tã navâ. ot Anastasã, vácéitã vîna ìr, dak jèi cîži slyma. a vairuok ... i tî, praûda, irâ vînâ ustobâ na'procíu Ševêlu .. tî toža... toža jeî jàu cîži vaca, nasaprùt ní'kuô jèi.

a tot béja labí. ùi, da vainài ... kaí mäs' itä zéivùom! as' jàu béju podaûgusã, i as' trakto'ristu kùrsus kònčëju, is traktëra struodavu díu godi tî, Po'kròukâ, dvaccac' ki'lometru nu tãnîc'. màn' tàs toža béja trakto'rist, vopšče pí myûsu vísi – brafi.

ka itä jàu kazy kot. cík godu, jàu itys progùo. kaí dèl kùo jì bràucã nu tînaíc', nu Latvéjis' is Síbírí, dîs jù zyna... as' itùo nazynu ní'kuô. vâļ màmku, sacã, atvãdã naļylu nu Raséjis'. itä jèi pí vèira izgùo, itä jèi bãrnus radîeja, itä i nùmýra, itä. màn' itä tàs nùlykc, nùmýra, i màmka itä, i zãzis' itä, vusys, i c'ócís' ...